

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

TÜRK DIŞİŞLERİNDE FATİN RÜŞTÜ ZORLU

Ferdi Uzun

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA 2015

BİLDİRİM FORMU

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Dışişlerinde Fatin Rüştü Zorlu” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

... / ... / 2015

Ferdi Uzun

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim
Dalında DOKTORA/YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu
Enstitü Müdürü

ÖZET

Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Fatin Rüştü Zorlu Cenevre Üniversitesi'nde Hukuk ve Paris'te Siyasi Bilgiler eğitimi aldı. 1932 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Zorlu, 1934 yılındaki Silahsızlanma Konferansına kâtip olarak, 1936 yılındaki Montreux Konferansında hukuk müşaviri olarak Türk Heyetinde yer aldı. 1939 yılında Paris'e başkâtip olarak atanan Zorlu, Kuybişev'de maslahatgüzarlık, Beyrut'ta başkonsolosluk yaptı.

Türkiye II. Dünya Savaşından sonra zamanın şartlarına bağlı olarak siyasi sistemini, dış politika ve ekonomi politikalarını değiştirdi. Bu durumdan sonra Fatin Rüştü Zorlu, almış olduğu eğitimi, başarılı görevleri ve sosyal statüsünden dolayı Türk Diplomasisi için daha önemli bir figür haline geldi. 1946'da Dışişleri Bakanlığı İktisat ve Ticaret Dairesi'ne Genel Müdür oldu. 1952 yılında NATO Daimi Delegatesi olarak atandı. 1954 yılında Çanakkale'den Milletvekili seçilen Zorlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak kabineye girdi. 1955 yılındaki Bandung Konferansında Türk Heyetine başkanlık yaptı. Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs Konusu ve Türkiye'nin ekonomik ilişkileriyle ilgilendi. 6-7 Eylül Olaylarından sonra Kasım 1955'te Kabineden istifa eden Zorlu Temmuz 1957'de Basın İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı olarak Kabineye geri döndü. 1957 seçimlerinden sonra, 25 Kasım 1957'de Dışişleri Bakanı oldu.

Sonuç olarak Fatin Rüştü Zorlu, uluslararası arenada iyi bilinen, özgür Dünya olarak nitelendirilen Batı Bloğunda savunma ve ekonomik işbirliklerini destekleyen bir figür olarak tanınmıştır. Zorlu uluslararası konferansların tanınan yüzü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fatin Rüştü Zorlu, Türk Dışişleri Bakanlığı, Türk Dış Politikası

ABSTRACT

A graduate of the Galatasaray Lycee in Istanbul, Fatin Rüştü Zorlu holds L.L.B. degrees from the Law School of the University of Geneva and from the School of Political Science in Paris. Mr. Zorlu entered the Ministry of Foreign Affairs in 1932 and was successively Secretary to the Turkish Delegation to Disarmament Conference in 1934, legal adviser to the Turkish Delegation to the Montreux Conference in 1936. He was appointed First Secretary to the Turkish Embassy in Paris in 1939, he later became Charge d'Affaires in Kuybyshev and Consul-General in Beirut.

After World War II, Turkey changed political system, economic and foreign policies, because of circumstances of mentioned time. After this situation, Mr. Zorlu became more important for Turkish Diplomacy. He was appointed Director-General of the Department of Economy and Commerce at the Ministry Foreign Affairs in 1946. In 1952 he was appointed Ambassador and Turkish Representative to the North Atlantic Treaty Organization. Elected to the Grand National Assembly from the Constituency of Çanakkale in 1954, Fatin Rüştü Zorlu entered the Cabinet as Minister of State and Deputy Prime Minister. He headed to the Turkish Delegation to the Bandung Conference in 1955. Mr. Zorlu took a strong interest in Cyprus issue and economic relations of Turkey. After 6-7 September Events, Resigning from the Cabinet on November 1955, he re-entered as Minister of State for Press Affairs on July 1957. Later, he became Minister of Foreign Affairs on November 25, 1957. As a result, Fatin Rüştü Zorlu was a well-known figure on the international scene. Mr. Zorlu has come to be recognized as one of the freeworld's foremost exponents of collective defense and economic cohesion. Mr. Zorlu has been a familiar personality at almost every major international conference.

Keywords: Fatin Rüştü Zorlu, Turkish Ministry of Foreign Affairs, Turkish Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM FORMU.....	i
ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER	ii
ABSTRACT AND KEYWORDS.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM:

FATİN RÜŞTÜ ZORLU KİMDİR?

A. Fatin Rüştü Zorlu ve Zorlu'nun Ailesi, Çocukluğu, Gençliği, Eğitimi.....	14
B. Emel Aras ile Evlenmesi ve Yankıları.....	16

II. BÖLÜM:

BÜROKRAT FATİN RÜŞTÜ ZORLU

A. Dışişlerindeki İlk Görevleri ve Yükselişi.....	18
B. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Dönüşüm ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Öneminin Artması.....	23
B.1- Dışişleri Ticaret ve İktisat Dairesinde Fatin Rüştü Zorlu.....	28
B.2- NATO Daimi Delegesi Fatin Rüştü Zorlu.....	31

III. BÖLÜM:

SİYASET ADAMI FATİN RÜŞTÜ ZORLU

A. Siyasi Hayata Girişi.....	35
A.1-Gizli Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu.....	36
A.2-Fatin Rüştü Zorlu Bandung'ta Zor Bir Görevde: Tarafsızlar Arasında Tarafli Türkiye'nin Temsilcisi Zorlu.....	38
A.3-Bağdat Paketi'nde Fatin Rüştü Zorlu'nun Rolü ve Ortadoğu Ülkeleri Hakkındaki Görüşleri.....	43
B. Kıbrıs Meselesinde Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu.....	46
B.1- Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	46

B.2- Fatin Rüştü Zorlu Birinci Londra Görüşmelerinde.....	53
B.3- Ortalık Karışıyor: 6-7 Eylül Olayları ve Fatin Rüştü Zorlu.....	56
B.4- Fatin Rüştü Zorlunun Zor Günleri: Zorluya Karşı Muhalefet, Zorlunun İstifası ve Parlamentodan Uzak Günleri.....	59
C. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu.....	61
C.1-Dışişleri Bakanı Zorlu ve Ekonomi.....	62
C.2-Dışişleri Bakanı Zorlu'nun Uğraştığı Belli Başlı Meseleler.....	65
C.3-Dışişleri Bakanı Zorlu ve Tekrar Kıbrıs Meselesi.....	69

IV.BÖLÜM:

SON:

Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Yaşamının ve Yaşamının Son Bulması

A. 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Yaşananlar.....	77
A.1-Demokrat Parti ve Muhalefet İlişkisi.....	77
A.2-Demokrat Parti ve Türkiye'de Laiklik Meselesi.....	81
A.3-Demokrat Parti ile Basın, Aydın ve Öğrenci İlişkileri.....	82
A.4-Demokrat Parti ve Ordu İlişkisi.....	86
B. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Fatin Rüştü Zorlu.....	88

SONUÇ	93
--------------------	----

BİBLİYOGRAFYA	98
----------------------------	----

EKLER	109
--------------------	-----

ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişen Dünya düzeninde Türkiye'de siyasi, ekonomik ve politik değişimler yaşanmış olup Türk Dış Politikası da konjoktüre göre yeniden yapılanmıştır. Bu değişim ve dönüşüm savaşın hemen sonunda CHP iktidarı döneminde başlamıştır. Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreci yaşandıktan sonra Demokrat Parti iktidara gelmiş, CHP zamanında başlayan Batı eğilimli politikalar daha da hız kazanmıştır. Sovyet tehlikesinin de bir etkisi sonucu Batı merkezli dış politika güdülmüştür. Bizim ele alacağımız konu ise kendine has bir karakteri olan Fatin Rüştü Zorlu'nun Türk Dışişlerindeki rolü ve etkisini ortaya koymaktır. Fatin Rüştü Zorlu'nun ailevi arka planı ve almış olduğu eğitim onun Türk siyaset sahnesinde yer almasını ve özellikle de Türk Dışişlerinde ve politikasında etkili bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Fatin Rüştü Zorlu anne tarafından paşa torunudur. Babası İbrahim Rüştü Paşa olan Zorlu iyi bir eğitim almıştır. Galatasaray Lisesi'nin Ticaret Bölümünden mezun olup Paris'te siyasi bilgiler okumuş ardından Cenevre'de hukuk eğitimi almıştır. Atatürk'ün de bilgisi dâhilinde Tefik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanım ile evlenmiştir. Zorlu Demokrat Parti İktidarından önce Dışişlerinde çeşitli görevlerde bulunmuş olup Montrö başta olmak üzere önemli uluslararası görüşmelere katılmış ve çok değerli tecrübeler kazanmıştır. Zorlu, Demokrat Parti iktidarında Başbakan Yardımcılığı, Devlet Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. Zorlu özellikle de dış ülkelerle olan ekonomik ilişkiler ve ticaretle ilgilenmiş ülkeye maksimum düzeyde para girişini sağlamaya çalışmıştır. Başta Kıbrıs sorunu olmak üzere Türkiye'nin uluslararası siyasi işlerinde de etkin bir rol üstlenmiştir.

Bu çalışmadaki asıl amacımız Fatin Rüştü Zorlu'yu ve yaptıklarını savunmak veya eleştirmek değildir. Bizce önemli olan nokta o zamanın şartlarında Türkiye'nin Fatin Rüştü Zorlu'ya yüklediği misyon ve görevlerin Zorlu tarafından nasıl yerine getirildiğidir. Ana hatları zamanın şartları tarafından belirlenen Türk Dış Politikasında Zorlu'yu önemli kılan şey, kendisine yüklenen görevlerde başarıya ulaşmak için zaman zaman kendi doğrularını kullanarak inisiyatif almasıdır. Şahsi fikrime göre de Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelmiş geçmiş her devlet adamının ortaya koyduğu fikir ve kendilerine ait doğrular kendilerince Türkiye'nin

yararınadır. Ancak, sonuçları olumlu mu olmuştur ya da olumsuz mu sonuçlanmıştır, buna daima zaman karar vermiştir. Burada Fatin Rüştü Zorlu'nun bir hükümete bağlı olduğu ve bulunmuş olduğu faaliyetlerin Bakanlar Kurulu kararlarıyla desteklendiği gerçeğini unutmamak gerekir.

Konumuzu direkt olarak ilgilendirmese de 27 Mayıs Darbesi ve Fatin Rüştü Zorlu hakkında kısaca bilgiler de verilmiştir.

Bu çalışmayı yaparken mümkün olduğunca doğru bir bölümlendirme yapmaya ve okuyucunun kafasını karıştırmadan net bilgiler vermeye çalıştık. Çalışma içerisindeki bilgilerin kendi içinde tutarlı olmasına özen gösterdik. Bu çalışmayı yaparken Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden, TBMM Arşivinden, Türk Tarih Kurumu Gazete Arşivinden, Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivinden ve TOBB ETÜ Kütüphanesinden yararlandık. Dışişleri Bakanlığı Arşivinin Cumhuriyet Arşivi binasında yer aldığını ama araştırmaya elverişli olmadığını öğrendik. Konu hakkında yapılmış çalışmalar, yazılmış eserler, anı yazıları, makaleler bu çalışmayı yaparken bize yardımcı oldu.

Bu çalışma boyunca bana büyük sabır, anlayış ve ilgi gösteren danışman hocam Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu'na, BİDEB vasıtasıyla Yüksek Lisans Bursu almış olduğum TÜBİTAK'a, her zaman moral desteği veren değerli dostum Ahmet İlker Baş'a, arkadaşım Serhat Sezer'e ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ferdi UZUN

Ankara-2015

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Bevletleri

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale veya metin

AKEL: Emekçi Halkın İlerici Partisi

B.C.A : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BM : Birleşmiş Milletler

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

CENTO : Central Treaty Organization-Merkezi Antlaşma Teşkilatı

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

Dr. : Doktor

Ed. : Editör

ENOSİS : Yunancada birleşme anlamına gelir, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını ifade etmek için kullanılan terimdir.

EOKA : Ethniki Organosis Kyprion Agoniston-Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü-Kıbrıs'ta şiddet ve terör olayları çıkaran Rum örgüt.

IBRD: International Bank for Reconstruction and Development-Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

IMF : International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu

KATAK: Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu

KMTHP: Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi

NATO : North Atlantic Treaty Organisation-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OEEC : Organisation for European Economic Co-operation-Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

OECD : Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

S. : Sayı

s. : Sayfa

SEATO : South East Asia Treaty Organization - Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMT : Türk Mukavemet Teşkilatı

vd. : ve diğerleri

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Fatin Rüştü Zorlu'nun Türk Dış Politikasındaki rolünü anlatacağımız bu çalışmada öncelikle genç Türkiye'nin Demokrat Parti Dönemi'ne kadar olan süreçteki dış politisinin özetle anlatılması gereklidir. Çünkü II. Dünya Savaşından sonra ve ardından gelen DP döneminde Baskın Oran'ın editörlüğünü yaptığı eserdeki ifadeyle dış politikada “görelî özerklikten” ve tarafsızlık politikasından dışa dönük ve Batı Bloğu eksenli bir politikaya dönülmüştür.¹ İşte bu dönüşümü anlayabilmek ve DP dönemi dış politikasını algılayabilmek için Türkiye'nin kuruluşundan Demokrat Partiye kadar olan durumu ve gelişmeleri ele alacağız.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Dünya sahnesindeki dengelerde büyük çaplı değişiklikler oldu. Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları tarihe karışarak Dünya üzerindeki klasik imparatorluklar devri sona erdi. Görünüşe göre savaştan en karlı çıkan İngiltere ve müttefiki Fransa aslında maddi manevi oldukça yıpranmışlardır. Fransa'nın bir dünya gücü olma özelliğini kaybettiği II. Dünya Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. Nitekim bir hafta gibi kısa bir süre içinde Almanya'ya boyun eğmiştir. I. Dünya Savaşı İngiltere için de sonun başlangıcı olmuştur. İngiliz sömürgelerinin İngilizlere karşı bakışı değişmeye başlamıştır. Bir ülkenin bağımsızlığa kavuşabilmesi için iki şeye ihtiyacı vardır: Aydın kesim ve askeri güç. İngilizler özellikle de I. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgelerinden aldıkları gençleri eğiterek yine geri gönderdiler ki sömürgeleri yönetmede kendilerine yardımcı olsunlar. Ama fark edemedikleri şeydu: Bu insanlar o ülkelerin aydınları olacaktı. İkinci olarak ise sömürgelerinden topladıkları askerleri savaşta kullandılar. Böylece İngiliz himayesi altındaki milletler asker olmayı ve savaşmayı öğrendikleri gibi savaş sırasında İngilizlerin gerçek yüzünü de tanımış oldular. Üstelik Mustafa Kemal liderliğindeki Türk Kurtuluş Mücadelesinin başarıya ulaşması tüm sömürge durumundaki milletlerde kurtuluşa olan inancı artırdı. Arthur Goldschmidt ve Lawrence Davidson, Milli Mücadele sonucu kurulan Türkiye'yi

¹ Detaylı bilgi için bkz. Baskın Oran, Türk Dış Politikası C. I, iletişim, İstanbul,2001, s.385-477

küllerinden doğan Anka kuşuna benzetmişlerdir.² Türk Milli Mücadelesi işgal altındaki devletlere örnek oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda yeni bir Dünya gücü olacağının sinyallerini veren ABD ise kendini kandırılmış hissetti. Çünkü ABD savaşa Wilson İlkelerini ileri sürerek, bunların kabul edilmesini isteyerek girmiş, İngiltere bu ilkelere uyacağını beyan etmiş ancak savaş sonunda aksi yönde adımlar atmıştır. Sömürgeciliğe manda ve himaye adı altında devam etmiş, savaş tazminatı alınmayacak, ilkesini de yine bir söz oyunuyla tamirat ücreti adı altında almaya çalışarak çiğnemiştir. İngilizlerin bu ve benzeri oyunları Amerikalıları Avrupa kıtasının işlerine karışma konusunda tereddüde düşürmüştür. Elbette ki bu görünüşteki sebeptir. ABD kendini Dünya lideri gibi davranmak için hazır hissetmemiş olmalı ki Monroe Doktrini esaslarına geri dönerek, tam olarak kendi kabuğuna çekilmese de kendi kıtası dışındaki gelişmeleri uzaktan izlemeyi tercih etmiştir.³ Rusya'da ise daha savaş sırasında Bolşevik İhtilali yaşanmış ve Rusya Birinci Dünya Savaşı tamamlanmadan savaştan çekilmiş ve kendi iç meseleleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Sovyet rejimi yerleştirilinceye kadar iç çatışmalar yaşanmıştır. Rusların büyük devletlerarasındaki gizli anlaşmaları açığa vurmaları, bir taraftan bundan böyle barışçı ve tarafsız oldukları imasında bulunurken, diğer taraftan da bizden korkmayın mesajını iletiyordu. Ruslar elbette ki rejimlerini ihraç etmek istiyorlardı, fakat en azından belli bir süre bunu barışçıl yollardan, mümkün olduğunca çatışmalardan uzak durarak yapmak istediler. Zira Rus ekonomisi, altyapısı ve Sovyetlerin uzun süren kendi iç meseleleri nedeniyle Sovyet Rusya büyük savaşlara hazır değildi.⁴

İşte böyle bir ortamda Türkiye dış siyasetindeki adımlarını mümkün olduğunca tarafsız ve barışçıl bir şekilde atarak sorunlarını da diplomatik kanallardan çözecek girişimlerde bulundu. Bunu yaparken de büyük devletlerin yukarıda

² Arthur Goldschmidt, Lawrence Davidson, Çev. Aydemir Güler, Kısa Ortadoğu Tarihi, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011, s. 296

³ Detaylı bilgi için bkz. Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 19 (Güz 2008), s. 119-144.

⁴ Sovyet Rusya'nın iç sorunları ve ekonomik durumu için bkz. Ahmet Kanlıdere, "Rusya Tarihinin Ana Hatları", YOM: Türk Dünyası Kültür Dergisi, Sayı: 19-20, 2010, s.59-87. Sovyet sistemi ve Sovyet Rusya Tarihi ile ilgili geniş bilgi için bkz. J.V. Stalin, Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşiniz!, Eserler Cilt 15, İnter Yayınları, İstanbul, 1938

bahsettiğimiz durumlarından faydalandı ve kendi aralarındaki çıkar çatışmalarını kullanmasını iyi bildi. Lozan'dan kalan belli başlı sorunların çözümü ile ilgilendi. İlk olarak İngiltere ile Musul Meselesinin çözümü vardı. Lozan'da kararlaştırıldığına göre anlaşmanın 3. Maddesi gereğince bu sorun İngiltere ve Türkiye arasında yapılacak ikili görüşmeler sonucu çözümlenecek, çözüm bulunamazsa sorun Milletler Cemiyetine intikal edecekti.⁵ İki devlet arasında 19 Mayıs 1924'te başlayan İstanbul Konferansı görüşmeleri 5 Hazirana kadar devam etti; ancak sonuç alınmadı. Üstelik İngiltere Hakkâri'de Süryanilerin bulunduğunu ve Hakkâri'nin Irak'a dâhil olması gerektiğini ileri sürdü.⁶ Bundan sonraki süreçte de sınırda birtakım karışıklıklar çıktı. İki devlet arasında çözüm üretilemeyince konu Milletler Cemiyetine yansıdı. Milletler Cemiyetinde İngiltere etkindi ve aleyhine bir karar çıkması beklenemezdi. Sonuç olarak Musul Irak'a bağlandı, Hakkâri Türkiye'de kaldı ve Musul petrolerinden Irak'a düşen kârın %10' unun 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilmesi kararlaştırıldı. 5 Haziran 1926'da imzalanan anlaşma ile Irak sınırı çizildi ve Musul Sorunu sona erdi.⁷ Bu sorun dönem şartları düşünüldüğünde bu şekilde çözülmek zorundaydı. Musul önemli bir petrol bölgesiydi ve görünüşe göre İngiltere buradan asla vazgeçmeyecekti. Önce Hakkâri'de sorunlar çıktı sonrasında Türkiye 1925 yılındaki Şeyh Sait isyanıyla ciddi anlamda uğraşmak zorunda kaldı. Bunlarda İngilizlerin parmağı olduğu belliydi. Türkiye'nin içeride ciddi derecede maddi ve sosyal sorunları varken, İngiltere ile savaşı göze alamazdı. Üstelik Türkiye İngiltere'ye karşı ciddi bir dış destekten de yoksundu. 1925 yılında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştı ama bu İngiltere'yi ürkütecek bir şey değildi. Zaten adı üstündeydi ve Ruslar da zor durumdaydı.⁸

Türkiye Fransa ile meselelerinde ise çözümleri kendi lehine sonuçlandırmıştır, diyebiliriz. Osmanlının borçlarından Türkiye'ye düşen pay Türkiye'nin kabul edebileceği ödeme planına bağlandı ve Duyun-ı Umumiye

⁵ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi (16. Baskı), İstanbul, 2007, s.322

⁶ Armaoğlu, a.g.e, s.322

⁷ William Hale, Çev. Petek Demir, Türk Dış Politikası 1774-2000, Mozaik, İstanbul, 2003, s.51

⁸ Raşit Tacibayev, Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri (1925-1945), i.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s. 21- 26. Ayrıca Antlaşmayla ilgili bkz. Kâmuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 111

kaldırıldı. Türkiye'deki Fransız misyoner okulları konusunda ise Türkiye Fransa ve Papalığı işe karıştırmayarak doğrudan bu okulları muhatap aldı ve okullar üzerinde hâkim oldu. Bir Fransız şirketi tarafından işletilen Adana-Mersin demiryolunun Türkiye tarafından millileştirilmesine de Fransa direnemedi.⁹ Böylece Fransa da kapitülasyon diye bir şeyin artık Türkiye'de mümkün olmayacağını anlamış oldu. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceğinin anlaşılmasıyla bu sefer de Sancak yani Hatay sorunu ortaya çıktı. Bu zamanlarda Almanya ve İtalya'nın bulunmuş olduğu girişimler ise yaklaşan savaşın ayak sesleriydi. Durum böyle olunca başlarda Sancak Vilayeti konusunda Türkiye'ye sıkıntı yaşatan Fransa Sancak Vilayetinin önce bağımsız olmasına ardından 1939 yılında Türkiye'ye dâhil olmasına göz yumdu. İngiltere ise bu duruma ses çıkarmadı.

Türkiye'nin Sovyet Rusya ile olan münasebetleri üç konu çerçevesinde ilerlemiştir: Ticari ilişkiler, komünizm ve Türkiye'nin diğer Batılı devletlerle ilişkilerini düzeltmeye çalışması. Ruslar Türkiye'nin ticaretinde tekel olmak istemişler, ancak Türkiye Batılı devletlerle de ticaretini geliştirmiştir. Rusların Türkiye'nin birçok yerinde açmak istedikleri ticaret temsilcilikleri isteği de kabul görmemiştir. Çünkü bu temsilcilikler aynı zamanda komünist propagandası yapacaklardı, Türkiye bu oyuna gelmedi. Diğer mesele ise Rusların kendi rejimlerini Türkiye'ye ihraç etme istekleri karşısında Türkiye'nin buna yanaşmaması ve karşı tedbirler almasıydı. Rus gazetesi Pravda bu konuda Türkiye'yi eleştiren yazılar yayınlamıştır. Buna karşılık olarak şu cevap verilmiştir: “ *Pravda gazetesi komünistliği mukaddes sayabilir, fakat dünyanın hiçbir davası Türkiye Nasyonalistliğinin daha az mukaddes sayılmasına sebep olamaz.*”¹⁰ Bunlara ek olarak Türkiye'nin İngiltere ile olan Musul sorununu çözmesi, Fransa ile sorunlarını çözmesi, İtalya ile olan tarafsızlık anlaşması Rusları tedirgin etti. Bu girişimler Türkiye'nin dış politikada tek merkezli olmayacağını gösteriyordu. Görünen o ki diğer Batılı devletlerle de ilişkilerini geliştirecekti. Ancak, bu gelişmeler Türkiye ve Rusya'nın birbirleri için çok önemli ülkeler oldukları gerçeğini değiştiremezdi. Dünyada ne olursa olsun hem Türkiye hem de Sovyet Rusya kendini güvende

⁹ Armaoğlu, a.g.e. , s.325

¹⁰ Milliyet, 06.07.1929

hissetmiyorlardı. İki taraf arasında 1925 yılında imzalanan Tarafsızlık Antlaşması II. Dünya Savaşı sonuna kadar devam etti. Bu anlaşma aynı zamanda Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemek için kullanmış olduğu bahanelerden de biri haline geldi.¹¹

Türkiye'nin Mussolini İtalya'sı ile ticari ilişkileri iyi düzeyde olsa da İtalya'ya karşı olan güvensizlik ortamı devam etmekteydi. Çünkü Mussolini Roma İmparatorluğunu canlandırma niyetindeydi. Anadolu da İtalya'nın radarındaydı. Hatta Musul Meselesinde İtalya İngiltere'yi desteklemiş ve Türkiye'nin Musul'a herhangi bir askeri müdahalesi halinde İtalya'nın da Anadolu'ya asker çıkaracağına dair söylentiler çıkmıştır. Ancak Musul meselesi çözüldükten sonra Türkiye-İtalya ilişkileri yumuşama evresine girmiş ve 1928 yılında taraflar arasında Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre: taraflar birbirlerinin aleyhine olan siyasi ve ekonomik ittifaklara katılmayacaklar, taraflardan biri herhangi bir veya birden fazla devletin saldırısına uğrarsa diğeri tarafsız kalacak ve iki devlet arasındaki sorunlar barışçıl yollardan çözülecekti.¹² Ancak 1930'lu yıllardan itibaren İtalya'nın yayılcı tutumu ve nihayetinde 1935 yılında Habeşistan'a saldırması İtalya'ya güvenilmeyeceğinin kanıtıydı. Bu olaylar Türkiye ve İngiltere'yi birbirlerine yaklaştırdı ve 1936 yılında Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da yer aldığı Akdeniz Paktına katıldı. Daha sonra 1939'da Türkiye ve İngiltere arasında ittifak anlaşması imzalanacaktır.

İtalya'nın bu tutumunun yanı sıra Almanya'da Hitlerin iktidar olması ve atmış olduğu adımlar yaklaşan bir Dünya savaşının habercisiydi. Hitler iktidar olana kadar Türkiye'nin Almanya ile fazla münasebeti olmadı; ancak Hitler iktidarından sonra Türk-Alman ekonomik ilişkileri hızla gelişmeye başladı. Türkiye'nin gelişmeye ihtiyacı vardı, Almanya ise Türkiye üzerinde ekonomik nüfuz sahibi olmak istiyordu. Ne de olsa Türkiye Ortadoğu'nun kapısı durumundaydı. Hitler Türkiye'yi Mihver Devletler içine katabileceğini düşünüyor; ancak bu düşüncesinde yanılıyordu, çünkü İtalya'nın Türkiye'ye karşı tutumu belliyken Türkiye'nin İtalya

¹¹ Antlaşmanın detayları için bkz. Kamuran Gürün, "17 Aralık 1925 Türk-Rus Anlaşması", Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.183, Türkiye'nin II. Dünya Savaşına girmemek için bahsedilen antlaşmayı kullanmasıyla ilgili bkz. Oran, a.g.e. , s.394

¹² Armaoğlu, a.g.e. , s.328

ile aynı safta yer alması beklenemezdi. Bu gelişmeler doğal olarak İngiltere'yi rahatsız etti ve İngiltere Ortadoğu ve Doğudaki çıkarlarını korumak için Türkiye'yi kazanmalıydı. Muhtemel bir savaş halinde Türkiye'nin İngiltere'nin yanında yer almasa bile en azından tarafsız kalması dahi İngiltere için çok önemliydi. Türkiye bütün bu durumu fırsata çevirmeyi bildi. Lozan'dan kalan Boğazlar Komisyonundan kurtulup Boğazların kontrolünü tamamen ele geçirmek için adımlarını attı. Lozan'daki Boğazlarla ilgili tüm devletler İtalya hariç 22 Haziran 1936'da Montreux Konferansında toplandı ve Türkiye lehine bir sonuç ortaya çıktı.

İki Dünya savaşı arası döneme baktığımızda Türkiye'nin bir taraftan kendi sorunlarını hallederken diğer taraftan da savaş tehlikesinin hissedilmesi üzerine uluslararası işbirliği çalışmalarında bulunduğunu görüyoruz. Türkiye'nin Yunanistan'la sorunlarını çözmesi ve Romanya ve Yugoslavya ile yapmış olduğu işbirliği anlaşmaları Balkan Antantının temelini oluşturdu. 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Balkan Antantı imzalandı.¹³ Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen Bulgaristan bu dörtlüye katılmadı¹⁴, aynı şekilde Arnavutluk da destek vermedi. Çünkü bu iki devlet revizyonist emellere sahiptiler. Anlaşmaya göre taraflar karşılıklı olarak sınırlarını garanti edecekler ve birbirlerine danışmadan herhangi bir Balkan devletiyle bir siyasi hareket veya anlaşmada bulunmayacaklardı. Ayrıca anlaşmanın gizli bir protokolünde yer alan maddeye göre taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve bir Balkan devleti de saldırgana yardım ederse diğer taraflar bu Balkanlı saldırgana karşı savaş açacaklardı.¹⁵ İşte bu madde anlaşmanın ölü doğmasına sebep oldu. Türkiye Ruslara, herhangi bir Rus-Romen savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini bildirmiş, Yunanistan ise bu protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği konusunda rezerv koymuştur. Zaten daha sonra Antantın ruhuna aykırı olarak Yugoslavya Bulgaristan ile anlaşma yapmış, Yunanistan da İtalya'ya karşı tutumunu

¹³ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Şubat 1934, s.1

¹⁴ Bulgaristan'ın tutumu için bkz. İhsan Sabri Balkaya, "Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XX, S.60, Ankara 2004, s.759-783.

¹⁵ Balkan Antantı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Soysal, "1934 ve 1954 Balkan Paktları", Berlin Antlaşması'ndan Günümüze Balkanlar, Derleyen: Mustafa Bereketli, İstanbul, 1999, s.91-100. Armaoğlu, a.g.e. , s.339

yumuşatmıştır. Savaşın çıkmasıyla ve Balkan devletlerinin işgale uğramasıyla da Antant parçalanmıştır.¹⁶

Türkiye'nin Balkan Antantı ile batısında aradığı barış ortamı ve işbirliği çabası doğusundaki devletlerle de Saadabad Paktı ile kendini gösterdi. 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 5 yıl için imzalanan anlaşmaya göre taraflar aralarındaki dostluk ilişkilerini devam ettirmeyi, Milletler Cemiyetine bağlı kalmayı, birbirlerinin içişlerine karışmamayı, sınırlarına saygı göstermeyi, birbirlerine karşı saldırgan olmamayı birbirlerinin aleyhindeki saldırgan içerikli hiçbir siyasal ittifaka katılmamayı taahhüt ediyorlardı.¹⁷

Gerek Balkan Antantı gerekse Saadabad Paktı olası bir savaş durumunda Türkiye'yi koruma vasfından uzaktı, bu anlaşmalar ancak taraftar devletlerin birbirlerine saldırmamasını sağlayabilirdi. İtalya'nın Arnavutluk'u işgali üzerine Türkiye gerçek anlamda güçlü bir ittifaka ihtiyaç duydu. Kiminle ittifak yapılabileceği konusunda aslında seçenek yoktu. Almanya ve İtalya revizyonist işgalci devletlerdi, bu da Anadolu için tehlikeydi. Sovyetlerle Türkiye arasındaki ilişkiler iyiydi, ancak Türkiye Sovyetlerin yayılmacı siyasetinden çekiniyordu. Ruslar emperyalizmi rejim ihracı yoluyla yapıyorlardı. Böyle hayati bir ittifak karşılığında Türkiye üzerinde Rus baskısı dayanılmaz olacaktı. O günün Dünyasında geriye iki büyük güç kalıyordu: İngiltere ve Fransa. Üstelik Türkiye Sovyet Rusya'nın da bu ikiliye katılacağını düşünmüştür. Böylece Türkiye bu üçlü arasındaki çıkar çatışmalarını kullanabilir ve bu işten en karlı çıkan taraf olabilirdi.

Türkiye, 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile 23 Haziran 1939'da da Fransa ile birer deklarasyon imzaladı. Bu ittifak için önemli bir adımdı; ancak Rusların Ağustos ayı içinde Almanlarla Saldırmazlık Anlaşması imzalamaları Türkiye'de şok etkisi yarattı. Bu gelişme Türk-Rus ilişkileri açısından çok önemli bir kırılma noktasıdır. Bundan sonraki süreçte ittifakı önlemek için Almanya ve Sovyet Rusya tarafından Türkiye'ye yapılan baskılar ve üstü kapalı tehditler sonuç vermedi. 19 Ekim 1939 tarihinde, Ankara'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında ittifak anlaşması

¹⁶ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası (1939-1945)", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Ankara 1996, s.137-189.

¹⁷ Hamza Eroğlu, Türk Devrim Tarihi, Ankara 1981, s. 242 - 243; Armaoğlu, a.g.e., s. 347

imzalandı. Buna göre: İngiltere ve Fransa bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa Türkiye tarafsız kalacaktı. İngiltere ve Fransa Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garanti yüzünden savaşa girerse Türkiye de savaşa katılacaktı. Ancak Türkiye anlaşmaya koydurduğu 2 numaralı ek protokolle Sovyetlerle savaş tehlikesi doğuran bir durumda savaşı göze alamayacağını bildirdi. Bir diğer maddede ise Türkiye'nin savaşa girmesi için İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye gerekli olan askeri mühimmat, araç ve gereçleri temin etmesi gerekiyordu.¹⁸

Türkiye'nin savaş karşısındaki politikası belliydi: işgale uğramamak ve savaşa girmemek. Bu amaçlarına ulaşmak için de hem yapmış olduğu anlaşmalara koydurmuş olduğu kritik maddeleri hem de savaş sırasında büyük devletlerin durumlardan doğan fırsatları iyi kullandı. Fransa'nın çok kısa bir sürede Almanya tarafından saf dışı bırakılması Türkiye'de şok etkisi yarattı. Çünkü Türkiye, Almanları Avrupa'da oyalayacak güç olarak Fransa'yı görüyordu. Böylece Almanların dikkati Türkiye'den uzakta olacaktı. Böyle bir durumu bile Türkiye fırsata çevirdi. Fransa'nın düşmesini bahane ederek ittifak anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmeye karşı direnen Türkiye aynı zamanda İngiltere'den temin edemeyeceği kadar silah ve mühimmat istedi. İttifak anlaşmasına koydurduğu Ruslarla çatışma durumu maddesini de İngiliz ve Fransızların savaşa girmemiz için yaptığı baskılar karşısında bir kalkan olarak kullandı. Rusların Türkiye'ye savaşa girme yönünde yaptığı baskılara karşı Alman tehdidi, Almanların baskılarına karşı da Rus tehdidi gerekçe gösterilerek savaşa girmeme hususunda diretilirdi.¹⁹ Türkiye'yi rahatlatan en önemli gelişme Almanların Sovyet Rusya'ya saldırması oldu. Böylece hem Almanya hem de Rusya Türkiye için eskisi kadar önemli bir tehdit olmaktan uzaklaştı. Türkiye savaşa girmemeyi ve işgale uğramamayı başardı. Savaş bitmek üzereyken formaliteden de olsa savaşa girdi ve tek kurşun dahi atmadan Birleşmiş Milletler kurucu üyesi olmaya hak kazandı.²⁰

Türkiye'nin savaşa girmeme ve işgale uğramama gayesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Eğer ki savaşa girmiş olsaydık savaş sonrasında Sevr benzeri yeni bir

¹⁸ Armaoğlu, a.g.e. , s. 357-358

¹⁹ Türkiye'nin savaşa girmemek için izlediği politika ve uyguladığı taktiklerle ilgili detaylı bilgiler için bkz. Baskın Oran, a.g.e., ss.385-399

²⁰ Hale, a.g.e, s.91-100

proje ile karşı karşıya kalabilirdik. Türkiye'nin o zamanın şartlarında Alman ordularına direnecek durumu da yoktu. Öte yandan, Rus ordularının ise ister dost ister düşman olarak Anadolu topraklarına girmesi Türkiye için büyük tehditti. Ruslar dost olarak bile gelseler topraklarımızdan çıkmak istemeyebilirler ve Türkiye'yi tamamen kendi kontrollerine almak için girişimlerde bulunabilirlerdi. Ayrıca, savaşa girmemiz halinde yeni oluşturduğumuz kurum ve kuruluşlarımız, bayındır hale getirmeye çalışılan Anadolu ve yeni yeni oluşmaya başlayan iş ve beyin gücümüz ciddi oranda zarar görecekti. Türkiye savaşa girmemeyi ve işgale uğramamayı başararak bu tehlikeleri savuşturmuş ancak savaş sonrası Rus tehdidi daha güçlü bir şekilde devam etmiştir. Çünkü II. Dünya Savaşı sonrası Dünya siyasi tarihinde yeni bir sayfa açılacaktır. Bu sayfada bir tarafta ABD'nin diğer tarafta Sovyetler Birliğinin yer aldığı iki kutuplu Dünya düzeni ve Soğuk Savaş yer almaktadır. Türkiye'nin tarafı ise mecburen ABD öncülüğündeki Batı Dünyasıdır. Çünkü 1945 yazında savaş sonrası durumu görüşmek üzere ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya Potsdam Konferansında bir araya geldiler. Stalin burada Sovyet Rusya'nın Dünyayı Alman tehlikesinden kurtarıırken çok büyük bedeller ödediğini belirtmiş ve bunun karşılığında toprak ve üs taleplerinde bulunmuştur. Bu taleplerin içinde Türkiye'nin doğusundan toprak ve Boğazlardan üs talebi de vardır. Türkiye bu gelişme üzerine Batı bloğuna yanaşmıştır. Ruslar, SSCB'nin kuruluş aşamasından itibaren Türkiye ile iyi ilişkiler kurmuşlardı. Ancak II. Dünya Savaşı'nda sona gelindiğinde, Rusların Türkiye'den ilk defa açık açık toprak talebinde bulunmaları, Türkiye'nin o zamanın şartlarında Kızıldünya tek başına karşı koyabilecek yeterli teknik, teknolojik ve ekonomik alt yapıya sahip olmaması ve Dünya'da Ruslara karşı denge unsuru olarak kullanılabilir birden fazla gücün bulunmaması ve Türkiye'nin bu kozu oynayamayacak olduğu gerçeği düşünüldüğünde önceden olduğu gibi tarafsız bir dış politika izlenememesi anlaşılır bir durumdur.²¹

Sonraki süreçte ABD kendi tarafındaki ülkeleri güçlendirmek ve toparlamak adına Truman Doktrinini ilan etmiş ve akabinde Marshall Yardımı uygulamasını

²¹ Türkiye'nin o dönemki ekonomisi için bkz. S.Rıdvan Karluk, Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, 4. Baskı, İstanbul, 1996,s.7, teknik ve teknolojik kapasitesi için bkz. Kadir Kasalak, "San Fransisko Konferansı ve Türkiye", Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1 İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997, Ankara, 1998,s.210-233

başlatmıştır. Türkiye’de bu projelere dâhil edilmiştir.²² Ancak bunun bazı gereklilikleri vardır: Batı tarzı demokratik yönetim ve daha liberal bir ekonomik anlayış. Bunlar aynı zamanda Sovyet sisteminin tam tersini ifade ediyordu. Bu çerçevede Türkiye, 1946 yılında çok partili hayata geçiş yaptı.²³ Aynı yıl yapılan seçimleri yine CHP kazandı; ancak seçim gizli sayım esasına göre yapılmıştı. 1950 yılındaki açık sayım esasına dayalı seçimleri ise Demokrat Parti kazandı ve böylece Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamış oldu.²⁴ Savaş yılları boyunca ve savaştan sonra Sovyet tehdidi nedeniyle uzun yıllar seferberlik ilan edilmesi Türkiye’nin üretim ve ekonomisini kötü etkiledi. Türkiye savaşa katılmamıştı ama savaş boyunca Türkiye’nin ihracat ve ithalatının sekteye uğraması bir taraftan ekonomiyi kötü etkilerken diğer taraftan da kıtlığa ve karaborsaya sebep olmuştu. Bu durumda CHP’nin almış olduğu sert ekonomik tedbirler ve vergiler halkı CHP’den uzaklaştırdı ve bu durum CHP’nin 1950 seçimlerini kaybetmesinde başrol oynadı. Türkiye’de bir iktidar değişikliği Batılıların da hoşuna gitmiştir diyebiliriz, çünkü CHP Türkiye’nin kurucu partisiydi ve onun lideri İsmet İnönü de Türkiye’nin kurucu kadrosunun içinde yer almış önemli liderlerden biriydi ve parti tamamen onun kontrolündeydi. İsmet Paşa her ne kadar Batılı normlara uyacağını belirtse de ne kadar değişebilirdi. Üstelik Batılıların müttefiki Türkiye’nin gerektiğinde risk alması ve herhangi bir sıcak çatışmada fiili destek vermesi gerekirdi, ama CHP doğrudan Türkiye’yi hedef alan bir saldırı olmadan bu riski alamazdı, bunun en güzel örneği de II. Dünya Savaşı sırasında görüldü. Bu CHP’nin kurucu parti olmasının getirmiş olduğu koruyucu bir reflekstir. CHP’nin koruyucu bir tutum sergilemesinin bir sebebi de parti içindeki milletvekillerinin çoğunun zor koşullara şahitlik etmiş asker ve bürokratlardan oluşmasıdır. DP’de ise bürokratik veya askeri formasyona sahip neredeyse hiç milletvekili yoktur.²⁵

²² Hasret Çomak, “İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri, ABD’nin Türkiye’ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)”, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1(20-22 Ekim 1997), ATASE Yay., İstanbul, 1998, s.468-469

²³ Çok Partili hayata geçiş süreciyle ilgili bkz. Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş baskı, İletişim, İstanbul, 2011, s.303-320

²⁴ Seçimin sonuçlarının detayları için bkz. Kemal Karpaz Türk Demokrasi Tarihi, Timaş, İstanbul, 2012, s.327

²⁵ Zürcher, a.g.e. s.323

Demokrat Parti CHP'nin de benimsediği Batı eksenli güvenlik arayışı politikasını benimsemekle kalmamış bu politikayı daha da geliştirmiştir. Batı güvenlik sistemine daha kapsamlı dâhil olmak için gerektiğinde risk alabileceğini Kore Savaşı'na asker göndererek göstermiş ve bunun sonucunda da NATO'ya üyelik hakkı gelmiştir. DP iktidarıyla birlikte ülkede daha liberal ve uluslararası ilişkilere daha açık bir dönem başlamıştır.²⁶

II. Dünya Savaşı sonrasında CHP'nin de kabul etmiş olduğu Batı ile her anlamda bütünleşme politikasını DP de benimsemiştir. Türkiye'nin bu düşüneyi benimsemesinin nedeni ciddi şekilde ortaya çıkan Sovyet tehdidi ve ekonomik olarak kalkınmak için Batı'nın yardımına ihtiyaç duyulmasıdır. Demokrat Parti selefine göre daha aktif ve daha risk alabilen bir dış politika izlemiştir. Bu çerçevede DP Kore Savaşı'na asker göndermiş ve bunun sonucu olarak da 1952 yılında Türkiye NATO üyesi olmuştur. Bu Türk Dış Politikası için önemli bir dönüm noktasıdır. Bundan sonraki süreçte tamamen Batı eksenli daha doğrusu ABD eksenli dış politika izlenmiştir. Çünkü artık Türkiye ile ABD stratejik ortak olmuşlardır. Bu konuda Zeki Kuneralp şunları ifade eder: *“Dış siyasetimizin ana düsturu o devirde Batıya dayanmaktı. Batı da o yıllarda her şeyden evvel Amerika idi. Amerika her sahada yanımızda idi, askeri teçhizatımızı sağlayan o idi. İktisadi olsun askeri olsun; iki taraflı olsun çok taraflı olsun her yardımın menşei Amerika idi.”*²⁷

Türkiye böylece Sovyet tehdidine karşı güçlü bir ittifak kurmuş oluyordu. Savaştan önce bölgesel ittifaklar kuran Türkiye, bunların kendini koruyamayacağını bilmesinin yanında uzun ömürlü olmayacağını da anlamıştı ve İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerle ittifak kurmuştu. Savaş sonrasında da değişen Dünya konjonktürünün de etkisiyle bu kez daha güçlü bir ittifak kurdu, tabii bunun getirdiği bedelleri ödemeyi göze alarak. Ancak yine de bölgesel ittifaklar kurmaktan vazgeçmedi. Tabii bunda ABD'nin istekleri de etkili oldu, ama netice de bu ittifaklara muhatap olan Türkiye idi. Tito Yugoslavya'sının Stalin ile arası iyi değildi. Türkiye bu durumdan faydalanıp Yugoslavya'yı Batı Bloğuna yaklaştırmak istedi. 1953 yılında Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında Ankara Anlaşmasının

²⁶ Rasim Koç, İdam Sehпасındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Ötüken Yayınları, 2010, s.65

²⁷ Zeki Kuneralp'ten aktaran Rasim Koç, a.g.e., s.68

imzalanmasıyla Balkan Paktı kuruldu.²⁸ Ancak, Stalin'in ölmesi ile Yugoslavya Sovyetlerle arasını düzeltmesi²⁹ ve Yunanistan'la Türkiye arasındaki Kıbrıs Sorunu³⁰ paktın uzun ömürlü olmasını engelleyen en önemli iki gelişme oldu.

Stalin'in ölümü sonrası Sovyetlerdeki Kruşçev yönetimi yumuşama politikası izledi. Sovyetler, Türkiye üzerindeki toprak taleplerinden vazgeçtiklerini duyurdular. Böylece Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerinde de az da olsa bir düzelme gözlemlendi ve bazı ticari ilişkiler gelişti. Oysaki Sovyetler yayılma politikasından vazgeçmemişlerdi. Bu sadece bir taktik değişikliğidir. Ruslar bundan sonraki süreçte özellikle Ortadoğu ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmak için bu ülkelere ekonomik ve askeri yardım teklif etmeye başladılar. Bu hem ABD'yi hem de Türkiye'yi rahatsız etti. Sovyetler Türkiye'nin çevresindeki çemberi daraltmak istiyorlardı. Buna karşı tedbir olarak ABD Dışişleri Bakanı Dulles bölgesel bir ittifak oluşturmayı teklif etti. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes bunun için Suriye, Lübnan ve Irak'ı kapsayan bir dizi ziyaret gerçekleştirdi. İttifak önerisine sadece Irak olumlu yaklaştı ve 1955 yılında Türkiye-Irak Anlaşması imzalandı. Daha sonra bu anlaşma genişletilerek İngiltere, Pakistan ve İran'ın katılımı ile Bağdat Paktı kuruldu. Türkiye bu paktı Sovyet tehlikesi önünde bir kalkan olarak görürken Pakistan ve Irak hem ekonomik yardım almak hem de uluslararası sorunlarının çözümünde ABD ve BM'nin desteğini almak için bir fırsat olarak gördüler. Mısır lideri Cemal Abdülnasır bu girişimi Arap Birliği Projesini baltalaması nedeniyle sert bir şekilde eleştirdi. İngiltere'nin pakt içinde yer almasının İngiliz sömürsünün devam edeceğinin göstergesi olduğunu söyledi. Mısır lideri aslında haklıydı. İngiltere'nin pakta girmesinin görünüşteki sebebi pakta güç katmak ve bu oluşumu Yakındoğu'nun NATO'su haline getirmektir, ancak asıl sebep 1957 yılında Irak ve İngiltere arasındaki anlaşmanın sona eriyor olmasıydı. Bu paktla birlikte İngilizler çatışma olmaksızın ve hukuka uygun olarak Irak'taki varlıklarını devam ettirebileceklerdi.³¹ Türkiye de İngiltere'den rahatsızdı ve bunu ABD'ye ilettili. Sonuç olarak Türkiye'nin

²⁸ İsmail Soysal, a.g.e., s.471, 475, Milliyet Gazetesi, 1 Mart 1953, s.1,7.

²⁹ İsmail Soysal, a.g.e., s.473

³⁰ Aptülahaht Aksin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991, s.274-275

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Hüseyin Bağcı, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, ODTU Yayıncılık, 3. Baskı, s. 66-67

bölgesel ittifak arayışları tıpkı savaş öncesinde olduğu gibi bu kez de uzun ömürlü olmadı, önce anlamlarını yitirdiler ve sonra da dağıldılar.

Demokrat Parti döneminde Türk Dış Politikasını en çok meşgul eden ve günümüze kadar da devam eden konulardan biri de Kıbrıs Meselesi olmuştur. Bu mesele Fatin Rüştü Zorlu'nun en çok öne çıktığı ve uğraş verdiği meseledir. Diğer yandan DP Dönemi Dış Politikası demek aynı zamanda ekonomi demektir. Dış yardım sağlama konusunda da Zorlu'nun girişimleri önemli bir yer tutmuştur.

I.BÖLÜM:

FATİN RÜŞTÜ ZORLU KİMDİR?

A. Fatin Rüştü Zorlu ve Zorlu'nun Ailesi, Çocukluğu, Gençliği, Eğitimi

Fatin Rüştü Zorlu 1 Temmuz 1910 tarihinde annesi Güzide Hanıma babasından miras kalan ve İstanbul'da Beyazıd Veli Mahallesi, Sergiciler Çıkmaızı, 31 numaralı adreste yer alan konakta dünyaya gelmiştir.³²

Babası II. Abdülhamit'in seryaveri Akabe kahramanı Müşir İbrahim Rüştü Paşa'dır ve annesi Güzide Hanımın babası da Hüseyin Rıfki Paşadır.³³ Fatin Rüştü hem paşa torunu hem de paşa oğludur. Güzide Hanıma ailesinden büyük bir miras kalmış ve bu mirası çarçur etmeyerek ailecek hiçbir zaman para sıkıntısı çekmemişlerdir.³⁴

Güzide Hanım ve Rüştü Paşanın İbrahim Ender, Hüseyin Rıfki, Mehmet Erdal, İsmail Nejat ve Ahmet Fatin olmak üzere beş erkek çocukları dünyaya gelmiştir.³⁵ Ancak, mutlu bir aile hayatı yaşayamamışlardır. Rüştü Paşa'nın erken ölümünü Fatin Rüştü Zorlu'nun üç kardeşinin ölümü izlemiştir. Hayatta Fatin ve ağabeyi Rıfki kalmıştır. Bu yaşananlar Güzide Hanımı çok üzmüş ve sarsmış olmasına rağmen ona güçlü ve sabırlı olmayı da öğretmiştir ve bütün ilgisini hayatta kalan çocuklarına yöneltmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu 6 yaşındayken ağabeyi Rıfki gibi Galatasaray Lisesine yatılı olarak kaydoldu ve kendisine 64 sınıf numarası verildi.³⁶ Arkadaşları Fatin Rüştü Zorlu'yu mahcup, sıkılgan, içine kapalı, az konuşan, yakın arkadaşı olmayan bir

³² Semih Günver, Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, Bilgi Yayınevi I. Basım, Ankara, 1985, s.11, Havva Eltetik, Fatin Rüştü Zorlu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2009, s.9, Fatin Rüştü Zorlu'nun doğum tarihi konusunda ihtilaflar var. TBMM Tercüme-i Hal Varakası Devre 10'da doğum tarihi 20.04.1910 olarak geçmektedir.

³³ Eltetik, a.g.e., s.10

³⁴ Günver, a.g.e., s. 11

³⁵ Eltetik çalışmasında çocukların isimlerini bu şekilde veriyor. Başka kaynaklarda başka şekilde yer alsa da Sayın Eltetik Nüfus verilerini kullandığı için daha güvenilir bilgidir. Eltetik, a.g.e., s.11

³⁶ Günver, a.g.e., s.12

çocuk olarak nitelendiriyorlardı. Bunda küçük yaşta yaşadığı büyük acıların payı olmalıydı. Ortaokulu bitirdikleri yaz annesi ile birlikte Büyükkada'ya tatile giden Fatin bambaşka bir insan olarak oradan dönmüştü. Adada beraber vakit geçirdiği Rum ve Yahudi arkadaşları Fatin Rüştü'nün ufkunu genişletmişler ve Fatin adadan kendine güvenen, ailesinin gücünün farkına varan bir birey olarak dönmüştür. Yüzme sporunda çok başarılıdır. Ancak, Günver'in anlattığına göre lise derslerinde pek başarılı olamamış, birinci sınıftan sonra Galatasaray'ın Ticaret Bölümüne geçmiştir ve 1927 yılında da mezun olmuştur.³⁷ Kanaatimizce Türk ekonomisi konusunda düşündüklerinin ve uyguladıklarının altyapısı da buradan gelmiş olmalıdır.

Liseden sonra Fatin dışçı olmak istiyordu, bunda aile dışçileri Sürenyan'ın onu etkilemiş olmasının payı büyüktü. İyi bir dışçı olmak için de ABD'ye eğitim almaya gitmek istiyordu. Ancak annesi onun tıpkı abisi Rıfkı gibi Fransa'da eğitim alıp diplomat olmasını istemiş ve onu Amerika'ya göndermek istememiştir. Annesinin çocukları üzerindeki etkisi büyüktür ve sonuçta Fatin Siyasal Bilgiler okumak üzere Paris'e gitmiştir ve Zorlu'nun bundan sonraki eğitim basamağı ise Cenevre'de hukuk eğitimi almak olmuştur.³⁸ Burayı da bitirip Türkiye'ye döndüğünde bitirdiği okullar dolayısıyla Zorlu hem ekonomiden hem siyasetten hem de hukuktan anlayan bir genç olarak Türk siyaset sahnesine çıkmaya hazırды.

³⁷ Günver, a.g.e., s.16

³⁸ BCA, Fon: 30 10-Kutu No: 1-Dosya No:9-Sıra No:6

B. Emel Aras ile Evlenmesi ve Yankıları

Semih Günver Fatin Rüştü Zorlu'nun evlenişini kitabında şu şekilde anlatmaktadır³⁹: Alman Büyükelçiliğinde verilen bir davete Fatin Rüştü Zorlu da katılmıştır. Aynı davette bulunan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın⁴⁰ eşi Makbule Hanım bir süre Zorlu ile sohbet etme imkânı bulur. Zorlu, Makbule Hanım üzerinde olumlu bir tesir bırakmıştır ve Makbule Hanım, bu delikanlının kızı Emel için ideal bir eş olacağı kanısına varmıştır. Bu düşüncesini Tarım Bakanlığı Müsteşarı Atıf Bayındır'ın eşi Ruhiye Hanım ile paylaşan Makbule Hanım, Ruhiye Hanımdan bu hususta yardım ister. Fatin Rüştü Zorlu ve ailesi araştırılır, sonuç olumludur. Ruhiye Bayındır, Fatin Rüştü Zorlu'nun yakın arkadaşı olan Sabri Bayındır'dan Zorlu'ya konuyla ilgili haber gönderir. Zorlu, Emel Hanımı uzaktan görmüştür ancak, Zorlu'nun Emel Hanımı çok da beğendiği söylenemese de Sabri'den gelen haberi olumsuz yanıtlamadan gülümseyerek geçiştirir.

Fatin Rüştü Zorlu, bu durumu annesi Güzide Hanıma iletir. Güzide Hanım bu haberi duyunca sevinmiştir, çünkü bunu büyük bir fırsat olarak görmektedir. Vakit kaybetmeden Ankara'ya gelen Güzide Hanımın, oğlunu Emel Aras ile evlenmesi hususunda ikna etmesi zor olmamıştır. Çünkü Güzide Hanım oğlu üzerinde büyük bir otoriteye sahiptir. Bundan sonra da Güzide Hanım Ruhiye Hanım ile birlikte Makbule Hanımı ziyaret eder ve Makbule Hanımdan kızını oğlu için ister. Aras ailesi de bu teklifi kabul eder. Ancak, bir sorun vardır. Emel Hanım, kendini çok güzel bulmamaktadır ve Zorlu'nun kendisiyle bakan kızı olduğu için evleneceğini bundan dolayı da bu evliliği kabul edemeyeceğini belirtir. Emel Aras'ın yakın arkadaşları devreye sokular, arkadaşları sonunda Emel Hanımı Zorlu'nun kendisini beğendiğine ikna ederler. Emel hanım da razı olduktan sonra sıra konuyu Atatürk'e açmaya gelir. Çünkü Tevfik Rüştü Aras Atatürk'e danışmadan kızını evlendirmek istemezdi. Konu Atatürk'e iletildiğinde Atatürk'ün cevabı da olumlu olmuştur ve Atatürk gençleri kendisinin nişanlayıp kendisinin evlendireceğini açıklamıştır.

³⁹ Günver, a.g.e. , s. 19-23

⁴⁰ Tevfik Rüştü Aras ile ilgili bilgi için bkz. http://www.mfa.gov.tr/sayin-tevfik-rustu-aras_in-ozgecmisi.tr.mfa (Dışişleri Bakanlığı resmi sitesi). Ayrıca bkz. Melih TINAL, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Doktor Milletvekilleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 2/6 Winter 2009,ss.618-627-s.621

Ankara Palas'ta Cumhuriyetin 10. Yılı kutlamalarının yapıldığı gece Mustafa Kemal Atatürk gece yarısına doğru herkesi susturur ve “*Cumhuriyetimizin 10. Yılı kutlarken size Dışişleri Bakanım Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanımla Dışişleri Bakanlığının genç meslek memuru Fatin Rüştü'nün nişanlandıklarını açıklıyorum*” der.⁴¹ Yüzükler takılır. Bu nişan, Ankara'da ve Dışişleri camiasında büyük akisler uyandırır. Yeni yeni kıskançlıklar ortaya çıkar, Zorlu'nun memuriyetteki asaleti tasdik olunmuştur.

30 Ağustos 1934 Zafer Bayramı sırasında, Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda, Emel Aras ve Fatin Rüştü Zorlu'nun evlenmeleri şerefine bir davet tertipler. Damat olan Fatin Rüştü Zorlu'nun düğünden sonra Bakanlıktaki forsu iyice artmıştır. Damat olmak onun hayatını olumlu etkilemiş, terfiler almasında yardımcı olmuştur. Hariciye Köşkünde sık sık Atatürk'le görüşme fırsatı yakalamış, bakanların muhitine girmiş, sefaretlere daha sık çağırılmıştır. Devlet adamlarının çevresinde olması dünya görüşünü ve konuşma tarzını geliştirmiştir. Mesleki ihtirası da artmıştır. Günver'in ifade ettiğine göre bu durum, arkadaşlarına biraz da yukardan bakmaya başlamasına sebep olmuştur. İşte bu gelişmeler Zorlu'nun kıskanılmasına sebep olmuş, daha o zamanlardan bazı çevrelerin şimşekleri onun üzerine dönmeye başlamıştır.⁴²

Zorlu ve Emel Hanım bir süre Dışişleri Bakanlığı Köşkünde kalsalar da Güzide Hanım, Bahçelievler'den müstakil bir ev alarak oğlu ve gelinine hediye etmiş ve Zorlu çifti 27 Mayıs 1960 sabahına kadar bu evde yaşamışlardır.⁴³

⁴¹ Günver, a.g.e. ,s.21

⁴² Günver, a.g.e. ,s.22

⁴³ Eltetik, a.g.e., s.108

II. BÖLÜM: BÜROKRAT FATİN RÜŞTÜ ZORLU

A. Dışışlerindeki İlk Görevleri ve Yükselişi

1932 yılında Dışışleri Bakanlığınca yapılan meslek memurluğuna giriş sınavını kazanan Fatin Rüştü Zorlu, Siyasi İşler Dairesinin Birinci Şubesinde kâtip olarak göreve başlamıştır. 1934 yılında Silahsızlanma Konferansına katılan Zorlu⁴⁴ daha sonra 1934-35 devresinde askerlik görevini yerine getirmek için görevine ara vermiştir. Halıcıoğlu İhtiyat Zabıt Okulunu bitiren Zorlu Muhafız Alayı Süvari Bölüğünde takım subaylığı yapmış ve 30 Ekim 1935'te terhis olarak Dışışlerindeki görevine dönmüş, bu görevi 1936 yılına kadar sürdürmüştür.⁴⁵ 1936'da hukuk müşaviri olmuştur.

Montreux Boğazlar Konferansı Boğazlar rejiminin belirlenmesi bakımından Türkiye için çok önemli olduğu gibi Fatin Rüştü Zorlu açısından da oldukça önemli bir gelişmedir. Çünkü Zorlu hukuk müşaviri unvanı ile bu konferansa katılma imkânı bulmuştur. Zorlu'nun uluslararası sorunların çözümü için oluşturulan heyetler içinde yer alması ve bunlardan edindiği tecrübe ve bilgiler kuşkusuz ki onun kariyeri için çok önemlidir. 1934 yılında Dışışleri Bakanının damadı olması, bu tür heyetler içinde yer almasını kolaylaştırmıştır. Konferans heyetinin başkanı Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'tır. Üyeleri ise Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Paris Büyükelçisi Suat Davas, Dışışleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Asım Gündüz, Milletler Cemiyeti'nde Türkiye Daimi Temsilcisi olan Necmeddin Sadak, yüksek rütbeli subaylar ve bunların içinde yer alan Roma Deniz Ateşesi Deniz Binbaşı Fahri Korutürk'tür. Zorlu'nun böyle bir heyet içinde yer alması ona büyük bir prestij kazandırmış buna ek olarak da önemli bilgi ve tecrübeler de katmıştır. Montreux Konferansına genel olarak baktığımızda Japonya tarafından desteklenen İngiltere'nin bir yanda, Karadeniz'e kıyıdaş tüm devletler ile Fransız-Rus ittifakından dolayı Fransa tarafından desteklenen Türkiye'nin diğer

⁴⁴ BCA, Fon: 30 10-Kutu No: 1-Dosya No:9-Sıra No:6

⁴⁵ Günver, a.g.e, s.23

tarafıta olduğu söylenebilir. Konferans sonunda, savaş gemilerine uygulanacak sınırlamalar açısından İngiliz tasarısına (esasen Türk çıkarlarına uygundur); Türkiye'nin kendisini çok yakın bir savaş tehdidi altında hissetmesi durumu, Boğazların askerileştirilmesi ve Boğazlar Komisyonunun kaldırılması açısından Türk tasarısına uygun bir metin kabul edildi. 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. İtalya 1938 yılında sözleşmeye dâhil oldu. Montreux sonunda Boğazlar rejimi Türkiye'nin kontrolüne geçmiş ve Ege adaları silahsızlandırılmıştır.⁴⁶ Montreux sayesinde Zorlu uluslararası diplomasının incelikleriyle tanışmış ve yakın denizlerimizin Türkiye için ifade ettiği anlamı kavramıştır. Bu tecrübe onun Kıbrıs konusunda çalışmalarına ve konu hakkındaki düşüncelerine katkıda bulunmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu için ikinci önemli tecrübe de Milletler Cemiyeti çatısı altında Cenevre'de yapılan Hatay Meselesi Görüşmelerine katılması oldu.⁴⁷ 1936 yılında Fransızlar Suriye'ye bağımsızlık vereceklerinin sinyallerini vermişlerdi. Antakya ve İskenderun illerini barındıran Sancak Vilayeti'nin Suriye'ye mi Türkiye'ye mi kalacağı meselesi böylece ortaya çıkmıştı. Sancak Vilayetinde yaşayan Türkler Türkiye'ye katılmak istemişlerdir.⁴⁸ Montreux Konferansından kendi lehine bir sonuçla ayrılan Türkiye bundan sonra da Sancak Meselesi ile ilgilenmiş konunun 26 Eylül 1936 tarihinde Cemiyet-i Akvamda gündeme alınmasını sağlamıştır.⁴⁹ Görüşmelerde Türk heyetinin başkanı Hariciye Vekâleti Siyasi Müsteşarı ve Gaziantep mebusu Numan Menemencioğlu'dur. Heyette, Dışışlerinden Fatin Rüştü Zorlu, Abdullah Zeki Polar, Tarık Emin Yenisey ve Şemsettin Mardin de görev almışlardır. Görüşmeler sonucunda Hatay'ın önce bağımsızlığa giden yolu açılmış ve

⁴⁶ Oran, a.g.e., s.374. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz: ss.370-384, Montreux Boğazlar Sözleşmesinin metni için bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR.pdf

⁴⁷ Görüşmelerin detayları için bkz. Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-2001), Der Yayınları Genişletilmiş 7.Basım, İstanbul, 2008, s. 775-782. Ayrıca Hatay Meselesinin ortaya çıkışı ve gelişimi için bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, T.T.K.Yay., Ankara 1945, I.Baskı, s. 377-392, Tayfur Sökmen, Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan abalar, Ankara 1992

⁴⁸ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınay, Hüsametdin Yıldırım, Türk Dış Politikasında Hatay 1918-1939, ASAM yayınları, Ankara, 2001, s. 55-56

⁴⁹ Yaşar Demir, "Hatay'da Siyasi çekişmeler ve Türkiye'nin Politikası (1936-1938)", History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı / 2012, s.50

böylece Türkiye'ye katılması kolaylaşmıştır.⁵⁰ Bu genç diplomatlara görüşmelerdeki hizmetleri için takdirname verilmiştir.⁵¹

Zorlu'nun bundan sonraki durağı Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi olmuştur. Buraya şube şefi olarak atanan Zorlu bu durumdan çok da memnun değildir, çünkü burası çalışanları o gün için pasif hale getiren bir bölümdür. Nitekim Zorlu'nun buradaki görevi uzun sürmedi, 5.12.1938 tarihli kararname ile Cemiyet-i Akvam işlerine bakmak üzere Bern Elçiliği Başkâtipliğine atandı.⁵² Bu durum Zorlu için önemli bir dönüm noktalarından biriydi, çünkü uluslararası arenada geçerli olan diplomasi manevralarını burada öğrenme imkânı buldu. Kıbrıs konusundaki etkinliği ve etkililiğinin bir sebebi de burada öğrendikleri olmalıdır.

Atatürk'ün hayatını kaybetmesi Fatin Rüştü Zorlu'nun da hayatını etkilemiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra Zorlu'nun kayınpederi Tevfik Rüştü Aras sadece Dışişleri Bakanlığı görevini kaybetmekle kalmamış aynı zamanda kabine dışında kalmıştır. Dışişleri Bakanı olarak Şükrü Saraçoğlu tayin edilmiştir. Bu gelişmeler Zorlu'nun artık hamisi konumunda kimsenin kalmamasına sebep olmuştur ve Zorlu II. Dünya Savaşından hemen önce Paris Büyükelçiliği Başkâtipliğine atanmıştır. Bu Zorlu'nun ateş hattında kalacağı anlamına geliyordu ve birçok diplomat için istenmeyen bir durumdu, ancak Fatin Rüştü Zorlu zorlu şartlar altında da olumlu anlamda kendinden bahsettirmeyi başardı. Semih Günver'in Turgut Menemencioğlu'nun bir anısından aktardığına göre; Alman orduları hızla Paris'e doğru ilerlerken İngiltere ve Fransa'nın Türkiye Büyükelçileri Hugessen ve Massigli Türkiye'yi ittifak anlaşması gereğince savaşa girmesi hususunda sıkıştırıyorlardı. Bu süreçte Paris Büyükelçimiz Behiç Erkin'den Ankara'ya bir şifre geldi. Bu şifrede başkâtibin aldığı malumata göre Fransızların Almanlarla ateşkes imzalayacakları ve Türkiye'nin savaşa girmesini de ellerinde bir koz olarak kullanmak istedikleri yazıyordu. Peki, bu bilgi Zorlu'nun eline nasıl geçmişti? Fransız hükümeti yabancı

⁵⁰ Sancak Vilayetinin Hatay olarak Türkiye'ye katılması elbette kolay olmamış birtakım olay ve hadiseler yaşanmıştır. Dönemin Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin bu dönemde incelemeler yapmak ve konu hakkında rapor sunmak üzere görevlendirilmiştir. Hatay Sorununun çözüme kavuşması hakkında geniş bilgi için bkz. Feridun Cemal Erkin, Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s.85-109

⁵¹ Günver, a.g.e, s.24

⁵² BCA, Fon No: 30 11 10 - Kutu No: 126 – Dosya No: 43 – Sıra No: 20

büyükelçiliklerin Paris dışında bir yere taşınacağını bildirmişti. Zorlu da bu taşınmayla ilgili teferruatı öğrenmek üzere Fransız Dışişlerine gitti. Orada denk geldiği ve iyi tanıdığı genç bir Fransız diplomat gözleri yaşlı bir şekilde her şeyin bittiğini ve yarın ateşkesin imzalanacağını Zorlu'ya beyan etti. Büyükelçimiz Behiç Bey bu haberi tereddütle karşılamış olmasına rağmen istihbaratın kaynağının Zorlu olduğunu belirtmekle birlikte Ankara'ya mesajı ilettili. Böylece haberin yanlış çıkması durumunda büyükelçi sorumluluğu üzerinden atmış oldu. Nitekim haber doğru çıktı, bu bilginin erken alınması Türkiye için yararlı oldu. Fransız hükümeti Vichy'e taşınca Zorlu da buraya geldi. Burada iyi dostluk ilişkileri kurdu. Bu sayede de siyasi istihbaratı başarılıdır. Verdiği bilgiler doğru ve makuldür, ancak genç bir başkâtabin mesajlarına verilen önem de sınırlıdır. Paris büyükelçisi Behiç Erkin merkeze nakil olunca Zorlu'ya başarılı çalışmalarından ötürü takdirname vermiştir. Fransız Hükümeti de Zorlu'yu "Legion d'honneur" nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁵³

Başarılı denilebilecek Fransa görevinin ardından Fatin Rüştü Zorlu için her şey yolunda gitmedi. Dışişlerinde ona karşı olan muhalif bir kesim vardı ve bu kişiler Atatürk'ün ölümünden sonra değişen siyasi dengeleri de fırsat bilerek Zorlu'ya karşı olan eleştirilerin dozunu artırdılar ve onun haksız terfiler alarak yükseldiğini ileri sürdüler. Sonuç olarak bu eleştiriler hedefine ulaştı ve Zorlu'ya Şifre Müdürlüğü görevi verildi. Şifre Müdürlüğü klasik usullerle çalışan ve ağır işleyen bir yerdi ve Dışişlerindeki çalışanlar tarafından istenmeyen bir bölümdü. Ancak Zorlu, kendini pasif hale getirmek isteyen muhaliflerinin gayelerini yapmış olduğu önemli bir manevra ile boşa çıkardı. Zorlu, Bakan ve Genel Sekreteri ikna ederek Şifre Müdürlüğü'nün adını Siyasi Malumat Bürosu olarak değiştirtti. Bundan sonra da siyasi öneme sahip olan telgrafları şahsen Genel Sekretere veya Bakana götürmeye ve onların içerikleri hakkında rapor vermeye başladı. Böylece vakit kaybı da önlenmiş oldu. Üstelik Dışişleri çalışanlarının Genel Sekreter veya Bakanı bu kadar sık görmeleri usulden değildi. Bu durum Zorlu'ya karşı olan muhalefeti daha da güçlendirdi.⁵⁴

⁵³ Günver, a.g.e, s.25-26

⁵⁴ Günver, a.g.e, s.27

Alman saldırıları karşısında Ruslar bir ara Moskova'yı boşaltıp Kuybişef'e çekilmişlerdir. Fatin Rüştü Zorlu'nun abisi Rıfkı Zorlu'ya burada görev alması teklif edilmiş ancak Rıfkı Zorlu zor şartlar altındaki bu görevi kabul etmemiştir. Fatin Rüştü Zorlu ise bu göreve gönüllü olarak talip olmuş ve başkâtip olarak Rusya'ya gitmiştir. Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Cevat Açıkalın Ruslar başkenti Kuybişef'e taşıyınca Rusların savaşı kaybedeceğini söylemiş ve Ankara'ya dönme isteğini dile getirmiştir. Bundan sonra da Fatin Rüştü Zorlu, Maslahatgüzar olarak onun yerini almıştır ve Cevat Bey'in aksine Rusların geri çekilmesinin bir taktik olduğunu ve er geç savaşı kazanacaklarını Merkeze iletmiştir.⁵⁵ Bu tespiti de zaman içinde doğru çıkmış ve terfi alarak Moskova Büyükelçiliğinde Orta Elçi Müsteşarı olmuştur. Bu terfinin haksız bir terfi olduğunu kimse iddia edememiştir.

Fransızların Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık hakkı tanıyacaklarının anlaşılmasından sonra Şam ve Beyrut Başkonsoloslukları önem kazanmıştır. Şam'da görevli olarak Ahmet Umar yer alırken, Fatin Rüştü Zorlu Beyrut Başkonsolosu olarak Moskova'dan Beyrut'a tayin edilmiştir. Zorlu buradaki görevine de hızlı başlamış Fransız yetkililerle yakın ilişkiler kurmuş, Ankara'ya sürekli bilgiler göndermiştir. Sadece Lübnan'la ilgili değil aynı zamanda Suriye ile ilgili haberler vermeye, tahminler ve değerlendirmeler yapmaya başlamıştır. Amacı, Fransızların Suriye'ye Hatay Antlaşmasını tanıttırmasını sağlamaktır. Ancak, bu durum Şam Başkonsolosu Ahmet Umar'ın tepkisine ve şikâyetine neden olmuş ve Umar, Zorlu'nun kendi görev alanına müdahale etmemesini istemiştir. Zorlu kendini savunmuş ve haklı bulunmuştur.⁵⁶ Fatin Rüştü Zorlu, Galatasaray mezunuydu ve Fransa'da siyasal okumuştur, üstelik Fransa'da başkâtip olarak başarılı işler yapmış; atak, girişken bir insandı. Belki de o dönemde Fransızları en çok etkileyebilecek kişiydi. Ankara da bunun farkında olmalı ki Zorlu'yu bu konuda haklı bulmuş ve bu tür girişimler için Zorlu'ya tam yetki vermiştir.

Semih Günver, Zorlu'nun Beyrut görevi yıllarına dair Turgut Menemencioğlu'nun bir anısını kısaca şu şekilde anlatıyor: “İnönü ile Churchill'in

⁵⁵ Günver, a.g.e, s.28

⁵⁶ Günver, a.g.e, s.29

Kahire'deki görüşmesinden de bir sonuç çıkmamış⁵⁷, Türkiye savaşa girmeme konusunda diretmeye devam etmiştir. İstihbarat kaynakları bir ara İngilizlerin Suriye hududumuza çok sayıda çadır kurduğunu, yığmak ve hazırlık yaptıkları bilgisini vermeye başlamışlardı. Peki, bu işin aslı neydi? İngilizler Türkiye ile beraber bir harekât hazırlığında oldukları görüntüsünü vererek Almanların Türkiye'ye saldırmasını mı istiyorlardı yoksa bir oldubittiye getirip Türkiye aleyhine bir girişimde mi bulunacaklardı? Yoksa bu sadece bir kandırmaca mıydı? Fatin Rüştü Zorlu da aynı haberleri almıştı, işin gerçeğini öğrenmek için bahsedilen hudut bölgesine kadar gelerek ortalığı gözlemlemiş, İngilizlerin kurduğu çadırlar boşmuş ve asker geleceğine dair hiçbir işaret olmadığı gibi ortada hiçbir hazırlık da yokmuş. Zorlu bu durumu Ankara'ya iletmiş, meselenin bu şekilde aydınlığa kavuşması Türkiye için faydalı olmuş ve hükümetin tarafsızlık politikasını sürdürmesine yardımcı olmuştu.” Sonuç olarak Zorlu'nun Beyrut görevi de oldukça başarılı geçmişti. Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu tarafından takdirname ile ödüllendirilmişti. Ayrıca, Zorlu'nun 24 Nisan 1944'te yurda dönmesi sebebiyle verilen davette Zorlu Lübnan Cumhurbaşkanı adına “Cedres”⁵⁸ nişanının “Komandör”⁵⁹ rütbesiyle mükâfatlandırılmıştır.⁶⁰

B. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'deki Dönüşüm ve Fatin Rüştü

Zorlu'nun Öneminin Artması

Türkiye 1929 Dünya ekonomik buhranından sonra devletçi bir ekonomi politikası izlemeye başlamıştı. Kendi kendine yetmeyi ve mümkün olduğunca gelişmeyi amaçlayan, sanayi ve kalkınma planlarıyla desteklenmiş ve dış açık vermemeyi başarabilen bir Türk ekonomisi vardı. Ancak, Türkiye II. Dünya Savaşına fiilen girmemiş olsa da savaş ekonomisi koşullarını tüm ağırlığıyla yaşadı. Yetişkin

⁵⁷ İsmet İnönü ve Churchill arasındaki görüşmeler için bkz. Valentin Berojkov, Tahran 1943 Yeni Bir Dünyaya Doğru, Çev.Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2012,s.106,128; Osman Yalçın, İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi, Atatürk Yolu Dergisi, Bahar 2011, Yıl:23,Sayı:47,Ankara,s.701-731

⁵⁸ Lübnan'da yer alan şehirlerden biri

⁵⁹ Fransızlara göre ulusal ve sivil şövalyelik sınıflarının en yüksek derecesi

⁶⁰ Günver, a.g.e, s.29-30

nüfusun büyük bir bölümünün seferberlik emri gereği askere alınması üretimde büyük düşmelere sebep oldu. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınıai yatırım programları ertelendi, savunma harcamaları arttı.⁶¹

Savaş yılları boyunca Türkiye'yi Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri yönetmiştir. İki hükümetin de karşı karşıya kaldıkları ekonomik sorunlar aynıdır, çözüm reçeteleri ise farklı olmasına rağmen sonuç açısından ikisi de sıkıntıları tam olarak çözememiştir. Türkiye'nin savaş boyunca maruz kaldığı ekonomik sorunlar şunlardır: Azalan üretim ve ithalat koşullarında oluşan darlıklar ve önlenemeyen yüksek enflasyon, istifçilik ve karaborsacılık; büyük kentlerin beslenme, ısınma ve giyecek sorunları. Refik Saydam Hükümeti sorunu katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemlerini kullanarak çözmek istedi. Ocak 1940'ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu da bu hükümetin ekonomi politikasının ana aracı oldu.⁶² Bu kanun hükümete ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması, ücret sınırlaması, özel işletmelere geçici el koyma, ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikayla dağıtılması gibi geniş yetkiler veriyordu. Devletin iç ve dış ticaret üzerindeki denetimini attırmak için Ticaret Ofisi ve İaşe Müsteşarlığı kuruldu. Refik Saydam hükümetinin bu politikaları ne tam anlamıyla başarılı oldu ne de tamamen iflas etti. Asker ucuza beslendi ve giydirildi. Kentli nüfuz ise gelir sınırları aşırı zorlanmadan ekmek ve kömür alma imkânına sahip oldu. Ancak, karaborsacılık, istifçilik ve rüşvet engellenemedi.⁶³

1942 Temmuzunda Refik Saydam'ın vefatıyla Şükrü Saraçoğlu Hükümeti kuruldu. Bu hükümet piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarını gevşetme yoluna gitti. Hububat alım fiyatları yükseltildi, İaşe Müsteşarlığı kaldırılarak diğer gıda maddelerinde fiyat denetimleri ya kaldırıldı ya da hafifletildi. Çiftçiyi ve esnafı biraz olsun rahatlatmaya yönelik bu politikalar tüketim mallarının değerini inanılmaz

⁶¹ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı ile İşbirliği Yapma Süreci", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, p. 919-958, ANKARA-TURKEY, s.922. Osman Yalçın savaş sona ermesine rağmen Türkiye'nin Sovyet tehdidi nedeniyle 1.700.000 askeri silah altında tutmak zorunda kaldığını belirtmektedir, a.g.m, s.919

⁶² Prof. Dr. Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 65

⁶³ Boratav, a.g.e, s. 66

derecede artırarak çok yüksek enflasyon oranına sebep oldu. Bu durum karşısında iki olağanüstü vergi çıkarıldı: Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi. Varlık Vergisi esas olarak ticaretle uğraşan kesimi kapsayan, bir kereye mahsus alınan ve itiraz hakkı bulunmayan bir vergiydi. Vergi borçlarını bir ay içinde ödemeyenler önce kamplara sonra da çalışma yükümlülüğüne tabi tutulmak üzere Aşkale'ye⁶⁴ sevk edildiler. Ticaretle uğraşanlar genelde azınlıklar olduğu için bu vergi en çok onları etkiledi ve bu durum yabancı devletlerin de tepkilerine sebep oldu. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi 1944 yılına kadar uygulandı⁶⁵, ancak aynı yıl Varlık Vergisinin büyük ölçüde dışında bırakılan tarımsal kazançlara yönelik olarak Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarıldı. Bu vergi de çiftçi ve köylüyü zor durumda bıraktı.⁶⁶Savaş yılları boyunca memur ve işçinin aldığı maaşlarda da iyileştirmelere gidilmiş ancak, yüksek enflasyon değerleri karşısında bu iki kesimin de maaşları oldukça değer kaybetmiştir. Görüldüğü üzere ülkedeki her kesim savaş yıllarındaki kötü ekonomik durumdan etkilenmiş ve bu durum savaş sonrasında Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinin ve sonrasında iktidarın değişmesinin sebeplerinden biri olmuştur.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmasa bile bu Savaş ve Savaşın global sonuçları, savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Dünya içindeki konumunda, siyasi yapısında ve iktisadi politikalarında gerçekleşecek dönüşümlerin hazırlayıcısı oldu. Savaş sonrasında Batı Bloğu içinde yer alan Türkiye için 1946 yılı çok partili parlamenter sisteme geçişin başlangıcıdır. 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştu⁶⁷, 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti kurulmuş ve aynı yıl 21 Temmuzda yapılan seçimlerde meclise girmeyi başarmıştır. Üstelik bu seçimin oylama ve oyların sayılması bakımından çok da adil olmadığı bugün bile tartışılan bir gerçektir. Nitekim 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle Türkiye'de iktidar Demokrat Parti'nin eline geçmiştir. DP 396, CHP 68, Millet Partisi 1 vekil çıkarttı.⁶⁸ Elbette ki,

⁶⁴ Günümüzde Erzurum ilimize bağlı bir ilçe

⁶⁵ Osman Yalçın, "Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Dergisi AVİD, Sayı:1, İstanbul, 2012,s.313-354

⁶⁶ Boratav, a.g.e. ,s.67

⁶⁷ B. Zakir Avşar, Elif Emre Kaya, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 2, 2012,s.113-132

⁶⁸ Karpat, a.g.e, s.328

Türkiye'deki değişim siyasi yapıyla sınırlı kalmadı. Batı'nın müttefiki olan Türkiye'nin ekonomisinin de Batı ekonomisine entegre edilmesi gerekiyordu. Yani Türkiye kapitalist sisteme uyum sağlamalıydı. Serbest ticaret doktrini egemen olmalı, sermaye hareketlerine konan engeller yıkılmalı, Türk ekonomisi Amerikan kaynaklı sermaye yatırımları, dış yardım ve krediler ile genişlemeliydi. Öyle de oldu. 1930'lardan itibaren 16 yıldır izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı içe dönük iktisat politikaları adım adım gevşetildi, ithalat büyük ölçüde serbest bırakıldı ve dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile ayakta duran bir ekonomik yapı Türkiye'ye yerleşti.⁶⁹

Türkiye'nin Batı ekonomik sistemine girişi önce Truman Doktrinine ardından da Marshall Planı'na dâhil olmasıyla başladı. Türkiye, 1947 yılından sonraki süreçte IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne üye oldu.⁷⁰ Yabancı sermayeye konulan sınırlamalardaki ilk gevşetmeler CHP tarafından 1947 ve Mart 1950'de yapıldı. DP iktidarı aynı yönelimi 1951'de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanununu çıkararak ve 1954'te Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununu ve Petrol Kanunu çıkararak gösterdi. Ancak, Demokrat Parti'nin CHP'ye göre daha liberal bir ekonomik politika izlediği bir gerçektir. Zira DP'nin iktisat politikaları CHP tarafından eleştirilmiş, özellikle de Petrol Kanunu CHP'nin çok büyük tepkisine neden olmuş ve CHP bu yasanın kapitülasyonları tekrar geri getirdiğini iddia etmiştir. Adnan Menderes de CHP'nin ekonomi politikasını pasiflikle suçlamıştır. Yabancı kredilerle ilgili verdiği şu beyanat bu düşüncesini kanıtlamaktadır: *“İngiltere, Fransa kredi yüzünden ve kredi sayesinde bugünkü seviyelerine gelmiştir. Bizim çeyrek asırdır yerinde saymamız CHP'nin bu sakın ve köhne düsturları yüzünden olmuştur.”*⁷¹ Ancak, Adnan Menderes'in ve DP'nin bu karşılaştırmayı

⁶⁹ Boratav, a.g.e., s.74, Türkiye'nin II. Dünya Savaşından sonra hem dış politikası hem de ekonomi politikaları Batı eksenli olmuştur. Özellikle de DP iktidarı döneminde bu ilişkiler ciddi anlamda gelişmiştir ve Türk ekonomisi için Amerikan kökenli olan Hilts Raporu, Thornburg Raporu ve Barker Raporu hazırlanmıştır. Bu raporlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Sami Güven, 1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998. Ayrıca, Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Oktay Yenal, Cumhuriyetin İktisat Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

⁷⁰ Boratav, a.g.e., s.79

⁷¹ Cumhuriyet, 28 Nisan 1954, s.3

yaparken gözden kaçırdıkları şey tarihsel farklılıklar, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler ve kapitalizmin temel işleyiş yasaları ile nitelikleridir.⁷²

Savaş yıllarının ve savaşın hemen sonrasının ekonomik tablosunu kısaca çizmemizin Fatin Rüştü Zorlu ile ilgisi şudur: Türkiye’de yaşanan ekonomik dönüşümle birlikte Türk ekonomisi için maksimum düzeyde yabancı sermaye girişinin ve kredilerin önem kazandığı dönemde, Fatin Rüştü Zorlu 21 Mayıs 1946’da Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi’ne Genel Müdür oldu. Yeni Türk ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirebilecek en uygun görevlilerden biri Zorlu’ydu. Batı esaslarına uygun eğitim veren Galatasaray Lisesinin Ticaret Bölümünden mezundu, Paris’te siyasal İsviçre’de hukuk eğitimi alarak Avrupa’da yaşamıştı, başkâtip, maslahatgüzar ve başkonsolos olarak Dünya’nın çeşitli yerlerinde görev almış biri olarak Türkiye dışındaki Dünyayı tanıyan, atak ve girişken bir kişilikti. Maliye ile Ticaret ve Ekonomi Bakanlıklarına rağmen yeni Türk ekonomisinde Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Dairesi ön plana çıktı. Savaş yıllarından önce bu Daire çok da önemli bir yer değildir, savaştan sonra hem Türkiye’nin değişimi hem de Fatin Rüştü Zorlu’nun karakterinin etkisiyle oldukça önem kazanmıştır. Uluslararası işbirliğine dayalı ekonomik ilişkilerin yürütülmesinde Zorlu ve Dışişleri Ticaret ve İktisat Dairesi ön plana çıkmıştır. Böylece uluslararası arenada Fatin Rüştü Zorlu daha çok tanınma imkânı bulmuştur.

Zorlu’nun önemini artıran diğer bir gelişme ise Türkiye’nin 1952 yılında NATO’ya katılması ve Fatin Rüştü Zorlu’nun NATO Daimi Delegesi olmasıdır. Bu görev Zorlu’nun daha çeşitli arenalarda tanınmasını ve tecrübe kazanmasını sağlamıştır.

⁷² Fikret Başkaya, *Az Gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s. 106

B.1- Dışışleri Ticaret ve İktisat Dairesinde Fatin Rüştü Zorlu

1946'da Fatin Rüştü Zorlu Dışışleri Bakanlığı Ticaret ve İktisat Daire Genel Müdürü olduğunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışışleri Bakanı ise Feridun Cemal Erkin'dir. Zorlu, dış Dünya ile ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi yetkisini Dışışlerine kaydırmak istemiştir ve bu arzusunu da Ticaret ve Maliye Bakanlıklarının direnişlerine karşın Demokrat Parti iktidar olunca tam anlamıyla gerçekleştirebilecektir.⁷³

Zorlu, ilk olarak 1947'de Havana'da toplanan konferansa katıldı. Bu konferansta Türk Heyetinin başkanı Birleşmiş Milletlerdeki daimi temsilcimiz Selim Sarper'di. Zorlu ise yedek delege olarak heyete iştirak etmişti. Konferansın amacı istihdam ve ticaret konularında nasıl bir organizasyona hangi şartlar altında gidileceğini saptamaktı. Ortaya çıkan anlaşma metni muğlak, anlaşılması ve tercümesi zor bir metindi. Ülkeler ortak bir anlaşmaya varamadıysa da bu konferans Dünya ticaretinde işbirliğine yönelik önemli bir girişim oldu.⁷⁴

Türkiye'nin yardım aldığı önemli kaynaklardan biri de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'dır. Türkiye teşkilata üye olduktan sonra Zorlu Dışışlerindeki görevine ek olarak teşkilata önce delege olarak atandı ardından Genel Sekreter olarak tayin edildi. Zorlu burada yürüttüğü ilişkilerde örgüt prensiplerine uyararak ithalatın tedricen serbestisini kabul etmek durumunda kaldı. Zaten hükümetin ve zamanın ekonomi politikası bu eğilimdedir.

Fatin Rüştü Zorlu, 16 Aralık 1949 tarihinde Ticaret ve İktisat Dairesinin Başkanı oldu.⁷⁵ Başkan olduktan sonra Dairenin bünyesinde Milletlerarası Ekonomik İlişkiler şubesini kurarak başına Semih Günver'i getirdi. 1950 başlarında şubeyi Genel Müdürlük haline getiren Zorlu, Genel Müdür olarak yakın arkadaşı Haydar Gök'ü tayin ederek hem Dairesini hem de kendi konumunu güçlendirdi, böylece İktisat ve Ticaret Dairesi ile Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesini emri altına aldı. Ancak, bu durum Zorlu'ya karşı olan muhalefeti tekrar harekete geçirdi

⁷³ Mahmut Dikerdem, Hariciye Çarkı, Cem Yayınevi, İstanbul 1989,s.77-78

⁷⁴ Günver, a.g.e, s.35

⁷⁵ Eltetik, a.g.e, s. 28

ve Zorlu muhalifleri Dışışleri Genel Sekreteri Faik Zihni'yi etkilediler. Faik Zihni, Zorlu'ya iki görev arasında tercih yapmasını ve birinden feragat etmesini söyler. Zorlu, bu konudan kendisinin de şikâyetçi olduğunu ve görevlerden birini bırakma istediğini Başbakanı söylediğini ama bunun Başbakan tarafından kabul görmediğini söyleyerek, Faik Zihni'ye bu konuda Başbakanı ikna etmesi gerektiğini söyler.⁷⁶ Bu cevap karşısında şaşırın Faik Zihni bu konuda bir daha Zorlu'ya bir şey söylemez.

Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışışleri İktisat ve Ticaret Dairesi'nde yürütmüş olduğu bazı görevler şunlardır:

12 Haziran 1948 tarihli Türkiye-Finlandiya ödeme anlaşmasının beşinci maddesi gereğince T.C. Merkez Bankasının Finlandiya Bankası lehine tanımış olduğu 500 000 dolarlık kredi haddinin 1 000 000 dolara çıkarılması hususunda Ankara'daki Finlandiya Elçiliği ile yazışmaların yürütülmesi yetkisi Bakanlar Kurulunun 3/8/1950 tarihli kararıyla Fatin Rüştü Zorlu'ya verildi.⁷⁷

Bakanlar Kurulunun 10 Mart 1950 tarihli kararıyla Zorlu'ya İsrail ile bir ticaret ve ödeme akdi anlaşması için müzakere ve imza yetkisi verildi.⁷⁸

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği arasında 2/12/1948 tarihli bir ödeme anlaşması vardı. Bu anlaşmanın hükümleri 25/2/1950 tarihli bir protokolle değişmişti. Anlaşmanın değişen hükümleriyle birlikte 1/7/1950 tarihinden itibaren bir yıl süre ile uzatılması hususunda yapılacak yazışmaların imza yetkisinin Maliye ile Ekonomi ve Ticaret Bakanlıklarının da bilgisi dâhilinde Fatin Rüştü Zorlu'ya verilmesi kararlaştırıldı.⁷⁹

Türkiye Sanayi Bankası'nın Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasından yapacağı 9 000 000 dolarlık istikraz için Türkiye'de yapılacak Garanti Anlaşması müzakerelerini Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki heyet yürüttü.⁸⁰

⁷⁶ Günver,a.g.e, s.41

⁷⁷ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 123-Dosya No: 64-Sıra No: 3

⁷⁸ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 122-Dosya No: 23-Sıra No: 14

⁷⁹ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 123-Dosya No: 64-Sıra No: 4

⁸⁰ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 123-Dosya No: 68-Sıra No: 7

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması çerçevesi dâhilinde, 28 Eylül 1950 tarihinde İngiltere'nin Torquay şehrinde yapılan iki taraflı ve çok taraflı görüşme ve toplantılarda Türkiye'yi Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında Dışişleri Bakanlığı Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi Şube Müdürü Hasan Fikret Işık, Maliye Bakanlığı'ndan Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdür Yardımcısı Memduh Aytür ile Gelirler Genel Müdürlüğü Şube Müdürü Sabahattin Teoman, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Raportörü Sabahattin Dümer, Dışişleri Bakanlığı Başkâtibi Hüveyda Kayapetek, Gümrükler Genel Müdürlüğü Tarife Müdürü Sabahattin Tanman ve Londra Büyükelçiliğimiz nezdinde Ticaret Müşaviri Turhan Hısim temsil etti. Bu heyet Bakanlar Kurulu'nun 19 Eylül 1950 tarihli kararıyla oluşturuldu.⁸¹

17 Eylül 1951 tarihinde Cenevre'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın alacağı kati şekil hususunda yapılacak müzakerelerde Türkiye'yi temsil edecek heyetin başkanı Fatin Rüştü Zorlu üyeleri ise Elçilik Başkâtibi Hüveyda Kayapetek, Gelirler Genel Müdürlüğü Şube Müdürü Sabahattin Teoman ve Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Raportörü Sabahattin Dümer'dir. Eğer bir anlaşma olursa imza yetkisi de Zorlu'ya aittir.⁸²

Ayrıca, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın Paris'teki bakanlar seviyesindeki toplantılarına da bakan olmamasına rağmen Fatin Rüştü Zorlu katılmıştır.

3 Mart 1952 tarihinde Cenevre'de yapılan Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonunun yedinci toplantısında Türkiye'yi Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri ve Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşler Kâtibi Umumi Muavin Vekili Fatin Rüştü Zorlu temsil etti.⁸³

⁸¹ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 123-Dosya No: 72-Sıra No: 18

⁸² BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 126-Dosya No: 65-Sıra No: 1

⁸³ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 128-Dosya No: 15-Sıra No: 3

B.2- NATO Daimi Delegesi Fatin Rüştü Zorlu

NATO kurulduktan sonra Türkiye bu örgüte katılmak istemiştir. Çünkü NATO'ya üye olmak demek özellikle Sovyet tehdidine karşı büyük bir güvence elde etmek anlamına geliyordu. Ancak ilk başta NATO üyeleri Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmamış, İngiltere bunu onaylamazken özellikle de Kuzey Avrupa ülkeleri buna karşı çıkmıştır. Norveç, Danimarka gibi ülkeler Türkiye'nin NATO'ya girmesi durumunda kendi paylarına düşecek olan askeri yardımların azalacağını buna karşın sorumluluklarının artacağını düşünüyorlardı. Ayrıca, Türkiye konumu itibari ile ateş çemberi olan Ortadoğu'nun bir parçasıydı. Eğer Türkiye NATO üyesi olur ve bir savaşa karışırsa Kuzey Avrupa ülkeleri kendilerini ilgilendirmeyen böyle bir savaşta sorumluluk almak istemiyorlardı. Türkiye'ye karşı böyle bir tavır hâkimken Kore Savaşı'nın patlak vermesi ile Türkiye'nin Kore'ye ciddi anlamda asker göndermesi ve Türk birliklerinin orada başarılı işler yapması bu tavrın tersine dönmesini sağlamış⁸⁴ özellikle Dünyanın yeni baş aktörü ABD'yi oldukça memnun etmiş, Amerikalı senatör Cain bu memnuniyeti açıkça beyan etmiştir.⁸⁵ Bundan sonraki süreçte, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılması hususundaki protokolü NATO üyesi devletler kabul etmiş, bu protokol 22 Ekim 1951'de yürürlüğe girmiştir. 1952 Şubatında Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan oylamada oybirliği ile Türkiye'nin NATO'ya katılması onaylanmıştır.⁸⁶

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra, Atlantik Paktı Konseyi nezdinde Türkiye'yi temsil etmek üzere Fatin Rüştü Zorlu'nun Daimi Delege ve Büyükelçi olarak tayini Bakanlar Kurulu'nun 15 Mart 1952 tarihli kararıyla gerçekleşmiştir.⁸⁷ Fatin Rüştü Zorlu birlikte çalışacağı ekibe Zeki Kuneralp, Taha Carim, İlhan Savut ve İlder Türkmen gibi isimleri seçti.⁸⁸ NATO'nun sivil karargâhı geçici olarak bulunduğu Londra'dan Paris'e taşınmıştı. Zeki Kuneralp bu döneme ait

⁸⁴ Cihat Göktepe, "Anglo-Turkish Relations at the Outset of 1959", British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965, Frank Cass Publishers, London 2003, s.8

⁸⁵ Hüseyin Bağcı, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar 3. Baskı, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2007, s. 22-23

⁸⁶ Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Sarınoy, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", Türkler Ansiklopedisi c.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 923-927

⁸⁷ BCA, Fon No: 30/18/ 1/ 2- Kutu No: 128-Dosya No: 19-Sıra No: 4

⁸⁸ Günver, a.g.e, s. 42

bir anısını şu biçimde aktarıyor: “Paris’e nakledildiğim vakit NATO, Türk dış siyasetinin mihveri olmuştu. Türkiye’yi bu siyasete güden buna ruh ve istikamet veren Zorlu idi. Fikirler, inisiyatifler hep ondan çıkıyordu. Hedefleri o tayin ediyordu ve tayin ettikten sonra da amansız şekilde, büyük gücü ile yine o kovalıyordu. Takatinin hududu yoktu, mücessem faaliyet idi. Bizleri, maiyetinde çalışanları, devamlı olarak mesaiye kamçılıyordu, işe dürtüyordu. Bunu yaparken birçok kere paylıyordu ve bu paylamalar bazen ağır oluyordu. O zaman kendisine içerliyorduk, fakat yine takdir ediyorduk. Çünkü çalışmasını görünce takdir etmemek mümkün değildi. Okşamayı, gönül almayı da biliyordu, mükâfatlandırmayı da. Etrafını hem kızdırıyordu, hem hayran ediyordu, fakat hiçbir zaman lakayt bırakmıyordu. Karakterine dair bir misal vereyim: Ege adalarının birinde bir NATO Enfrastrüktür⁸⁹ projesinin gerçekleşmesi bahis konusu idi, nispeten önemsiz bir proje, bir akaryakıt deposu veya ona benzer bir şey. Ben, bunu normal karşılamıştım. Zorlu projeye muhalifti. NATO Konseyinde onu engellemeye karar vermişti. Ben bunu doğru bulmuyordum: “Yunanlılarla dostuz, müttefikiz. Bu proje müştereken kullanacağımız bir tesistir. Bunu niçin engelleyelim?” diyordum. Büyük bir safdil imişim. Zorlu, “Hayır, Ege Adaları hiçbir surette tahkim edilemez” diyordu. Hava kıızı, o ısrar etti. Ben de. Nihayet beni fena halde haşladı. Esasta haklı idi, ben bulutlarda geziyordum, o zeminde.”⁹⁰

Zeki Kuneralp, Fatin Rüştü Zorlu’nun NATO Daimi Delegatesi iken güney sınırimızda zırhlı birlik kurulması için gösterdiği çabayı, Kuzey Avrupa ülkelerinin Türkiye’ye bakışını değiştirme hususundaki uğraşlarını ve Türkiye’nin NATO’ya girişinin sonuçlarına dair şunları anlatmaktadır:

“Zorlu, Paris’te şevkle, ihtirasla işe sarıldı, bizleri arkasından sürükleyerek. Gayesi Türkiye’nin yararına olmak üzere, NATO’yu azami derecede değerlendirmektir. Zırhlı birlik konusu bunun belirgin misalidir. Zorlu, inat ve ısrarla güney sınırimızda bir zırhlı birliğin kurulmasını ve bu birliğin NATO tarafından teçhizini istedi. NATO’nun eksperleri, Türkiye’nin henüz gereken sayıda eğitim görmüş personele sahip olmadığına işaretlerle, evvela bu personelin

⁸⁹ Altyapı anlamına gelmektedir.

⁹⁰ Zeki Kuneralp, Sadece Diplomat-Hatırat, İstanbul Matbaası, 1981, s. 71-74

yetiştirilmesinin, sonra birliğin kurulmasının gerektiğini söylediler. Zorlu, buna kontra gitti, bin dereden su getirdi. Türk şoförlerinin dünyaca müselleme maharetinden, mekanik konulara yakınlıklarından bahsetti, hakikate meydan okumaktan bile çekinmedi, hırsıyla, zırlı birliğin bir an evvel kurulmasını talep etti. NATO eksperleri buna karşı geldiler, ellerinden geleni yaptılar ama Zorlu'yu ikna edemediler. En sonunda pes ettiler. Bazı NATO çevrelerinde, bilhassa Kuzeylilerde, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın örgüte katılmaları karşısında duyulan kuşku devam ediyordu. Bu iki memleketi kabul etmekle NATO'nun başını belaya soktuğu, Balkanlarda ve Ortadoğu'da kendisini ilgilendirmeyen sorunlara bulaştığı yolundaki zehap hortlamakta berdevamdı. Zorlu, işte bu zihniyete karşı hücumla geçti. Karşılaşılan tehdidin gerçekliği, müşterek savunmanın önem ve güncelliği üzerinde durdu, Türkiye'nin Ortak Savunma prensibine bağlılığını belirtti, bu prensip uğruna Kore'de yaptığı fedakârlığı hatırlattı. Sonra Ortadoğu ve Balkanlar sorununa geçerek NATO memleketlerinin emniyeti ve refahı bakımından bu bölgelerin taşıdığı ehemmiyet üzerinde durdu. Bunların savunmasında Türkiye'ye düşen rolü belirtti ve genel olarak NATO'nun savunmasında Türkiye'nin ifa ettiği fonksiyonu izah etti. Bu görevini hakkıyla yerine getirebilmesi için nelere muhtaç olduğunu bildirdi ve bunu yaparken iktisadi sorunlara özel bir yer verdi, istihsalın artması, yabancı sermayenin celbi, Türk mallarına sürüm temini gibi gerekler zikretti... NATO'dan çok şey aldık. Bu sayede yalnız askeri gücümüz değil, sivil potansiyelimiz de arttı. Memlekete NATO parası ile hava meydanları, haberleşme tesisleri, akaryakıt boru hatları vesaire yapıldı. Bunlar milli servetimiz için kalımlı bir artış idi, o kadar kısa zamanda sırf kendi gücümüzle gerçekleştiremeyeceğimiz bir artış. NATO'dan aldığımız gibi NATO'ya da verdik. Ordumuzun tümünü NATO'ya ayırdık, dış siyasetimizi NATO içindeki mevkiimize göre ayarladık. NATO'ya sıkıca bağlandık. Bu siyasetimiz daha sonra eleştirildi. NATO'ya fazla verdiğimiz iddia edildi. Eleştiriler yersiz idi. Eleştiriciler iki şeye dikkat etmemişlerdi. Evvela, Türkiye'nin o zaman karşılaştığı dış tehdidi görmemişlerdi, saniyenin milletlerarası münasebetlerinde esas prensibin trampa olduğunu hatırlamamışlardı. Almak isteyen vermeye de hazır olmalıdır. Türkiye verdi ve aldı ve bilanço Türkiye lehinde idi. Yalnızca, NATO

sayesinde müttefik buldu. O devirdeki siyasi ve askeri ihtiyacını bu suretle karşıladı. Daha ne isteyebilirdi?”⁹¹

Fatin Rüştü Zorlu'nun çalışma arkadaşı olan Zeki Kunalp, o zamanı yaşayan, o zamanın ruhunu bilen bir insan olarak Zorlu'nun NATO görevi kapsamında yaptıklarını, Türkiye'nin o dönemdeki durumunu, ihtiyaçlarını ve NATO'nun Türkiye için ifade ettiği anlamı bu şekilde bizlere anlatmaktadır. Fatin Rüştü Zorlu NATO'daki görevini yürütürken iktisadi işlerin kontrolünü de ihmal etmemiştir. Yerine yakın arkadaşı Haydar Gök'ü bırakan Zorlu sık sık Ankara'ya gidip gelmiştir.

⁹¹ Kunalp, a.g.e, s. 72-85

III. BÖLÜM:

SİYASET ADAMI FATİN RÜŞTÜ ZORLU

A. Siyasi Hayata Girişi

Fatin Rüştü Zorlu ile Başbakan Adnan Menderes eşleri dolayısıyla akrabadırlar. Zorlu'nun eşi Emel Hanım ile Menderes'in eşi Berrin Hanım teyze çocuklarıdır. Zorlu'nun Atatürk'ün ölümünden önceki terfileri onu istemeyenler tarafından kayınpederi Tevfik Rüştü Aras'a bağlanırken Demokrat Parti dönemindeki terfi ve yükselişleri de Adnan Menderesle olan bu akrabalık bağına bağlanmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu Dışişlerinde başarılı çalışmalarıyla tanınan, yakın arkadaşları tarafından azimli kararlı ve girişken olarak tanımlanan biriydi. Üstelik iyi derecede yabancı dil bilen, uluslararası birçok görevde bulunarak diplomasi alanında çok önemli tecrübeler edinen, zamanın ekonomi politikalarıyla aynı paralelde ekonomi anlayışına sahip bir insandı.

Zorlu'nun bu özellikleri Menderesin dikkatini çekmiş olmalı ki Adnan Menderes Zorlu'dan 1954 seçimlerinde politikaya girmesini istedi, ancak ilk etapta Zorlu bu düşünceye sıcak bakmamışsa da aile baskısı ve çevreden gelen olumlu tepkiler üzerine 1954 seçimlerinde Çanakkale'den milletvekili seçildi.⁹²

Dönemin Dışişleri Bakanı Demokrat Parti'nin kurucularından akademisyen Fuat Köprülü'ydü⁹³, ancak Menderes'in kafasındaki Dışişleri Bakanı ise Zorlu idi. Çünkü Menderes Köprülü'den pek memnun değildi. Fuat Köprülü sakin, statik, olay çıkarmayan bir dış politikadan yanaydı. Üstelik Türkiye'nin yüzleştiği Kıbrıs

⁹² TBMM Arşivi Sicil Dosyası, Defter No: 249, Zorlu 131 869 kişinin oy kullandığı Çanakkale'de 80 744 oy almıştır.

⁹³ M. Fuad Köprülü çok başarılı bir akademisyendir, tarihçi ve edebiyat tarihçisi kimlikleriyle ön plana çıkmıştır. Siyasete de atılmıştır. Köprülü hakkında geniş bilgiler için bkz. Abdülkerim Asılsoy, "Bir Siyasî Portre Denemesi: Fuat Köprülü", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2004, s.423-437, M. Hanefi PALABIYIK, Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği, Akçağ Yay./705, Biyografi/31, Ankara 2005

konusunu önemsemediğini Yunan gazetecilerine verdiği “Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur” beyanıyla kanıtlamıştı.⁹⁴ Avrupa Konseyi Başkanlık sırası Türkiye’ye geldiğinde ise bu görevi kabul etmeyerek Belçika Dışişleri Bakanına devretmişti. Durum böyle olmasına rağmen Menderes Zorlu’yu hemen Dışişleri Bakanı yapamadı. Köprülü görevini bırakmak istemiyordu ve partinin kurucularından olması nedeniyle parti içinde güçlüydü.⁹⁵ Bu durumda Zorlu ilk etapta Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı oldu ve adeta gizli Dışişleri Bakanı gibi çalışmalara başladı. Bu tabii ki de Köprülü’nün tepkisine sebep olacaktır.

A.1-Gizli Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu

1953’ten itibaren zirai üretimin düşmesi, Kore Savaşı’nın etkisiyle Türkiye’ye yapılan yardımların ekonomi üzerindeki olumlu etkisinin giderek azalması, 1954 Türkiye’sini iktisadi açıdan sıkıntıya sürükledi ve Menderes’i daha fazla dış yardım temini için arayışlara sevk etti.⁹⁶ Menderes’in bu amacını gerçekleştirilmesi Köprülü ile mümkün değildir. Bunun için Menderes ekonomik gelişme konularını Zorlu’nun yetkisine verdi. Bunun üzerine Zorlu Dışişlerinde beraber çalıştığı Melih Esenbel, Hasan Esat Işık ve Oğuz Gökmen ile temasa geçerek yapacaklarını planladı ve çalışmalar yaptı. Ayrıca, Kıbrıs konusuyla ilgilenme görevi de Zorlu’ya verilmiştir. Bu konu daha sonra detaylı şekilde inceleneceğinden burada yer verilmeyecek.

Bu gelişmeler Zorlu’nun gizli Dışişleri Bakanı gibi çalışmasını sağladı ama Köprülü’yü de rahatsız etti. Köprülü’nün durumdan rahatsız olduğunu hisseden Zorlu Dışişlerindeki bürokratlarla geceleri bir araya gelerek dış politika ve ekonomik konularda değerlendirmeler yaptı. Bunun en güzel örneği 1954 yılında Suriye ile Türkiye arasında yapılacak bir anlaşmaya müdahale etmesidir. O dönemde Türkiye

⁹⁴ Günver, a.g.e, s.47, Ancak Köprülü’nün bu beyanını vermesinde Hükümetin o zamanki politikasının da etkili olduğu gerçeği yadsınamaz. Bkz. Bağcı, a.g.e, s.104

⁹⁵ Asılsoy, a.g.m, s.429-431, Samet Ağaoğlu, Siyasî Günlük, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 419

⁹⁶ Rasim Koç, İdam Sehpasındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Ötügen, İstanbul, 2010, s. 77

ve Suriye arasında pek çok sorun hakkında bir dizi toplantılar yapılıyordu. Bu görüşmeleri yürüten heyetin başkanı Fuat Köprülü idi, Zorlu ise heyette yer almıyordu. Ancak, heyetteki arkadaşı Oğuz Gökmen'den yapılacak olan anlaşmaya karşılıklı kaçakçılığın önlenmesi hususunda bir madde koydurmasını istedi. Bu fikrin de Oğuz Gökmen'in kendinden çıkmış bir fikir olarak bilinmesini istedi. Suriye heyeti bu maddenin konulmasına şiddetle karşı çıksa da maddenin içeriği biraz yumuşatılarak Suriyelilere o madde kabul ettirildi.⁹⁷

Başbakan Adnan Menderes yurt dışına yaptığı gezilerde yanına Zorlu'yu almaya başlamıştı. 1954 yılında ABD'ye yaptığı ziyarette yanında Dışişleri Bakanı yerine Zorlu'yu tercih etmesi Fuat Köprülü'yü oldukça rahatsız etmiştir. Ayrıca, Zorlu'nun dış politika konularında inisiyatif kullanma girişimleri Celal Bayar'ı da rahatsız etse de daha sonraki süreçte Bayar'ın Zorlu'ya karşı bakış açısı olumlu yönde seyredecektir.

1950'de Türk ekonomisinde görülmeye başlanan pozitif tablonun 1953 yılı sonlarından itibaren başlayıp 1954 yılında yerini karamsarlığa bıraktığı ekonomik verilere baktığımızda karşımıza çıkan bir gerçektir. Zaten, Adnan Menderes'in de bu durumu düzeltmek adına Zorlu'yu ekonomik ilişkilerde yetkin kıldığını daha önce söylemiştik. Zorlu, bu sıkıntıyı gidermenin yolunu yabancılarla girişilecek ilişkilere bağlar ve bunu şu sözleriyle açıkça beyan eder: *“İktisadi vaziyetteki zayıflığın, istihsaldeki⁹⁸ azlığın ve yetersizliğin dış politikada büyük âmil olduğuna inanan bir hükümetiz.”⁹⁹*

Zorlu, Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılarak orada başarılı işler yapmasının getirmiş olduğu prestiji kullanarak ve Türkiye'nin Balkanlar ve özellikle de Ortadoğu'da Komünizmle mücadelenin vazgeçilmez bir parçası olduğunu ima ederek her fırsatta Batılılardan yardım koparmaya çalışan bir siyasetçiydi. Zorlu'nun bu taktiği kuşkusuz Adnan Menderes tarafından destekleniyordu. Peki, Amerikalı ve İngiliz yardım heyeti üyeleri bu durum karşısında ne düşünüyorlardı? İngilizler ve Amerikalılar özellikle de Marshall Planı Yardım Heyeti Başkanı Dayton hem

⁹⁷ Koç, a.g.e, s.78-79

⁹⁸ Üretim anlamına gelmektedir.

⁹⁹ Koç, a.g.e, s.82

Menderes'i hem de Zorlu'yu sert biçimde eleştirmişlerdir. Dayton, bu ikilinin, Amerika'nın Türkiye'yi ekonomik felaketten kurtaracağına inandıklarını, bunun için Türkiye'nin stratejik konumunu istismar ettiklerini ve hatta yardım almak için ABD'ye şantaj yaptıklarını iddia etmiştir. Dayton, Zorlu ve Menderes'i kurnaz tilkiler olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁰ Amerika Türkiye'nin artan yardım talepleri karşısında Türkiye'den beklentilerini artırdı ve Türkiye ile ABD arasında sayısı belli olmayan bir dizi gizli anlaşmalar imzalandı. Kanımca, Zorlu'nun ve Menderes'in bu taktikleri sırf yabancıların eleştirilerine sebep olmamış aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin onlara karşı bakışını negatif yönde etkilemiştir.

A.2-Fatin Rüştü Zorlu Bandung'ta Zor Bir Görevde: Tarafsızlar

Arasında Taraflı Türkiye'nin Temsilcisi Zorlu

II. Dünya Savaşının sonuçları sömürge konumunda bulunan birçok devlet için de önemliydi. Savaş sonrasında İngiltere ve Fransa savaş sonrasında kazanan taraf olmalarına rağmen eski ihtişamlı günlerini geride bırakmışlar, Avrupa'nın savaşa katılan diğer devletleri de maddi manevi büyük bir yıkıma uğramışlardır. Birleşmiş Milletlerin desteğiyle bağımsızlıklarını kazanan birçok Asya ve Afrika devleti savaş sonrası ortaya çıkan iki kutuplu Dünya düzeninde hangi konumda olacaklarını ve kendi aralarında oluşturabilecekleri işbirliklerini saptamak amacıyla 1955 yılında Endonezya'nın Bandung şehrinde bir konferans toplamaya karar verdiler. Konferansa katılacak 25 devletin içinde Türkiye NATO üyesiydi¹⁰¹, Çin ise komünist rejimiyle Sovyet yanlısıydı, diğer devletler ise bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yeniden bir büyük devletin nüfuzu altına girmek istemiyorlardı. Bu yüzden tarafsız bir politika izliyorlardı ve daha sonra Bağlantısızlar Hareketinin içinde yer

¹⁰⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mehmet Arif Demirel, Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 15-50

¹⁰¹ Uçarol, konferansa katılan 25 devlet olduğunu söylerken bkz. A.g.e, s. 883, Hüseyin Bağcı 29 devlet olduğunu söylemektedir. Aradaki farkın sebebi kesin olarak bilinmese de bağımsızlığını yeni kazanmış 25 devlete ilaveten daha önce kazanmış olan Türkiye, İran, Afganistan ve Çin'i hesaba katarsak 29 devlet olur.

alacaklardı.¹⁰² Ancak burada unutulmaması gereken bir gerçek vardır. O dönemde Mısır ve Hindistan Sovyetlere sempati duyarken, Bağdat Paktı üyeleri İran, Irak ve Pakistan ile Manila Paktı¹⁰³ üyeleri Tayland ve Filipinler dolaylı olarak Batı yanlısıdır. Bu ülkeler dışında kalan ülkelerin hiçbir blokla ilişkisi yoktur. Çin Sovyetlerin dolaylı temsilcisi olarak görülürken, Türkiye ise ABD'nin temsilcisi olarak görülür.

18-24 Nisan 1955 tarihleri arasında gerçekleştirilen Bandung Konferansına diğer adıyla Asya-Afrika Konferansına, Türkiye'yi temsil etmek üzere, devlet bakanı sıfatıyla, Fatin Rüştü Zorlu ve beraberindeki heyet katılmıştır.

Konferans Zorlu ile Hindistan lideri Nehru'nun karşılıklı tartışmalarına sebep olmuştur. Nehru konferans için bir lider belirlenmemesine rağmen lider gibi davranmak ister. Hindistan lideri görünüşte ne Amerika'dan ne de Sovyet Rusya'dan yanadır, tarafsız bir politika izlenmesi gerektiğini savunur. Akdeniz'de, Ortadoğu'da ve Güneydoğu Asya'da ABD eksenli oluşturulan paktlara karşıdır. Nehru tarafsız olduğunu iddia etse de konferanstan bir gün önce Çin lideri Çu-en Lai ve Mısır lideri Nasır ile bir araya gelerek konferansın gündemini ve çıkacak kararı kendince belirlemiştir. Buna göre; ABD öncülüğünde oluşturulan paktlar ve güvenlik sistemleri Dünyadaki gerginliği artıran ve Dünya barışını tehdit eden gelişmelerdi, konferansta bu dile getirilecek ve bu tür paktlara destek veren ülkeler kınanacaktı. Nehru'nun bu şekilde davranmasının iki nedeni vardı. İlk olarak Hindistan'ın Çin ve SSCB ile ekonomik ve siyasi ilişkileri vardı. İkinci olarak ise Pakistan ile Hindistan arasındaki Keşmir Sorunu'dur. Bilindiği üzere Pakistan Bağdat Paktına üyedir ve Batı yanlısı bir politika izlemektedir. Eğer bu konferanstan Batı Bloğu güçlü çıkarsa

¹⁰² Temeli Bandung'ta atılan Bağlantısızlar Hareketi politika olarak sömürgeciliğe karşıdır, bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesini ister, ABD ve SSCB'ye barışçı politikalar izlemeleri hususunda çağrılarda bulunmuşlardır. Bağlantısızlar Hareketinde yer alan devletler ne Batı Bloğuna ne de Doğu Bloğuna dahil olmak isterler. Bağlantısızlar Hareketinin ilk teşkilatlanması Yugoslavya lideri Tito ve Mısır lideri Nasır öncülüğünde 1961 yılında gerçekleşmiştir. Bağlantısızlar Eylül 1961'de Belgrad'da, Ekim 1964'te Kahire'de ve Eylül 1970'te Zambia'nın başkenti Lusaka'da bir araya gelmişlerdir. Görüşmelerde alınan kararlar ve Bağlantısızlarla ilgili bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.e, s. 624-627

¹⁰³ 8 Eylül 1954 tarihinde Filipinlerin başkenti Manila'da oluşturulan, kısa adı SEATO olarak bilinen Güney doğu Asya Anlaşması Örgütü. Amacı Güneydoğu Asya ülkelerini komünizmden özellikle Çin'den korumaktır. Detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, a.g.e, s. 460-462

ileride Birleşmiş Milletlerde Keşmir konusunda Hindistan aleyhine bir karar çıkabilirdi.¹⁰⁴

Nehru Konferansın açılış konuşmasında daha önce Çu-en Lai ve Nasır ile aldıkları kararları açıklarken Fatin Rüştü Zorlu'nun itirazlarıyla karşılaşmıştır. Zorlu, üç liderin bir araya gelerek tüm ülkeler adına karar almasının konferansa katılan diğer ülkelere çok büyük bir saygısızlık olduğunu dile getirmiş, bu çıkış başka devletlerin delegeleri tarafından da desteklenmiştir. Bundan sonra konferans Zorlu ve Nehru arasında söz düellosu şeklinde geçecektir. Zorlu, 21 Nisandaki konuşmasında komünizmin Dünya devletlerinin bağımsızlığını tehdit eden bir gerçek olduğunu vurgulayarak bu durum karşısında tarafsız kalanların, tıpkı Çekoslovakya gibi felakete uğrayacaklarını ifade eder. Nehru ise Akdeniz'deki tüm ittifakları kabul edilemez olarak nitelerken, bu ittifakların katılanlara güvenlik yerine güvensizlik getirdiğini iddia ederken Türkiye'nin NATO ve Bağdat Paktı üyeliklerini kınar.¹⁰⁵

Zorlu ise konuşmasına şu şekilde devam edecektir: *“Hürriyet, istiklal ve sulh, hiçbir gayret sarf etmeden elde edilen nimetler değil, tahakkuku ve müdafaaı her birimize ağır mesuliyetler yükleyen ideallerdir. Müstakil bir hükümetin, milletine karşı esas mesuliyeti memleketinin hükümranlığını ve toprak bütünlüğünü müdafaaı sağlamaktır. Hür milletleri Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı, Balkan Paktı, Türk-Pakistan ve Türk-Irak Paktları ile Güneydoğu Asya'nın Müdafaa Paktı gibi ittifaklarda bulunmaya sevk eden şey tecavüz tehlikesidir. Hâkim olmak ihtirasları, bölge bütünlüğünü tehdit ve başkalarının dâhili işlerine zorla müdahale veya nüfuz ve bazı yerlerde de silahlı tecavülden dolayı dünya iki kısma ayrılmıştır. Rusya, Türkiye üzerinde büyük baskılarda bulunmuş fakat milletimiz yalnız başına buna karşı koymuştur. Meşru müdafaa hakkı, kendi kendilerini muhafaza için insanların gayretlerini birleştirmek hakkı, bütün dünyaca tanınan inkâr edilmez bir haktır ve bu Birleşmiş Milletler Anayasasında mevcuttur.”*¹⁰⁶

Nehru bu sefer de NATO'nun “Kolonyalizm”in en güçlü koruyucusu olduğunu, Türkiye'nin de NATO'yu savunduğu için Batının avukatı gibi

¹⁰⁴ Koç, a.g.e, s.88

¹⁰⁵ Günver, a.g.e, s. 52-62

¹⁰⁶ Hürriyet , 24 Nisan 1955, s.1

görüldüğünü söyler.¹⁰⁷ Zorlu, eski emperyalizmin kalıntıları olan sömürgecilik ve ırkçılığın tamamen yeryüzünden silinmesi gerektiğine inandığını beyan eder.¹⁰⁸ Ardından Dünya üzerinde sadece tek bir sömürgeciliğin olmadığını komünizmin sömürgeciliğin yeni bir versiyonu olduğunu savunur. Bu düşünce Seylan Başbakanı tarafından da desteklenir ve sonuç olarak her tür sömürgeciliğin kınanması gerektiği fikri ortaya çıkar. Pakistan, İran, Irak, Libya, Sudan, Filipinler ve Liberya'nın destekleri sonucu her türlü sömürgecilik kınanır. Ayrıca, ülkeler arasında ekonomik ve kültürel işbirliği yapılması hususunda görüş birliğine varılırken Çin'in muhalefetine rağmen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de benimsenmiştir.¹⁰⁹

Sonuç olarak Zorlu kapanış konuşmasında uluslararası barışa dikkat çekmiş ve bunu sağlamak için de milletlerarası kontrole tabi bir silahsızlanma fikrini herkesin kabul ettiğini ifade ederek bu hususta herkesin üzerine düşen görevi yapacağını ümit ettiğini belirtmiştir.¹¹⁰

Konferansın sonunda toplanan devletler kesin olarak bir örgütlenmeye gidemeseler de BM'de bir grup olmayı başarmışlardır. Türkiye bu devletleri desteklese de bu devletlerin tarafsızlık politikasını eleştirmiş, zamanın şartlarında tarafsızlık diye bir şeyin olamayacağını, tarafsız olanların tehlikede olduğunu iddia etmiştir.¹¹¹

Konferansın dikkat çeken isimlerinden biri de Çin lideri Çu-en-Lai olmuştu. Çu-en-Lai, Çan-Kai-Çek liderliğindeki milliyetçi Çinlileri mağlup etmişti. Kendisi Sovyet Rusya ile iyi ilişkilere sahip komünist bir liderdi. Bu durumda Türk temsilcilerine mesafeli durabilirdi. Ama Zorlu'nun Bandung heyetinde yer alan Zeki Kunalalp aksine Çin liderinin Zorlu'ya yakınlık gösterdiğini söylemektedir. Konferansın son gününde Zorlu'nun verdiği kokteyle ilk gelen ve en son ayrılan Çin lideri olmuştur. Yine Türkiye ile yakınlık kuramayan liderlerden olan Mısır lideri

¹⁰⁷ Koç, a.g.e, s.88

¹⁰⁸ Zafer Gazetesi, 25 Nisan 1955, s.4

¹⁰⁹ Koç, a.g.e, s.89

¹¹⁰ Zafer Gazetesi, 26.04.1955

¹¹¹ Turgay Merih, Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960), 1. Baskı, Ebabel Yayıncılık, Ankara, 2006, s.157-158. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Lütfü Akdoğan, Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl C.1, ABC Basın, İstanbul, 2006

Cemal Abdülnasır da Semih Günver'e Zorlu'nun mücadelecisi ve değerli bir siyaset adamı olduğunu, kendisini Kahire'ye davet ettiğini, ancak konjonktür gereği bunun mümkün olmadığını ve bundan üzüntü duyduğunu anlatmıştır.¹¹²

Fatin Rüştü Zorlu'nun Bandung'ta göstermiş olduğu tavır sadece yurt dışında eleştirilmekle kalmamış yurtiçinden de eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin ana teması Türkiye'nin Amerikan sözcüsü gibi davranarak bağımsızlıklarını yeni kazanan bu devletlere liderlik etme fırsatını kaçırdığı yönündedir. Örneğin büyükelçi Mahmut Dikerdem Zorlu'yu şu sözlerle eleştirmiştir: *“Amerika ile Sovyetler Birliği gibi iki devin arasında sıkışmaktan kurtulmak, soğuk savaş yürütenlerin politikasına uyduluk etmeksizin uluslararası sorunların çözümünde aktif rol oynamak amacıyla toplanmış bir konferansta Amerikan emperyalizminin sözcüsü gibi görünmek Zorlu için bağışlanmaz bir hata idi”*¹¹³

Zorlu'nun mecliste yaptığı şu konuşma bu tür eleştirilere karşı cevap niteliğindedir: *“Bize düşen vazife vazıhtır. Biz kendi politikamızı, kendi görüşümüzü önce kendimiz savunacağız ve dostlarımızla birlikte savunacağız. Biz oraya son dakikada gittik. Bu iştiraki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler”*¹¹⁴

Zorlu'nun bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, konferansta dile getirmiş oldukları onun kendi düşünceleri değildir, Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Rus tehlikesine karşın Batılılarla müttefik konumuna gelmiştir. Batılıların yanında yer almak bir devlet politikasıdır. Zorlu'nun aksi yönde davranması pek mümkün bir şey değildir. Üstelik Zorlu konferansta Batı emperyalizmini inkâr etmemiştir, her türlü emperyalizmin kınanmasını sağlamıştır.¹¹⁵

¹¹² Günver, a.g.e, s. 54-55

¹¹³ Mahmut Dikerdem, Ortadoğu'da Devrim Yılları, s.118

¹¹⁴ Eltetik, a.g.e, s. 42

¹¹⁵ Koç, a.g.e, s.89

A.3-Bağdat Paktı'nda Fatin Rüştü Zorlu'nun Rolü ve Ortadoğu Ülkeleri Hakkındaki Görüşleri

NATO'nun üyesi olan Türkiye için Ortadoğu'da güvenliği sağlama girişimleri önem kazanmıştır.¹¹⁶ Ortadoğu ülkeleri Türkiye'nin komşuları olduğu için Türkiye açısından önemli olduğu gibi hammadde kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle de Batılılar için de önemlidir. Durum böyle iken bu coğrafyada Sovyetlerin etkin olması istenmeyen bir şeydi. Bu nedenlerden dolayı Türkiye Ortadoğu ülkelerinin de dâhil olduğu savunma ve işbirliği organizasyonları oluşturma girişimlerinde bulundu.

Bu çerçevede Başbakan Adnan Menderes Arap devletleri nezdindeki Türk temsilcilerini gizlice Ankara'ya çağırıldı.¹¹⁷ 12 Temmuz 1954 tarihinde hükümetin Ortadoğu politikasını belirlemesine yardımcı olmak üzere Ortadoğu Elçileri Konferansı toplandı. Başbakan Adnan Menderes başkanlığında toplanan konferansa, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Kahire maslahatgüzarı Mahmut Dikerdem, Şam maslahatgüzarı İsmail Soysal, Bağdat Büyükelçisi Fikret Şefik Özdoğanlı, Beyrut Büyükelçisi Rıfkı Rüştü Zorlu, Cidde Büyükelçisi Kemal Aziz Payman, Amman Büyükelçisi Kadri Rızan ve İsrail'deki Büyükelçi Şefkati İstinyeli katılmışlardır. Ancak İsrail elçisinin katılımı Arapların duyması halinde aşırı tepkiye sebep olacağından ötürü özellikle gizli tutulmuştur. Toplantılar önce Ankara'da sonra da İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ Toplantılar sonunda katılımcılar Türkiye'nin Ortadoğu'da bir savunma organizasyonu kurabileceğini ama bazı eksikliklerin olduğunu, bunların ise giderilerek Türkiye'nin bölgede etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

Ortadoğu'da oluşturulacak bir işbirliği ve savunma paktı için Mısır'ı ikna etmek önemlidir. Çünkü Mısır Arap Birliği fikrine sahipti ve tüm Araplara sömürge olmaktan kurtulmayı vadediyordu. Mısır'a rağmen hareket eden Araplar ihanetle

¹¹⁶ Göktepe, a.g.m. , s.11

¹¹⁷ Dikerdem, a.g.e. , s.107

¹¹⁸ Erol Mütercimler, Mim Kemal Öke, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası Düşler ve Entrikalar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.167-168

suçlanabilirdi. Mısır'ı ikna etme çalışmalarını yürütenlerden biri de Fatin Rüştü Zorlu olmuştur. Fatin Rüştü'nün abisi Rıfık Zorlu Kahire büyükelçiliğine atanmış daha sonra da Mısır'a bir dostluk heyeti gönderilmiştir. Ancak bütün görüşmeler olumsuz sonuçlanmış Mısır böyle bir pakta girmeyi kabul etmemiştir.¹¹⁹

Bunun üzerine Türkiye Irak'la işbirliği ortamı oluşturmaya çalışmış ve neticede muvaffak olarak Irak ile 24 Şubat 1955 tarihinde İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bağdat Paktı olarak anılan bu antlaşmaya göre taraflar Birleşmiş Milletler ilkeleri çerçevesinde güvenlik sağlama ve işbirliği yapma niyetlerini beyan etmişlerdir. Pakıtın Ortadoğu ülkelerine ve Ortadoğu'nun güvenliğiyle ilgilenen ülkelere açık olduğu ilan edilmiştir. Daha sonra Pakta İngiltere, Pakistan ve İran da katılmışlardır. ABD ise pakıtın gözlemci üyesi olmuştur. ABD'nin pakta doğrudan katılmamasının sebebi Arap ülkelerinin antipatisine sebep olmama isteği olmalıdır. Görüldüğü üzere Türkiye ve Irak'ın oluşturmuş olduğu işbirliğine başka ülkeler de katılımcı olmuşlardır, ancak Ortadoğu'da Mısır'ın içinde bulunmadığı bir ortaklığın büyüklüğü, etkinliği ve etkililiği tartışmaya açıktır.¹²⁰

Pakıtın ilk yıllarında işlerlik bakımından herhangi bir sıkıntı yaşanmadı. Temmuz 1958'de Türkiye'de Pakıt için yapılan toplantıdan sonra Fatin Rüştü Zorlu basın sorularına karşılık şu beyanatları vermiştir. Zorlu Bağdat Paktı'nın daha da sağlamlaştığını, Pakta üye devletlerin aralarındaki ilişkileri sıkılaştırmak kararında olduklarını ve pakıtın devam edeceğini söylemiştir.¹²¹ ABD'nin Pakta katılıp katılmayacağına dair bir soruya ise bunun her zaman gündemde olduğunu, zaten ABD'nin pakıtın bazı komitelerine üye olarak aslında fiilen Pakta üye olduğunu söyleyerek karşılık vermiştir.¹²²

1958 yılının ikinci yarısında Ortadoğu'da önemli gelişmeler yaşanmış, Mısır'la Suriye, Ürdün'le Irak birleşmişler ve Irak'ta ihtilal olmuştur. Bu gelişmeler

¹¹⁹ Dikerdem, a.g.e, s.105-112

¹²⁰ Adem Çaylak, Cihat Göktepe vd. „Osmanlıdan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi, Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s.375

¹²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 18.07.1958, s. 1,5

¹²² Zafer Gazetesi, 18.07.1958, s.4

üzerine Irak Pakttan ayrılmış ve pakttaki diğer ülkeler CENTO¹²³ adı altında paktı 1979 yılına kadar devam ettirmişlerdir. Fatin Rüştü Zorlu TBMM’de Irak hadiselerinin paktı sarsmadığını, bundan sonraki süreçte ABD’nin pakta daha fazla önem ve destek vereceğini söylemiştir. Nitekim ABD pakt üyeleri saldırıya uğrarsa onlara silahlı yardım yapacağı sözünü vermiştir.¹²⁴

Fatin Rüştü Zorlu Lübnan ve Ürdün sorunlarıyla ilgili olarak da ABD’nin İncirlik Üssü’nden faydalanmasının Meclis tarafından onaylandığını, buralara asker gönderilmesinin BM tarafından uygun görüldüğünü bildirmiş, Türkiye’nin Ortadoğu politikasıyla ilgili olarak da Ortadoğu’da sulh ve sükûn istediğimizi ve bu bölgede komünizmin nüfuzunun olmaması gerektiğini söylemiştir.¹²⁵ Zorlu aynı konuşmanın devamında Irak’ta yaşananların Türkiye ile Irak arasındaki bağları koparamayacağını, Irak’taki ırkdaşlarımızın Irak’a sadık kalmasını, karşılığında da yeni Irak yönetiminin onlara iyi davranmasını temenni etmiştir.

Zorlu, Daily Express gazetesine verdiği demeçte Irak’la ilgili şunları belirtmektedir: “ *General Kasım’ın komşuları ile ahenk içinde yaşamak istediğini ve memleketi herhangi bir blok haricinde hür ve müstakil tutmak gayesini güttüğü yolundaki beyanına biz inanıyoruz. Kendisine politikasında muvaffakiyet temenni ederiz. Aynı zamanda onun ağır bir tazyik altında bulunduğunu da biliyoruz. Buna rağmen politikasını tatbik etmek imkânını bulacağını ümit ediyoruz. Bütün Arap memleketleri böyle bir tehlikeye maruzdur. Komünizmin sızmasını önlemenin en iyi yolu onların gayretlerini tehlikeye karşı birleştirmeleri ve birbirlerini itham etmekten ve yekdiğerine karşı cephe almaktan içtinap etmeleridir. Kanaatime göre, bir memleketin zahiren anti-komünist olması kâfi gelmez. Asıl mesele bir memleketin genişleme politikası takip edip etmediği ve onun genişleme politikası güden Sovyet bloğunun doğrudan doğruya veya vasıtalı bir müttefiki olup olmadığı hususudur. Yoksa sadece anti-komünist düşüncelere inanmak fazla bir şey ifade etmez.*”¹²⁶ Zorlu aynı konuşmasının devamında Birleşik Arap Devleti fikrine Türkiye’nin karşı olmadığını, ama bunun zorla kabul ettirilmesine karşı olduğunu bildirmiş, böyle

¹²³ Merkezi Antlaşma Teşkilatı, Central Treaty Organization

¹²⁴ Cumhuriyet, 9.1.1959, s.5

¹²⁵ Cumhuriyet, 9.1.1959, s.5

¹²⁶ Cumhuriyet, 9.5.1959, s.1,5

bir durumun Araplar arasında bir iç savaşa sebebiyet verebileceğini ve bu durumda komünist emperyalizmin bu ülkelere girmesinin kolaylaşacağını söylemiştir.¹²⁷

Nitekim sonuç olarak hem Türkiye hem Batılılar Bağdat Paktı ile elde etmeyi umdukları şeyleri başaramadılar. Mısır, Suriye ve Ürdün'ün zamanla Pakta üye olacakları düşünülmese de rağmen bu ülkeler Pakta dâhil olmadıkları gibi Mısır ve Suriye'de Sovyet yanlısı rejimler hüküm sürdü. Irak'ta ihtilal oldu ve Irak Bağdat Paktı'ndan çekildi. Ama üye olarak bulunan devletlerin arasında işbirliği gelişti. Zorlu ise bu süreçte üzerine düşen görevleri yerine getirmeye çalıştı.

B. Kıbrıs Meselesinde Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu

B.1- Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kıbrıs coğrafi konumu nedeniyle stratejik öneme sahip bir adadır. Anadolu'nun güneyi ve Suriye'yi kontrol altında tutmak isteyen devletler Kıbrıs'a sahip olmak istemişlerdir. Ayrıca Süveyş kanalının açılmasından sonra Kıbrıs daha da değer kazanmıştır. Kıbrıs'a sahip olan gücün Akdeniz'de dikkate alınmaması gibi bir durum söz konusu olamaz.

Kıbrıs adası 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmişti. Osmanlı'nın eline geçtikten sonra da bölgede Türk nüfusu iskân yoluyla yerleşti. Üç asırdan biraz daha fazla Osmanlı kontrolünde kalan Kıbrıs, 93 Harbi olarak bildiğimiz 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra İngilizlerin kontrolüne girdi. Bu savaşın sonuçları Osmanlı açısından oldukça yıkıcı oldu. Çok ağır şartlar taşıyan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması Osmanlı tarafından kabul edilmişti. Ancak, bu noktada İngiltere devreye girdi. Hem anlaşmanın şartlarını hafifletmek hem de Osmanlı topraklarının Rus tehdidi karşısında korunması vaadine karşılık Kıbrıs adası

¹²⁷ Cumhuriyet, 9.5. 1959

geçici olarak İngiliz yönetimine bırakıldı.¹²⁸ Adada yaşayan Müslüman Türk ahali de burada kalmaya devam edecekti. Böylece İngiltere Akdeniz’de bir üs elde etmekle kalmadı aynı zamanda sömürgelerine giden deniz ticaret yollarını kontrolü altına almış oldu. Ayrıca, İngiltere’nin Kıbrıs’a sahip olması Ortadoğu’da yayılmasına da yardım etti.¹²⁹

İngiltere, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı’nın Almanya saflarında savaşa girmesini fırsat bilerek Kıbrıs’ı Büyük Britanya topraklarına ilhak ettiğini duyurdu. Milli Mücadele sonrası imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye bu ilhak durumunu tanımak zorunda kaldı.¹³⁰

Bundan sonraki süreçte adada yaşayan Rumlar ENOSİS yani ilhak çalışmalarına başlayarak Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesini İngilizlerden istemeye başlamışlar, bunun karşılığında da adadaki Türkler bu girişime karşı olduklarını her fırsatta beyan etmişler ve Türkiye ile sürekli irtibatla kalmışlardır. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar her iki taraf için de bu konuda kayda değer çok önemli gelişmeler yaşanmamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’nin bir Dünya gücü olma vasfını yavaş yavaş yitirdiğini daha önce de belirtmiştik. Hem savaş sonrası uğradığı maddi ve manevi yıkım hem de o zamanın Dünya konjonktürünün sonucu olarak İngiltere bazı kolonilerinden çekilmeye başlamıştı. Bu durumu fırsat bilen Kıbrıs Rumları ilhak çalışmalarına hız verdi. Komünist AKEL¹³¹ Partisi ve Kilise liderliğindeki ada Rumları İngiltere’den bağımsızlık talep ettiler. Bu isteklerini de BM tarafından da tanınan milletlerin kendi kaderlerini kendileri tayin etmeli ilkesine dayandırdılar. Ada Rumlarının çıkış noktası budur, ancak daha sonra özellikle de Kilisenin isteğiyle ENOSİS yani Yunanistan’a katılma gündeme gelecektir.

¹²⁸ Salahi R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs’ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?" ,Belleten, Cilt XLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s.741.

¹²⁹ Koç, a.g.e, s.138

¹³⁰ Nihat Erim, Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975, s. 3.

¹³¹ Emekçi Halkın İlerici Partisi anlamına gelmektedir.

Ada Türkleri de bu durum karşısında boş durmadılar. 1943 yılında Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu KATAK kuruldu. Fazıl Küçük¹³² bu kurumu yetersiz görerek 1944 yılında Kıbrıs Milli Türk Halk Partisini kısa adıyla KMTHP'yi kurdu.¹³³ 23 Ekim 1949 günü KMTHP ve KATAK, Kıbrıs Milli Türk Birliği Partisi adı altında birleşti.¹³⁴ Kıbrıs Türklerinin ekonomik, siyasal ve kültürel faaliyetlerini yapabilmesini amaç güden çalışmalarda bulundu. 12 Aralık 1949'da Lefkoşa'da Kıbrıs Türkleri 15 bin kişiden oluşan büyük bir miting toplayarak ENOSİS'e karşı olduklarını bütün Dünyaya duyurmaya çalıştılar.¹³⁵

Kıbrıslı Rumlar ise kritik adımlar atmaya devam ettiler. 15 Ocak 1950'de Kilisenin öncülüğünde ve AKEL'in desteğiyle bir plesibit yani halk oylaması yaptılar. Oylama kilisede ENOSİS'e evet veya hayır şeklinde gerçekleştirildi ve sonuç olarak %96 evet çıktı. Baf metropoliti olan Makarios oylamada göstermiş olduğu gayretten ötürü başpiskopos olacak ve bundan sonra ENOSİS çalışmaları daha da şiddetlenecektir.¹³⁶

Bütün bunlar olup bitirken hem mevcut CHP yönetimi hem de Mayıs 1950'de kurulan DP hükümeti Kıbrıs ile pek de ilgili değildir. Türkiye için o dönemde NATO'ya üye olmak büyük bir önem arz etmektedir. Üstelik İngiltere'nin Kıbrıs gibi stratejik bir yeri bırakacağını Türkiye düşünmemektedir. Ancak 23 Ocak 1950'de Mecliste gündem dışı söz alan CHP Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı elinde iki şişeye kürsüye çıkmış, eldekilerin Kıbrıslı Türkler tarafından gönderilen Kıbrıs toprağı ile Kıbrıslı Türk kanı olduğunu söyleyerek hükümetin Kıbrıs'ı görmezlikten gelmesini eleştirmiş ve pek yakında Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanma tehlikesinden söz etmiştir. Karşılığında ise Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak şunları söyledi: *“Beyler, Kıbrıs Sorunu diye bir şey yoktur. Bunu daha önce basına da söylemiştim. Kıbrıs Sorunu diye bir şey yoktur, çünkü ada Büyük*

¹³² Kıbrıs Türklerinin Rauf Denктаş'tan önceki lideri, tıp doktoru olduğundan Dr. Fazıl Küçük olarak bilinir. Yukarıda bahsedilen partiler haricinde Halkın Sesi Gazetesini kurdu. Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı ve Volkan Teşkilatının kurulmasında ve mitinglerin düzenlenmesinde büyük görev üstlendi. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı yardımcısı oldu ve Kıbrıs Geçici Türk yönetiminin başkanı seçildi.

¹³³ Eltetik, a.g.e, s.52

¹³⁴ 1955 yılında Kıbrıs Türktür Partisi adını alacaktır.

¹³⁵ Koç, a.g.e, s.139

¹³⁶ Koç, a.g.e, s. 139-140

Britanya'nın yönetimi altındadır ve adayı başka bir güce devretmek gibi bir niyetinin olmadığını biliyoruz ve bundan eminiz. Her ne çeşit olursa olsun, Kıbrıs'tan çıkacak herhangi bir kışkırtma durumu değiştirmez. Adadaki durum böyle bir kışkırtma sonucu değiştirilemez."¹³⁷

Aynı şekilde Mayıs 1950'de kurulan DP Hükümetinin gündeminde de Kıbrıs konusu yoktu. Daha önce de belirttiğimiz gibi DP hükümetinin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de bir seyahatinden dönerken Atina'ya uğramış ve Yunan gazetecilere Türkiye Yunanistan arasında bir Kıbrıs Sorununun olmadığını söylemişti. O dönem için Yunanistan ile dostluğun korunması ve NATO ile ilişkiler ön plandaydı.¹³⁸

16 Şubat 1951'de Yunanistan Başbakanı Sophokles Venizelos'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğine dair açıklamaları Kıbrıs konusu açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hürriyet gazetesi sahibi ve başyazarı Sedat Simavi Yunan Başbakanın açıklamaları karşısında Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'ye hitaben şunları yazar: *"Lütfen, ya bu münasebetleri tanzim ediniz ya da dostlarımıza hadlerini bildiriniz. Aksi takdirde Türk efkar-ı umumiyesi izzet-i nefsinin daha fazla rencide edilmesine tahammül edemez."*¹³⁹ Görüldüğü üzere Kıbrıs konusunda olup bitenler artık Türk kamuoyunun ve Türk halkının da tepkisini çekmeye başlamıştır. Kıbrıs Türkleri de Venizelos'un açıklamalarının ertesi günü TBMM Başkanına, Başbakan'a, Dışişleri Bakanına ve siyasi partilere birer telgraf çekerek Kıbrıs'taki Türk davasının benimsenmesini ve desteklenmesini istemişlerdir.¹⁴⁰

Köprülü ise 20 Nisan 1951'de Hürriyet Gazetesi'ne şu beyanatı vermiştir: *"Ülkemize nispetle coğrafi önemi, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kitle teşkil eylemesi ve tarihi bağlarımız dolayısıyla, Kıbrıs'ın durumunun bizi çok yakından alakadar etmesi gayet tabidir. Adanın bugünkü hukuki vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmemekteyiz. Fakat bu vaziyette herhangi bir değişiklik ciddi surette bahis mevzuu olacak olursa, bunun bizsiz ve haklarımıza aykırı yapılmasına imkân bırakamayız. Bu bakımdan oradaki soydaşlarımızın müsterih olmaları lazımdır.*

¹³⁷ Bağcı, a.g.e, s. 103

¹³⁸ Yasemin Doğaner, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Demokrat Parti Dönemi Türkiye'sinde Dış İlişkiler", Hacettepe Akademik Arşivi, s.3

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, Kıbrıs Meselesi, Ankara, 1989, s.28

¹⁴⁰ Koç, a.g.e, s. 142

Sözlerimin herhangi şekilde polemiklere vesile vermesini arzu etmediğim için, meselenin esası hakkında daha fazla mütalaa beyanından kaçınacağım. Bu sebepledir ki, Hükümetimiz, bu mevzuu hakkındaki durumunu gereken taraflara açık ve dostane bir şekilde anlatmakla beraber, ortada çalkalanan münakaşa ve gösterilerden ihtiyat ve temkinle uzak durmuştur. Biz, Yunanistan'la aramızdaki dostluğun en sıkı ve samimi mahiyette olmasına büyük ehemmiyet vermekteyiz."¹⁴¹

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere Köprülü artık Kıbrıs konusunu görmezlikten gelmiyor ve kamuoyu ile halkın tepkisini yatıştıracak açıklamalar yapıyordu.

Hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın 1952'de NATO'ya üye olmaları Kıbrıs Meselesi bakımından ikinci önemli dönüm noktası oldu. Bundan sonraki süreçte Yunanistan daha cüretkâr davranmaya başladı. Türkiye sağduyulu davranmakla birlikte Yunanistan'ı uyarmaktan geri durmadı. 1953 yılında ise Yunanistan'da Mareşal Papagos'un¹⁴² Başbakan olmasıyla Yunanistan ENOSİS için net adımlar atmaya başladı. Papagos 1954 Mayıs'ında İngiltere'den 22 Ağustos'a kadar adadan çekilmesini ve adayı Yunanistan'a devretmesini istedi. Aksi takdirde Yunanistan meseleyi BM'ye taşıyacaktı.¹⁴³ Türkiye ise Yunanistan'ın atabileceği böyle bir adımı engellemeye çalışmıştır. Dönemin Yunan Dışişleri Bakanı Politis ile Fuad Köprülü arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

*"Birdenbire ortaya bir Kıbrıs Sorunu çıkartmaktasınız. Sizden çok rica ediyoruz bunu yapmayın. Sizden Atatürk ve Venizelos'un büyük ızdıraplar pahasına, tarihi yenerek kurdukları Türk-Yunan dostluğu adına yalvarıyorum, hiç yoktan ortaya bir Kıbrıs Sorunu çıkartmaktan vazgeçin. Çıkarırsanız bizi karşınızda bulacaksınız ve bütün Türkiye tek bir vücut halinde dimdik önünüze çıkacaktır. Bu Türk-Yunan dostluğunun sonu olacaktır. Yapmayın bunu."*¹⁴⁴

¹⁴¹ Hürriyet, 21.04.1951

¹⁴² Papagos ile ilgili haberler ve Türkiye ile ilişkileri için bkz. Online Milliyet Arşivi: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Papagos/>

¹⁴³ Ayın Tarihi, Başbakanlık Bas. Yay., Aralık 1954, No:253, s.109.

¹⁴⁴ Bağcı, a.g.e, s.105

Politis ise tatmin edici bir cevap vermedi. Papagos'un kendini Kıbrıs Sorununa verdiğini ve Kıbrıs'ın tüm Yunan halkının kalbinde yattığını söyledi. Yunanistan açısından sorun çözüme kavuşursa Türkiye ile olan dostluğa zarar gelmeyecekti. Bu cevap karşısında Fuad Köprülü bu kez daha sert bir cevap veriyordu: *“Galiba size görüşümü iyi anlatamadım. Kıbrıs'ta nedenlerini anlayamadığımız veya anlamak istemediğimiz emellerinizi nasıl olsa gerçekleştiremeyeceksiniz. Türkiye bu izni size asla vermeyecek buna engel olacaktır. İyi düşününüz. Biz, bir gün heyecanınız yatıştır ve daha akıllıca davranırsınız umut ve dileğiyle bir süre sabredeceğiz. Resmi beyanlarımızda ‘Türkiye için Kıbrıs diye bir dava yoktur’ diyeceğiz. Fakat ister istemez bu sabrın da bir sonu olacaktır.”*¹⁴⁵

Yunanistan'ın bu derece cüretkâr davranmasının ana sebebi kanımızca NATO'ya üye olmasıdır. Avrupa'nın şımarık çocuğu olarak olası bir savaş durumunda Yunanistan kendinin destekleneceğini düşünmüş olabilir. Nitekim böyle bir desteği BM nezdinde umut ettiğinden ötürü Yunanistan Kıbrıs konusunu 24 Ağustos 1954 tarihinde BM gündemine taşıdı. Ancak İngiltere'nin girişimleri sonucu Yunanistan'ın istediği gibi bir karar BM'den çıkmadı. Durum böyle olunca 9 Kasım 1954'te Grivas¹⁴⁶ gizlice Kıbrıs'a gelerek tedhişçi¹⁴⁷ EOKA¹⁴⁸ örgütünün başına geçti.

EOKA'nın amacı önce İngilizleri adadan çıkarmak daha sonra adadaki Türk nüfusu da adadan çıkarmaktı. Öyle de oldu, önce İngilizlere saldıran Rumlar daha sonra Türklere karşı da şiddet uygulamaya başladılar. Bu durum karşısında Fazıl Küçük 22 Haziran 1955'te Başbakan Menderes'e çektiği telgrafta İngilizlerin artık Kıbrıs Türklerinin güvenliklerini sağlayamadıklarını, Türklerin güvenliklerinin Türk hükümetinin himayesinde olması gerektiğini bildirdi. Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde basına verdiği bir demeçte Kıbrıs adasının coğrafi, siyasi, iktisadi ve askeri faktörler bakımından en fazla nereyle bağlantılı ise oraya yani Türkiye'ye ait

¹⁴⁵ Nazım Güvenç'ten aktaran Bağcı, .a.g.e, s.106

¹⁴⁶ Yunan ordusunda görev yapan bir asker olarak teğmen rütbesiyle 1919'da Anadolu'da görev aldı. Savaştan sonra Yunan ordusunun çeşitli kademelerinde üst düzey görevler de üstlendi. II. Dünya Savaşında da görev aldı. Yunan iç savaşında mücadele etti. Sonra da EOKA'nın başına geçti. İlk önce İngilizleri hedef aldı daha sonra da Türklere şiddet uyguladı.

¹⁴⁷ Yıldırma, korku salma, terör anlamlarına gelmektedir.

¹⁴⁸ ENOSİS'i gerçekleştirmek için kurulan ve Kıbrıs Rum Milli Mücadele Örgütü anlamına gelen silahlı örgüt.

olduğunu dile getirdi. EOKA'nın Türklere karşı girişecekleri şiddet olayları durumunda Türk hükümetinin gerekli önlemleri alacağını söyledi.¹⁴⁹Menderesin bu konuşması hem kamuoyunda hem halk arasında hem de Kıbrıs Türkleri tarafından memnuniyetle karşılandı.

Kıbrıs Sorunu bu derece ciddileştiği için Menderes Kıbrıs ile ilgilenme işini Fatin Rüştü Zorlu'ya verdi. Zorlu, Kıbrıs konusunu inceleyip bu konuda bir politika belirleyebilmek için bir komisyon kurdu. Zorlu'nun başkan olduğu komisyonda Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, Dışişleri Genel Sekreteri Muharrem Nuri Birgi, Atina Büyükelçisi Settar İksel, Dışişleri Genel Müdürlerinden Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem yer almaktaydı. Zorlu komisyon çalışmalarına yön verecek iki temel ilkeyi şu şekilde belirledi: İlk olarak Kıbrıs üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgeleriyle kanıtlayarak Dünya kamuoyuna duyurmak ve ikinci olarak da dava çözülene kadar Kıbrıs Türklerine her türlü yardımı yaparak baskıya karşı dirençlerini artırmak. Komisyon Kıbrıs'ın tarih, coğrafya, etnoloji, kültür ve güvenlik bakımlarından Türkiye ile olan bağlarını ortaya koyan belgeleri bir araya getirerek bir Beyaz Kitap hazırladı. Bu metin İngilizce ve Fransızcaya çevrilerek dış temsilciliklerimize dağıtıldı.¹⁵⁰

İşler bu safhaya gelince İngilizler Türkiye'yi de resmen bu sorunda bir taraf haline getirmeye karar verdiler, çünkü İngiltere hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın Kıbrıs'taki çıkarlarını çatıştırarak adadaki varlığını sürdürmek niyetindeydi. Bu çerçevede İngiltere Türk ve Yunan hükümetlerini 29 Ağustos 1955'te Londra'da yapılacak olan görüşmelere davet etti. Yunanistan kısa süreli bir tereddütten sonra bu görüşmelere katılacağını bildirdi. Görüşmenin konusu Doğu Akdeniz'de güvenlik olarak belirlenmesine rağmen sadece Kıbrıs ile ilgili görüşülmüştür. Böylece Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taraflardan biri olduğu resmileşmiş oldu. Yunanistan'ın bu kararı Yunanistan açısından diplomatik bir hata olarak görülmektedir ve Türkiye bu işten karlı çıkan taraf olacaktır.¹⁵¹ Muhalefet görevi üstlenen CHP de hükümete Kıbrıs konusunda sonuna kadar destek vermiştir.

¹⁴⁹ Koç, a.g.e, s.144,145

¹⁵⁰ Günver, a.g.e, s.50

¹⁵¹ Yunanistan'ın diplomatik hatalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bağcı, a.g.e, s.108-109

CHP lideri İsmet İnönü yaptığı şu açıklamayla bunu dile getirmiştir: *“Kıbrıs’taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün önlemlerde beraberiz. Kıbrıs Konferansında haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükümetin bütün çabalarını da destekleriz.”*¹⁵²

B.2- Fatin Rüştü Zorlu Birinci Londra Görüşmelerinde

Fatin Rüştü Zorlu bu görüşmelerde Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili sıfatıyla Türk heyetine başkanlık etmiştir. Heyette Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, generaller, büyükelçiler ve gazeteciler de vardır.¹⁵³

29 Ağustos 1955 tarihinde başlayan konferansın iki aşamalı olarak yapılması planlanmıştı. İlk aşamada toplantının 3 muhatap ülkesi kendi resmi görüşlerini açıklayacaklar, birkaç gün yapılacak ikinci aşama görüşmelerinde ise bir çözüme ulaşmaya çalışılacaktı.

İlk olarak sözü İngiliz temsilcisi aldı. İngiliz temsilcisi 1878’de Kıbrıs’ı neden ve nasıl aldıklarını, 1914’te neden ilhak ettiklerini Türklerle yapılan antlaşmaları anlattı. Kıbrıs’ın İngilizler açısından aynı önemi hala devam ettirdiğini hatta İngiltere’nin Ortadoğu’daki sorumlulukları düşünüldüğünde adanın öneminin daha da arttığını belirtti. İngiliz temsilci Kıbrıs’ta her iki toplumun da haklarını kabul edilebilir ölçüde gözetecek özerk bir yapının oluşturulabileceğini söylemekle birlikte asıl önerilerini Yunan ve Türk temsilcilerin açıklamalarından sonra açıklayacağını beyan etti.¹⁵⁴

Daha sonra söz sırası Yunan Dışişleri Bakanı Stefanopulos’a geldi. Yunan temsilci bu konferansa bir sonuca varmayı ümit ederek katıldıklarını ifade ettikten sonra Yunanistan’ın Batı ittifakına bağlı olarak yaptığı katkıları, Faşistlere Nazilere ve Komünistlere karşı göstermiş olduğu mücadeleyi dile getirdi ve Kıbrıs ile ilgili

¹⁵² Ahmet Gazioğlu, İngiliz yönetiminde Kıbrıs III, 1951-1959 : Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik, 1998, s.92

¹⁵³ Günver, a.g.e, s.64

¹⁵⁴ Ayın Tarihi, a.g.m, s.109, Oran ,a.g.e, s.601

görüşlerini kısaca şu şekilde açıkladı. Kıbrıs halkına self determinasyon hakkının yani bağımsızlık hakkının tanınması gerektiğini belirtti. Stefanopulos böyle bir hakkın tanınmasının adadaki İngiliz üslerinin konumunu değiştirmeyeceğini hatta İngiltere'nin Yunanistan'daki üslerine ek olarak yeni üsler verilebileceğini söyledi.¹⁵⁵ Yunan temsilci ayrıca adaya self determinasyon hakkı verildiği takdirde adadaki Türk azınlığa din, eğitim ve ekonomi alanlarında özerk haklar verilebileceğini, Türkiye istediği takdirde adadaki Türk unsurun tabiiyet ve askerlik konularında Türkiye'ye bağlı olabileceğini beyan etti. Yunan temsilci son olarak Kıbrıs Sorununun İngiltere'nin bir iç meselesi olarak nitelendirilmesinin kabul edilemez olduğunu söyledi.¹⁵⁶

Fatin Rüştü Zorlu konuşmaya başladığında Yunan temsilciler hiç beklemedikleri bir durumla karşı karşıya kaldılar. Türk tezine göre Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgilenmesinin temelinde tarihi, coğrafi, etnik, stratejik nedenler vardı. Kıbrıs 300 yıldan fazla Türk hâkimiyetinde kalmasına rağmen daha önce Yunan hâkimiyetinde kalmamıştı ve Kıbrıs'ın idaresinin İngilizlere devri belli antlaşmalarla belli kurallar çerçevesinde gerçekleşmişti. Lozan'da İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakı Türkiye tarafından tanınmış, ancak gelecekte adanın rejiminde, idaresinde bir değişiklik olacaksa bu değişiklik tasarrufunun tek başına İngiltere'nin elinde olmasını Türkiye kabul etmemiş ve Türkiye Lozan'da gelecekte Kıbrıs'la ilgili olabilecek içeriğini ve niteliğini bilmediği değişiklikleri kabul etme taahhüdünde bulunmamıştır.¹⁵⁷ Sonuç olarak Zorlu Kıbrıs Sorununun muhataplarının sadece Türkiye ve İngiltere olduğunu ima etti. Ayrıca Zorlu Kıbrıs'ın statüsünde yaşanacak herhangi bir değişikliğin Lozan'ın tadili demek olduğunu söylemiş ve bu durumda Türkiye'nin de Lozan'ı gözden geçirerek Türkiye'nin geçmişte bıraktığı Batı Trakya'dan Musul'a ve 12 adaya kadar bütün ihtilafli konuları yeniden açacağını şu şekilde dile getirdi. *"Türkiye bakımından bir emniyet sisteminin mesnedi olan Lozan Antlaşmasının tadiline girildiği takdirde bu yalnız Kıbrıs'a münhasır kalmayacak ve Türkiye'ye de birtakım taleplerde bulunma imkânını verecek olan muazzam meseleleri ortaya çıkaracaktır."* Zorlu bu sözlerin ardından daha net konuşmuştur:

¹⁵⁵ Oran ,a.g.e, s.601

¹⁵⁶ Gazioğlu, a.g.e. , s.93-94,

¹⁵⁷ Koç, a.g.e, s.147

“Kıbrıs’ta İngiliz egemenliği mutlak olarak devam ettikçe, bizim de antlaşmalardan ortaya çıkan bir durumumuz yoktur. Fakat Kıbrıs adası statüsünün şu veya bu şekilde değiştirilmesi söz konusu olursa, Türkiye bu meselede kendisini birinci derecede ilgili sayacaktır. Çünkü Türkiye’nin Kıbrıs hakkındaki haklarından vazgeçmesi ve özverisi yalnız İngiltere lehine ve belirli koşullar olduğuna göre, bu durum değiştirilmek istenirse, Türkiye Hükümeti önceki durumuna geri dönmeyi talep edecektir.”¹⁵⁸

Zorlu, devam ederek herhangi bir savaş durumunda Türkiye’nin destek alabilmesinin batı ve güney limanları yoluyla mümkün olduğunu, Batı limanlarının savunmasının güçlüğünü, dolayısıyla güney limanların büyük bir öneme haiz olduğunu anlattı. Eğer ki Kıbrıs Yunanistan’a ait olursa bu aynı zamanda Türkiye’nin güney limanlarını kontrol altına almak manasına gelecekti ve Yunanistan’ın on iki adaya da sahip olduğunu düşündüğümüzde bu Türkiye’nin fiilen denizlerden kuşatılması manasına gelecekti. Bu durumda Türkiye’nin güvenliği bir bakıma başka ülkelerin eline düşmüş sayılacaktı.¹⁵⁹ Zorlu bu kaygılarını açıkça dile getirdikten sonra self determinasyonun Kıbrıs’ta mümkün olamayacağını da anlattı. Fatin Rüştü Zorlu uluslararası hukukta self determinasyon ilkesinin tam manasıyla tanımlanamadığını, bu kavram üzerinde hukukçular arasında tartışmalar olduğunu örnekleriyle anlattıktan sonra, bir yerin nüfusunun isteğinin başka bir yere bağlanmak için yeterli bir sebep olamayacağını belirtti. İsveç ve Finlandiya arasında bulunan Aslanda adası sorunda, adada İsveçliler çoğunlukta olmasına rağmen Cemiyet-i Akvam adayı Finlandiya’ya vermişti. Bu da göstermiştir ki ihtilafli bölgelerde askeri ve coğrafi unsurlar bazen self determinasyon ilkesinden daha önemli olabilmektedir. Zorlu, ayrıca Türkiye ve Yunanistan arasındaki Batı Trakya meselesinde Yunanistan’ın o zaman self determinasyon gereğince yapılacak halk oylamasını istemediğini de hatırlattı. Fatin Rüştü Zorlu İngilizlerin dile getirmiş oldukları özerklik fikrine ise şu şekilde karşı çıkmıştır. Bir yerde özerkliğin gerçekleşmesi için orada yaşayan toplumların birbiriyle barışık ve huzur içinde olması gerekmektedir. Oysaki Kıbrıs’taki şiddet ve yıldırma olaylarını

¹⁵⁸ Gazioğlu, a.g.e, s.95

¹⁵⁹ Oran, a.g.e, s.602

düşündüğümüzde bu mümkün değildir. Adadaki tedhiş olayları bir an evvel son bulmalı ve kilise siyasete karışmaktan vazgeçmelidir. Bu koşullar altında özerkliğe gitmek çok daha vahim olayların yaşanmasına sebebiyet verebilecektir.¹⁶⁰

İleride özerklik için uygun koşullar oluşsa bile bunun huzur ve güven içinde devam etmesi ancak adadaki her iki gruba da eşit hakların verilmesi şartıyla sağlanabilecektir. Fatin Rüştü Zorlu Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili görüşlerini genel olarak bu şekilde özetledikten sonra son sözlerini söyledi. Zorlu, Türkiye'nin adadaki statükonun devamından yana olduğunu, statüko bozulacaksa adanın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini hatırlattı ve eğer adanın durumu başka ve dolaylı yollardan değiştirilmeye girişilirse, bunun Türkiye ile olan dostluğu zedeleyeceğini, Türk halkının böyle bir şeye izin vermeyeceğini dile getirerek, konuşmalarını bu uyarıyla sonlandırdı.¹⁶¹ Böylece görüşmelerin ilk aşaması 2 Eylül tarihinde son buldu. İkinci aşama görüşmelerinin 6 Eylül tarihinde yapılması kararlaştırıldı. Dört günlük arada Yunan Dışişleri Bakanı Yunanistan'a gidip geldi. Görüşmeler 6 Eylülde tekrar başlasa da yaşanan 6-7 Eylül olayları sonunda görüşmeler son bulmak zorunda kaldı.

B.3- Ortalık Karışıyor: 6-7 Eylül Olayları ve Fatin Rüştü Zorlu

29 Ağustostaki Londra Görüşmelerinden önce 24 Ağustosta Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs'a dair beyanatlarda bulunmuştu. Özellikle bu konuşmadan sonra Türk halkında Kıbrıs'a dair ilgi daha çok artmış, Türk halkı arasında Kıbrıs'a dair tepki göstermeler daha çok gözlenmiştir. Genel olarak mitingler halinde gösterilen tepkiler zaman zaman Rum azınlıkla küçük tartışmalara da sahne olmuştur. Mesela, 6-7 Eylül olaylarından birkaç gün önce Nişantaşı'nda bir bakkal Türk bayrağı ve devlet adamları hakkında iyi olmayan şeyler söylemiş bu da oradaki halkın tepkisine sebep olmuş, polis müdahalesine rağmen topluluk dağılmak istememiştir. Heybeliada'da bir Rum gazinosunda çalışanların Rumca el ilanı dağıtılmaları Türk gençlerle gazino sahipleri arasında tartışmalara sebep olmuş, duvarlardaki "Kıbrıs

¹⁶⁰ Koç, a.g.e, s.148

¹⁶¹ Cumhuriyet, 3.9.1955, s.1-5

Türk'tür" yazılarının Rumlar tarafından silinmesi İstanbul'da gerginlikleri artırmıştır.¹⁶² Fener Rum Patrikhanesi'nin Kıbrıs'a dair sessiz kalması da tepkilere sebep olmuş, patrikhanenin duvarlarına Kıbrıs Türk'tür yazıları asılmıştır. Bunlar gibi küçük çaplı olayların 6-7 Eylül olaylarından önce yaşandığı bir gerçektir. Ayrıca dönemin Yunan gazeteleri de yayınlamış oldukları haberlerle Türk basınının dolayısıyla da Türk halkının tepkisini gündem güne çekmekteydi.

Londra görüşmelerinin ikinci aşaması henüz başlamışken 6 Eylül günü İstanbul Ekspres gazetesinin haberine göre Türkiye'nin Selanik konsolosluğunun bahçesinde bomba patladığı, konsolosluğun bitişiğinde bulunan Atatürk'ün doğduğu evin de patlamadan zarar gördüğü bilgisi halk arasında duyuldu. Bunun üzerine halk büyük tepkiler gösterdi. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde protestolar yapıldı. Gençler ellerinde Atatürk posterleri ve 'Kıbrıs Türk'tür' yazılı pankartlarla yürüyüş yaptılar. Ancak, olaylar bunlarla sınırlı kalmadı, bazı yerlerde Türkiye'deki azınlıkların dükkânlarına ve mallarına yönelik şiddet ve yağma girişimleri yaşandı. Tarihte bu olaylar 6-7 Eylül Olayları olarak bilinmekte olup Fatin Rüştü Zorlu ile ilişkilendirilmiş ve Zorlu 27 Mayıs Darbesinden sonra bu konuyla ilgili hüküm yemiştir.¹⁶³

Zorlu 6 Eylül gecesi yapılacak görüşmelerle ilgili bilgi vermek üzere Başbakan Adnan Menderes ile telefon görüşmesi yapmış, Menderes Rumlar aleyhine başlayan olayları Zorlu'ya aktararak, artık Londra'dan geri dönmesini söylemiştir.¹⁶⁴ Zorlu ise görüşmelere katılmıştır. Zorlu İngiltere hükümetinin altını çizdiği iç egemenlik fikrine Türkiye tarafından sıcak bakıldığını ama bunun şartlarının iyi belirlenmesi gerektiğini, bunun için de üçlü bir komite kurulmasını istemiştir. Bu gerçekleşmeden yapılacak bir değişiklik olursa da adanın Türkiye'ye geri verilmesini talep etmiştir. Adanın mevcut statüsünün korunmasının da Türkiye açısından hiçbir sakıncası yoktur.¹⁶⁵ Zorlu bu düşünceleri dile getirdikten sonra Türkiye'de yaşanan olaylarla ilgili aşağıdaki şu açıklamayı yapmış, Yunan Dışişleri Bakanı da şu şekilde cevap vermiştir:

¹⁶² Koç, a.g.e, s.150

¹⁶³ Milliyet, 6.1.1961, s.1

¹⁶⁴ Dikerdem, a.g.e, s.132-133

¹⁶⁵ Dikerdem, a.g.e, s.133

“Derin bir esef ve üzüntü ile ifade etmeliyim ki, biz burada toplanıp Kıbrıs meselesine barışçıl bir çözüm yolu ararken, Yunanistan’da Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Büyük Atatürk’ün doğduğu ev, bomba ile taarruza uğramıştır. Bu ağır bir tahriktir ve bu şartlar altında Türk Heyeti Konferansın devamında yarar görmemektedir.” Stefanopulos ise bu sözler karşısında: *“Delegasyonumuz Sayın Türk Heyeti Başkanının ileri sürdüğü, bomba olayı hakkında hükümetinden herhangi bir resmi haber almamıştır. Ancak şunu şimdiden ve önemle belirtmek isterim ki, şayet gerçekten böyle bir olay meydana gelmiş ise, bu mutlaka sorumsuz kişilerin canice bir hareketinden ibarettir ve Yunan Hükümeti ile hiçbir ilişkisi olamaz. Hükümetim adına resmen üzüntülerimi beyan ederim.”* şeklinde cevap vermiştir.¹⁶⁶

Daha sonra Zorlu Devlet Bakanı Mükerrer Sarol ile bir telefon görüşmesi yaptı. Bu görüşmede bakan hükümetin olayları kızıl ve kara kuvvetlerin çıkardığını açıklayacağını söyledi. Zorlu ise böyle bir açıklamanın Türkiye’nin kızıl ve kara kuvvetlerle baş edemeyecek kadar aciz olduğu manasına geleceğini söyleyerek bu açıklamayı engellemek istedi ve kendisi Türkiye’ye dönünceye kadar resmi bir açıklama yapılmamasını rica etti.¹⁶⁷

Zorlu Londra’da dönerken 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili düşüncesini kısa ve net şekilde ifade etmiştir. *“Bütün çabalarımız, Londra’da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti.”*¹⁶⁸ Zorlu’nun olaylarla ilgili düşüncesinin bu kadar net olmasına rağmen 6-7 Eylül olayları Zorlu ile ilişkilendirildi. Bir iddiaya göre Zorlu görüşmeler sırasında Başbakan Adnan Menderes’ten elini güçlendirecek bir hamle istemiş ve bunu telgrafla Ankara’ya bildirmişti. Hükümet de bunun üzerine bu olayları tertiplemişti. Ancak bahsedilen telgraf daha sonra askeri mahkeme dosyaları içinde bulunamamıştır. Zorlu telgraf çektiğini yalanlamamıştır. İngilizlerin Kıbrıs konusunda Türkiye’nin aleyhine bir tutum sergileyebileceğini ima ederek, bu durum karşısında uygun önlemler alınmasını Ankara’ya bildirdiğini söylemiştir.¹⁶⁹ Zorlu’nun kastettiği önlemler yasadışı değildi. Bahsedilen telgraf bulunabilse bu konuda daha net konuşmak mümkün olacaktı.

¹⁶⁶ Günver, a.g.e, s.69-70

¹⁶⁷ Günver, a.g.e, s.69

¹⁶⁸ Günver, a.g.e, s.70

¹⁶⁹ Bağcı, a.g.e, s.114

Mahkemede Zorlu'nun olaylarla ilgisi somut delillerle saptanamadı. Sadece Zorlu aleyhine tanıklar dinlendi ve lehine tanıklık yapacaklara söz hakkı tanınmadı ve neticede Zorlu olaylarla ilgili hüküm yedi. 6 yıl hapse mahkûm edildi.

B.4- Fatin Rüştü Zorlunun Zor Günleri: Zorluya Karşı Muhalefet, Zorlunun İstifası ve Parlamentodan Uzak Günleri

Kötü giden ekonomiye bir de 6-7 Eylül olayları eklenince DP içindeki fikir ayrılıkları gün yüzüne çıkmaya başladı. Fatin Rüştü Zorlu ile Fuad Köprülü'nün arasının iyi olmadığı bilinen bir gerçektir. Köprülü ile Zorlu birbirlerine rakipler ve kazanan genelde Zorlu olmuştur. Köprülü 6-7 Eylül olaylarından hükümetin evvelce haberdar olduğunu ve bu olaylardan Zorlu'nun sorumlu olduğunu iddia etmiştir.

Adnan Menderes Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Sıtkı Yırcalı'yı Döviz Komitesine üye yapmıştı. Döviz Komitesi kişilere ve şirketlere ihtiyaçlarına göre döviz vermek üzere kurulmuştu. 6-7 Eylül Olayları yaşandığı vakit aslında Türkiye'nin ekonomisi de bozulmuştu. Dış yardımlar azalırken dış borç artmıştı. Kredi ve döviz talepleri karşılanamaz hale gelmişti. Durum böyle olunca Döviz Komitesi şiddetli eleştirilere maruz kaldı ve komite üzerinden yolsuzluklar yapıldığı iddiası yayıldı. Durum böyle olunca Mecliste ekonomiyle ilgili bir gensoru açılması gündeme geldi. Bunu gündeme getirenler yine DP grubuna ait kimselerdi. 29 Kasım 1955'te DP Grubu gensoruyu görüşmek üzere toplandı. Hükümetin ekonomik politikalarını savunmak üzere ilk söz hakkı Ticaret ve Ekonomi Bakanı Sıtkı Yırcalı çıktı ama konuşmadan istifaya davet edildi. Yırcalı da istifa etti. Aynı şey Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın da başına geldi ve Polatkan da istifa etti. Sonunda sıra Fatin Rüştü Zorlu'ya gelmişti. Zorlu kürsüye çıktığında konuşmakta direktmiş ama DP Grubu konuşmasına müsaade etmemiş, en şiddetli istifa sesleri Zorlu'ya karşı duyulmuştur. Zorlu da bütün görevlerinden istifa etmiştir. Zorlu Devlet Bakanlığı ve

Dışışleri Bakanlığı Vekilliğinden istifasını 30 Kasım 1955 tarihli bir dilekçe ile Menderes'e bildirmiştir.¹⁷⁰

Zorlu'nun istifasından sonra Fuad Köprülü yeniden Dışışleri Bakanı oldu ve 20 Haziran 1956'ya kadar görev yaptı. 20 Haziran 1956'dan Kasım 1957'ye kadar da Ethem Menderes Dışışleri Bakanlığı görevini yürüttü. Bu olanlar Fatın Rüştü Zorlu'yu oldukça sarsmıştı. Menderes'in kendisini savunmamasına çok içerlemişti. Siyasete girmesini ondan Menderes istemişti. Şimdi neden böyle olduğunu anlayamıyordu. Zorlu istifasından sonra arkadaşı Settar İksel'in yanında inzivaya çekildi. Yakın arkadaşları dışında uzun süre kimseyle temas kurmadı.¹⁷¹ Ancak, Zorlu için zor günler bunlarla da sınırlı kalmayacaktır. DP Grubu 11 Ocak 1956'da Zorlu, Polatkan ve Yırcalı hakkında nüfuz ticareti ve suiistimal iddialarıyla Meclis soruşturması açılmasını istedi. Görüşmeler sırasında söz alan Zorlu suçsuz olduğunu ifade ederek Meclis tahkikatı açılmasını ve gerçeğin ortaya çıkmasını istedi.¹⁷² Bundan sonra da CHP'li vekil Turgut Göle Zorlu'yu ABD ile yapılan yardım görüşmelerinde başarısız olmakla suçlamış, bu başarısızlığın Zorlu'nun hareket tarzından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Zorlu ise yardım işiyle CHP zamanında da ilgilendiğini, görüşmelerde kendi şahsi politikasını değil hükümetten aldığı direktifleri uyguladığını ve sonucun da oldukça başarılı olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷³ Bu ve bunun gibi eleştiriler ve soru önergeleri birbirini takip etmiş, Zorlu hem DP'lilerden hem CHP'lilerden hem de Hürriyet Partililerden gelen çok sayıda yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma iddialarıyla yüz yüze gelmiştir. Bu durum karşısında iyice sıkılan Zorlu siyasetten ayrılarak mesleğine geri dönme isteğini Menderes'e bildirmiştir. Menderes de Zorlu'ya Bern Büyükelçiliğini teklif etmiştir. Zorlu Bern görevine gitmek üzereyken Menderes ve Zorlu'nun ortak aile üyeleri bu ikiliyi barıştırmaya ve tekrar bir araya getirme çalışmalarına başlamışlar ve sonunda Menderes ve Zorlu'yu bir yemekte buluşturmaya başarmışlardır.

¹⁷⁰ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, Türk Siyasal Muhafazakârlılığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti, Kadim Yayınları, Ankara,2011, s. 213

¹⁷¹ Zorlu'nun bu dönemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Günver, a.g.e, s. 72-80

¹⁷² Cumhuriyet, 12.1.1956, s.5

¹⁷³ Zafer Gazetesi, 11.02.1956, s.7

Bundan sonraki dönemde Meclis Soruşturma Komisyonu 20 Haziran 1956 tarihinde Zorlu, Polatkan ve Yırcalı'nın suçsuz olduklarını ilan etmiş, bunun üzerine aynı gün Köprülü Dışişleri Bakanlığında istifa etmiştir. Bu görevi Kasım 1957'ye kadar yukarıda da ifade ettiğim gibi Ethem Menderes yürütmüştür. 20 Hazirandan sonra Zorlu Meclise gidip gelmeye ve milletvekilleriyle tekrar iletişim kurmaya başlamıştır. Zorlu'nun yavaş yavaş Dışişleri üzerindeki etkisi tekrar artmaya başlamış, Ethem Menderes'in yapmış olduğu bazı atamalarda Zorlu'nun etkisi görülmüştür. Zorlu Kasım 1957'de tekrar Dışişleri Bakanı olacaktır.¹⁷⁴

C. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu

Daha önce de değindiğimiz gibi Zorlu 30 Kasım 1955'te tüm görevlerinden istifa ederek yoluna sadece milletvekili olarak devam etmişti. Dışişleri Bakanlığı görevini ise Fuad Köprülü tekrar devralmıştı. Meclis soruşturmasında Zorlu, Polatkan ve Yırcalı'nın suçsuz bulunması üzerine Köprülü 20 Haziran 1956'da istifa etti, ancak Zorlu hemen Dışişleri bakanı olamadı. Ethem Menderes Dışişleri Bakanlığı görevini yürüttü. Haziranda Köprülü'nün istifasıyla birlikte Zorlu Meclise daha sık uğramaya başladı, Menderes ile de aralarında artık sorun kalmamıştı. Bütün görevlerinden istifa ettiği 30 Kasım 1955 tarihinden 18 ay sonra Fatin Rüştü Zorlu Devlet Bakanı olarak kabineye geri döndü. 27 Ekim 1957 seçimlerinde DP oy kaybına uğrasa da zor bir süreçten sonra yeniden tek başına iktidar oldu. Menderes'in seçimlerden yaklaşık bir ay sonra oluşturabildiği ve 25 Kasım'da kesinleşen yeni kabinede Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu oldu.¹⁷⁵ Zorlu, bu dönemde Menderes'in en yakınındaki kişi olmuştur diyebiliriz. Bozulan Türk ekonomisinin tamiratı çalışmalarında sorumluluk alma cesaretini gösterebildiği gibi dış politik konularla da yoğun olarak ilgilenmiştir.

¹⁷⁴ Günver, a.g.e, s.80, Mahmut Dikerdem , Hariciye Çarkı, s.125.

¹⁷⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: XI, Cilt: 1, İçtima: 1, Tarih: 27.XI.1957, s. 42-43.

C.1-Dışişleri Bakanı Zorlu ve Ekonomi

1954 yılından itibaren bozulmaya başlayan Türk ekonomisi 1955 yılının sonlarından itibaren zor bir sürece girmiştir. IMF¹⁷⁶, IBRD¹⁷⁷, OEEC¹⁷⁸ gibi uluslararası kredi ve yardım kuruluşlarından sağlanan kredi ve yardımlardan elde edilen sıcak parayla idare edilen ve yatırımlar yapan Türk ekonomisi, bu kuruluşların eskisi kadar yardım ve kredi sağlamaması sonucu zor bir sürece girdi. Bu kuruluşlar Türk ekonomisinin ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu ileri sürerek Türkiye'ye yardım yapılabilmesi için Türkiye'den istikrarlı bir devlet planlaması, gerçekçi bir kur ayarlaması yani devalüasyon¹⁷⁹ ve denk bütçe istemekteydi. DP döneminin başlamasıyla birlikte girilen kalkınma ve altyapı çalışmaları bu süreçte sekteye uğramış, bazı temel ihtiyaç maddelerinde yokluklar baş göstermeye başlamış ve döviz yetersizliğinden dolayı bazı fabrikalar kapanmak durumuna gelmişlerdir. Merkez Bankasındaki döviz rezervi iki milyon doların altına kadar düşerken, ülkenin dış borcu 500 milyon dolara yaklaşmıştır.¹⁸⁰ Böyle bir iktisadi tablo varken sorumluluk almaktan kaçmayacak olan kişi yine Fatin Rüştü Zorlu'dur. Menderes'le birlikte Zorlu ülkeyi bu dar boğazdan çıkarmak için uğraşmışlardır.

Bu ekonomik dar boğazdan kurtulmak için IMF ile 1958 yılında bir dizi görüşmeler yapıldı ve Ağustos ayında bir istikrar programı üzerinde anlaşmaya varıldı. Zorlu'nun hazırlattığı bu programa göre Türkiye'nin ekonomik yapısının güçlendirilmesi için bir hazırlık sürecine ihtiyacı vardı. Bu süreç zarfında Türkiye kendi pazarlarını kapalı tutarken, diğer pazarların Türkiye'ye açılması ve Türk ekonomisi ve sanayisinin güçlenmesi için OECC tarafından Türkiye'ye 2 milyar 700

¹⁷⁶ International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu küresel finansal düzeni takip etmek, borsa, döviz kurları, ödeme planları gibi konularda denetim ve organizasyon yapmak, aynı zamanda teknik ve finansal destek sağlamak gibi görevleri bulunan uluslararası bir organizasyondur.

¹⁷⁷ International Bank for Reconstruction and Development-Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

¹⁷⁸ Organization for European Economic Cooperation-Marshall Yardımının paylaşılması görevini üstlenen kuruluş.

¹⁷⁹ Sabit kur sistemlerinde ödemeler dengesi açık veren ülkenin ulusal parasının dış satın alma gücünün, hükümetçe alınan bir kararla düşürülmesidir. Başka bir deyişle devalüasyon, bir devletin resmi para biriminin diğer ülke dövizleri karşısında değer kaybettirilmesidir. Bu yolla ithal malları pahalılaştırırken yerli malların fiyatı da aşağı çekilmiş olur.

¹⁸⁰ Koç, a.g.e, s. 94-96

milyon dolarlık yatırım yapılması gerekmektedir.¹⁸¹ Bu plan sunulduktan sonra bir dizi anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalar devalüasyon, dış borç ertelenmesi, para ve maliye politikasına dair kısıtlamalar ve dış ticaretin serbestleşmesi gibi konuları içermektedir.¹⁸² Devalüasyon gereği 1 dolar 2.80 TL iken 9 TL oldu. AET ülkelerine olan 422 milyon dolarlık borcun Ağustos 1959 tarihine kadar ödenmesi gerekiyordu. Bu borcun ödenmesi 1970 yılına kadar taksitlendirilerek ertelendi.¹⁸³ Borç ertelenmesine ek olarak Türkiye'ye 359 milyon dolarlık kredinin verilmesi kararlaştırıldı ve bu kredi ticari ilişkilerin yeniden canlanmasını, kapanmak üzere gelen fabrikaların biraz olsun nefes almasını ve enflasyonun bir nebze de olsa kontrol altına alınmasını sağladı.¹⁸⁴ Ayrıca, yapılan anlaşmalar Türkiye'nin maliye ve para politikalarına, dış ticaretinde ithalata ve KİT¹⁸⁵ ile özel sektöre dair düzenlemeler içeriyordu.¹⁸⁶

Zorlu'nun önemle üzerinde durduğu bir diğer konu ise AET¹⁸⁷ ve onun çatısı altında oluşturulan Ortak Pazara üye olma meselesiydi.¹⁸⁸ Türkiye ihracatının büyük bir bölümünü Avrupa'ya yapmaktaydı. AET'ye üye olmak Türkiye'nin ihracat pazarını korumasının yanında bu pazarları daha da genişletmek manasına gelecekti. Üstelik Avrupa Müşterek Kalkınma Fonu aracılığıyla Türkiye'ye döviz girişi sağlanabilirdi. AET ekonomik açıdan Türkiye'nin kurtuluşu olabilirdi.¹⁸⁹ Bütün bunlara ek olarak AET' nin ekonomik değerinin yanında siyasi olarak da çok önemli bir değeri vardı. Yunanistan bu oluşum içinde yer alır ve Türkiye almazsa Kıbrıs vb. uluslararası meselelerde avantaj Yunanistan'ın eline geçecekti. Çünkü daha çok

¹⁸¹ 21 Ağustos 1958'de sunulan planın detayları için bkz. Akis,22.2.1958

¹⁸² Mahir Taş, Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı, Mevzuat Dergisi, Sayı:76, Nisan 2004, s.11, ayrıca detaylı bilgi için bkz. Yıldız Sertel, Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş, Alan Yayıncılık,1999

¹⁸³ Taş, a.g.m, s. 11-13

¹⁸⁴ Atilla Sönmez, Doğu Asya Mucizesi ve Bunalımı 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 96

¹⁸⁵ Kamu İktisadi Teşekkülü

¹⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Taş, a.g.m. , s.13-16, ayrıca bkz. Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1995, Gülten Kazgan, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999

¹⁸⁷ Avrupa Ekonomik Topluluğu

¹⁸⁸ Şaban ÇALIŞ, Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri-Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s. 33

¹⁸⁹ Çağrı ERHAN-Tuğrul ARAT, "AET'yle İlişkiler", Türk Dış Politikası-C:1 (1919-1980) , Editör: Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 813-814

uluslararası destek alabileceklerdi.¹⁹⁰ Bütün bunların farkında olan Zorlu AET'ye üye olmak için çalışmalar yürütmek üzere bir komisyon oluşturdu. Komisyonda Melih Esenbel, Hasan Esat Işık, Semih Günver ve Oğuz Gökmen yer alıyordu. Yunanistan'ın üyelik başvurusunun hemen ardından Türkiye de 31 Temmuz 1959 tarihinde üyelik başvurusunu yaptı.¹⁹¹ Bundan sonraki dönemde de Almanya ile ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. Çünkü Almanya II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik olarak yeniden kalkınarak önemli bir ekonomik güç haline gelmeye başlamıştı ve Fransa ile birlikte Ortak Pazar fikrinin öncülerindendi. Almanya'nın desteğini almak üyelik konusunda avantaj sağlayacaktı.

Zorlu ABD nezdinde bulunduğu girişimlerden ise tam olarak istediğini alamadı. Bu durum DP'nin dış politika anlayışında birtakım değişikliklere neden oldu. Sovyet Rusya ile aradaki gerginliğin yumuşamasına onay verildi ve SSCB'nin siyasi olmasa bile ekonomik ilişkilerde bir alternatif olarak görülmeye başlanmasına sebep oldu. Şöyle ki 1953 yılında Stalin'in ölmesi üzerine Kruşçev Sovyetlerin yeni lideri oldu. Kruşçev Stalin'in aksine daha yumuşak bir dış politika izliyordu. Sovyetlerin Türkiye'den bulunduğu taleplerden vazgeçtiğini kamuoyuna duyurdu. Ancak Türkiye yine de temkinli yaklaşımını sürdürüyordu. Zira Sovyet Rusya, Yunanistan'daki NATO üslerinden dolayı Yunanistan'a gözdağı vermekten geri kalmamıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 31. Yıldönümünde Sovyet yönetimi Moskova Radyosuna yaptığı açıklamalarda Türkiye ile iktisadi ve ticari ilişkileri geliştirmek istediklerini ifade etti. Bu beyanatın verildiği 1954 yılında Türk ekonomisi iyi sinyaller vermemiş olsa da Türkiye'nin çekingenliği 1956 yılına kadar devam etti. 1956 yılında bir grup iş adamının Moskova'ya davetiyle atılan adımlar ertesi yıl İş Bankası ve Sovyet kuruluşları arasında yapılan anlaşmayla daha da sağlamlaştı. Bu anlaşmaya göre Sovyetler teknoloji transferi konusunda Türkiye'ye yardımcı olacaklardı ve Türkiye'ye 3.400.000 ruble kredi açılacaktı.¹⁹² Yaşanan bu gelişmelerden sonra Sovyet Dışişlerinden yapılan açıklamada Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının Sovyetlerle normal ilişkiler geliştirmesine engel olmadığı vurgulandı. Nitekim gelişmeler de bunu doğrulamaktadır. DP iktidara ilk geldiğinde SSCB ile

¹⁹⁰ Koç, a.g.e, s.105

¹⁹¹ Erhan, Arat, a.g.e, s.813-814

¹⁹² Koç, a.g.e, s.120

olan ticaret hacmi 1.200.000 ruble iken 1958 yılında bu rakam 18.300.000 rubleye ulaştı ve 1959 Mayıs'da Zorlu ve Sovyet büyükelçisi Rijov arasında Türk-Sovyet ilişkilerinin daha da geliştirilmesi düşünülürken, bunun nasıl olacağına dair birtakım görüşmeler yapıldı. Görüşmeler sonunda, Sovyetler Türkiye'nin NATO ve NATO ülkeleriyle olan bağlarını kabul etmiştir. İki ülke arasında gerçekleştirilecek yardımlar sadece ekonomik boyutlu olup politik konular mevzu bahis olmamıştır. İki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin de geliştirilmesi yönünde karar alınmıştır. Zorlu, Ruslara Türkiye için önemli olan iki noktayı net bir şekilde ifade etmiştir. Bu ilişkiler Türkiye'nin NATO ile CENTO üyeliklerini zedeleyemezdi ve Türkiye güvenlik konusunu her zaman ön planda tutacaktı.¹⁹³ Zorlu'nun bunları özellikle dile getirmesindeki amaç bir yandan Ruslarla ekonomik ilişkileri geliştirirken diğer taraftan ABD ve Batı bloğunu gücendirmemek olmalıdır. Türkiye'nin Batı bloğuyla olan ilişkilerini göz ardı etmesi mümkün değildi. Ruslarla ekonomik ilişkileri geliştirmekte kararlı olan Türkiye 15 Mart 1960 tarihinde Türk-Sovyet Ticaret Antlaşmasını imzaladı.¹⁹⁴ Aynı yıl temmuz ayında Zorlu ve Menderes'in Moskova'yı ziyaret etmesi de gündemdeydi, ancak darbe nedeniyle bu ziyaret gerçekleşmeyecektir.

C.2-Dışişleri Bakanı Zorlu'nun Uğraştığı Belli Başlı Meseleler

Fatin Rüştü Zorlu 949 günlük Dışişleri Bakanlığı görevinde 33 defa yurt dışına çıkarak 378 gününü yurt dışında geçiren aktif bir Dışişleri Bakanıydı.¹⁹⁵ Fatin Rüştü Zorlu özellikle Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiştir. Türkiye ile Arap ülkelerinin bazıları arasında bağlar kopma noktasındaydı. Türkiye'de önemli bir grup Arapların tıpkı I. Dünya Savaşında olduğu gibi Ruslarla birleşip Türkiye'ye ihanet edebileceklerini düşünürken, bazı Arap devletleri de Türkiye'yi emperyalist Batının temsilcisi ve Arap Birliği'ne engel teşkil eden bir

¹⁹³ Koç, a.g.e, s.122-123

¹⁹⁴ Detaylar için bkz. Milliyet, 15.03.1960

¹⁹⁵ Günver, a.g.e, s.97

unsur olarak görmekteydiler.¹⁹⁶ O dönemde Arap ülkelerinin lideri konumunda Mısır ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler durma noktasına gelmişti. Mısır lideri Cemal Abdülnasır siyaset olarak Sovyetlere yakınlık hissetmesine rağmen Zorlu ile Bandung Konferansında bir görüşme gerçekleştirmişlerdi. Nasır, Zorlu'ya aslında iki ülke arasındaki ilişkinin çok eski bir dostluğa hatta kardeşliğe dayandığını söylemiş, Zorlu ise Türkiye'nin Arap devletlerinin içişlerine karışma gibi bir niyetinin olmadığını, sadece Sovyet tehdidine karşı bölgede güvenlik istediğini beyan etmiştir. Zorlu Dışişleri Bakanı olduktan sonra ise 1958 yılında Mısır'dan gelen fuara davet mektubu, Mısır'la yeni bir temas fırsatı yaratmıştır. Başkaları tarafından çok da önemsenmeyen bu daveti Zorlu ciddiye almış, Türkiye'nin bu davete üst düzey bir heyetle katılması için Menderes'i ikna etmiştir. Ticaret Bakanı Abdullah Aker'in başkanlık ettiği heyete Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve Ticari Anlaşmalar Dairesi Genel Müdürü Oğuz Gökmen de katılmıştır. Menderes ve Zorlu Gökmen'den Nasır'a bir mesaj göndermişlerdir. Bu mesajda kısaca şunlar yer almaktaydı: Mısır ve Türkiye aynı konakta yaşayan büyük bir ailenin sahip oldukları iki kardeşirler, bu kardeşlerin konaktan ayrılıp ayrı ayrı yaşamaya başlamaları onların zamanla kardeşliklerini unutmalarına sebep olmuştur. Türkiye Sovyet tehdidine karşı NATO'ya üye olurken Mısır Sovyetlerle dostluk ilişkileri kurmuştur ama bu durum Mısır ve Türkiye'nin aynı büyük ailenin, İslam camiasının birer evlatları olduğu gerçeğini unutturmamalıdır.¹⁹⁷

Bu mesaj Nasır tarafından memnuniyetle karşılandı ve Mısır lideri Türkiye ile Mısır'ın kardeş oldukları gerçeğini hiçbir zaman unutmadıklarını, Atatürk'ün yaptıklarını kendilerine örnek aldıklarını söylemiştir. İki ülke arasındaki uzaklaşmanın Türkiye'den kaynaklandığını ima eden Nasır, Necip ile Kral Faruk'u ülkeden gönderdikten sonra Türk Büyükelçiliğine uğradıklarını ancak elçinin kendilerine eşkıya muamelesi yaptığını söylemiştir. Nasır kardeş olduğumuzu hatırlamanın zamanı gelmiştir, diyerek Menderes ve Zorlu'yla aynı düşünceleri paylaştığını belirtmiştir.¹⁹⁸ Bu gelişmeden sonra Ağustos 1958'de Mısır Ticaret ve Sanayi Bakanı İzmir Fuarına katılmak üzere Türkiye'ye geldi. Mısırlı Bakan

¹⁹⁶ Koç, a.g.e, s.98-99

¹⁹⁷ Oğuz Gökmen'den aktaran Koç, a.g.e, s.100

¹⁹⁸ Koç, a.g.e, s.107

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmeler gerçekleştirecekti. İlk görüşmesini Bayar ile gerçekleştiren Mısırlı Bakan büyük bir şok yaşamıştı. Çünkü Bayar, Arapları Türklere ihanetle suçlayan bir konuşma yapmıştı. Mısırlı Bakan Türkiye’den derhal ayrılmak üzere Bayar’ın yanından ayrılırken Zorlu ile karşılaşmıştır. Zorlu Mısırlı Bakan ile baş başa görüşmeler yaparak onu sakinleştirmiş, bir gün daha Türkiye’de kalmasını sağlamıştır. Bu süre zarfında Menderes, Zorlu ve Mısırlı Bakan birlikte yemek yemişler ve Zorlu Mısırlı bakana havaalanına kadar eşlik etmiştir. Böylece Zorlu iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir gerginlik yaratılmasının da önüne geçmiş oldu.¹⁹⁹

Fatin Rüştü Zorlu Türkiye’de enerji ihtiyacını karşılamak üzere bir atom santralini kurulmasını istiyordu. “Sulh İçin Atom” programı çerçevesinde ABD ile görüşmeler yürütmüş ve Türkiye ile ABD arasında Atom Enerjisi Antlaşması imzalanarak araştırma amaçlı ilk reaktör kurulması için çalışmalar yapılmıştır.²⁰⁰

Fatin Rüştü Zorlu’nun diğer faaliyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz. 1958 yılında Trakya’dan Ankara ve İzmir’e İzmir’den Suriye’ye kadar uzanacak bir kara yolu projesi için mali destek konusunda Zorlu ve İtalya Hazine Bakanı Tambouri anlaşmışlardı, ancak darbe nedeniyle bu proje gerçekleşmemiştir.²⁰¹ Ayrıca, Türkiye’ye özellikle de Bulgaristan ve Yugoslavya’dan göç eden Müslümanların kötü hayat koşullarında yaşamalarına da Zorlu kayıtsız kalmamış, OECD üyesi ülkelerden kredi temin edilerek bu göçmenlere konut sağlanmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak Zorlu, Batı Trakya ve Irak Türkleriyle ilgili de şunları ifade etmiştir. Batı Trakya Türklerinin eğitim ve kültürünü korumaları ve geliştirmeleri için DP Hükümeti Batı Trakya’da 270 okulda eğitim gören çoğunluğu yatılı 13.000 öğrencinin büyük bir kısmına burs vermiştir. Irak’ta 1958 yılında gerçekleşen ihtilal sonucu Zorlu Irak Türkmenlerinin Türkiye’nin siyasi himayesinde olduğunu

¹⁹⁹ Koç, a.g.e, s.102-103

²⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet BAYÜLKEN. Türkiye’de Nükleer Enerji, ENKÜS, İstanbul Teknik Üniversitesi, Enerji Çalıştayı, İstanbul, 22-23 Haziran 2006. Nejat Aybers, Sadık Kakaç, Ahmet Yüksel Özemre, Atom Enerjisi Komisyonunun III., IV. Ve V. Plan Dönemlerindeki Faaliyet ve Yatırımları İçin Makroplan. ÇNAEM Raporu No: 87, 1972

²⁰¹ Günver, a.g.e, s.114

hatırlatmış, kendilerine ve haklarına bir zarar gelmemesi yönünde Irak yönetimine mesaj yollamış ve Irak Türkmenlerinin de devletlerine sadık kalmaları gerektiğini beyan etmiştir. Fatin Rüştü Zorlu Türkiye'nin kültürel değerlerine de sahip çıkmış, 1959 Şubatında yapılan Türk-İran Kültür Antlaşmasının imza töreninde yaptığı konuşmada Mevlana, Ali Şir Nevai, Nesimi ve Fuzuli gibi değerlerin Acem gösterilmeye çalışılmasına karşılık olarak bu şahsiyetlerin Türk milletiyle olan bağlarını anlatmıştır.²⁰²

Semih Günver'in anılarında anlattığına göre Zorlu genç diplomatların donanımlı bir şekilde yetişmeleri konusunda da titiz davranmıştır.²⁰³ Zorlu'nun mücadelesini verdiği bir diğer konu da NATO nezdindeki girişimleriyle Türk ordusunun modernizasyonu meselesidir.²⁰⁴ Ayrıca Zorlu, Türkiye'nin dışarda tanınmasına da büyük önem vermiştir. Sadece 1959 yılında 84 heyet çeşitli sebeplerle Türkiye'yi ziyaret etmiştir.²⁰⁵ Bu da Türkiye'nin tanıtımına büyük katkıda bulunmuştur.

Fatin Rüştü Zorlu 13 Mart 1959 tarihinde Çin'e bir ziyaret gerçekleştirmiş, burada Çin ve Türkiye'nin tarihi dostluk bağlarına değinmiş ve bundan sonra da ilişkilerin dostluk çerçevesinde yürütüleceğini ifade etmiştir.²⁰⁶

Zorlu NATO'nun 10.yılı nedeniyle Washington'da yapılan toplantıya katılmıştır. Washington'dan sonra Detroit'e geçen Zorlu buradaki İktisat Kulübünü ziyaret etmiştir. Sonrasında Chicago'ya da uğrayan Zorlu burada da Askeri Sanayi Konferansına katıldı. Zorlu'nun sonrasındaki durağı ise Minneapolis'teki Dış Siyaset Birliği olmuştur.²⁰⁷ Zorlu Detroit'teyken kendisine fahri hemşerilik unvanı verilmiştir.²⁰⁸ Zorlu Chicago'da yaptığı konuşmada Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek durumlara karşı aldığı tedbirleri ve NATO'dan doğan görevlerini dile getirirken aynı zamanda iktisadi kalkınmaya da dostlarının yardımı ile önem

²⁰² Koç, a.g.e, s. 111-113

²⁰³ Günver, a.g.e, s. 102

²⁰⁴ Günver, a.g.e, s.43-45

²⁰⁵ Koç, a.g.e, s.116

²⁰⁶ Zafer Gazetesi, 14.3.1959

²⁰⁷ Koç, a.g.e, s.114

²⁰⁸ Zafer Gazetesi, 8.4.1959

verdiğini ifade etmiştir. Zorlu, buradaki konuşmasında Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu vurgulamış, laikliğin de din ve vicdan hürriyeti olduğunu yani kimsenin dini görevlerini yerine getirip getirmemesine karışılmadığını söylemiştir. Zorlu Sovyet Rusya'nın attığı adımların da dikkatle takip edildiğinin mesajını da vermiştir.²⁰⁹

C.3-Dışişleri Bakanı Zorlu ve Tekrar Kıbrıs Meselesi

1955 yılındaki Kıbrıs'a dair Londra Görüşmeleri 6-7 Eylül Olayları üzerine tamamlanamamıştı. İngiltere bu olaydan sonra Kıbrıs konusunun 1958 yılında BM gündemine tekrar gelmesine kadar olan süreçte adadaki sorunu idare etmek ve bir çözüme kavuşmak maksadıyla Kıbrıs'a üç farklı idareci atamıştır. Ancak, Yunan tarafının bu süreç zarfındaki tutumu hiçbir şekilde uzlaşmadan yana olmamıştır. Yunanistan ENOSİS düşüncesinde diretmekte ısrarlı olmuştur. Türkiye ise bu süre zarfında 1958 yılının sonlarına kadar hep taksim planını savunmuştur. Türkiye bu görüşü ortaya atarak yeterince uzlaşmacı bir tavır sergilediğini, adanın hâkimi değişecekse yeni hâkimin Türkiye olması gerektiği fikrinden taviz verdiğini ve bundan öte bir taviz daha olamayacağını vurgulamıştır.²¹⁰

Kıbrıs'taki ilk İngiliz Valisi Mareşal John Harding olmuştur. Harding Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu ve Kıbrıs Rum Cemaati lideri Makarios ile Kıbrıs konusunda görüşmeler yapmış, hatta self determinasyon manasına gelecek önerilerde bile bulunmuştur. Ancak Makarios'un uzlaşmaz ve şiddet içeren tavrı üzerine Harding Makarios'u Şeynel Adasına²¹¹ sürgün etmiştir. Harding bununla da yetinmeyerek adada sükûneti sağlamak adına EOKA ve AKEL'i yasaklamıştır.²¹²

²⁰⁹ Zafer Gazetesi, 9.4.1959

²¹⁰ Ayın Tarihi, Sayı: 279, Şubat 1957, s. 356-357.

²¹¹ Hint Okyanusunda yer almaktadır.

²¹² Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", Osmanlı'dan İki Binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika, Ed:Adem Çaylak, Cihat Göktepe vd., Savaş Yayınevi, Ankara 2009, s.380.

İngiliz yönetimi Kıbrıs'ta aşama kaydetmek amacıyla 1956 Temmuzunda hakim Lord Radcliffe'i Anayasa Komiseri olarak atamıştır.²¹³ Radcliffe'in hazırladığı plan self determinasyon ön görürken Kıbrıslı Rumlara ve Türklere her türlü anayasal platformda nispi temsil hakkı tanıyordu. Türkiye plana olumlu bakarken, Yunanistan tarafından self determinasyon için kesin bir tarih verilmediğinden dolayı reddedilmiştir.²¹⁴

İngiltere'de Başbakanlık koltuğuna Eden'in yerine Harold Macmillan'ın geçmesiyle İngiltere'nin Kıbrıs politikası da değişti. Daha liberal bir çözüm arayışına giden İngiliz hükümeti vali Harding'in yerine 21 Ekim 1957'de Sir Hugh Foot'u vali olarak atadı. Üst düzey sömürgeler idarecisi olan Foot liberal yönüyle tanınan bir şahsiyetti. Kendi adıyla anılan bir plan hazırlayan Foot, planında adadaki sorunun çözümü için self determinasyon önerirken 5 veya 7 yıllık bir geçiş dönemi öngörüyordu. Buna göre Adadaki acil durumun kaldırılacak, Makarios geri dönecek ve toplum liderleriyle yapılacak görüşmeler sonunda herkesin memnun olacağı bir sonuç elde edilecekti.²¹⁵ Vali Foot sonucun herkesi memnun edeceğini söylüyordu, ancak Türkiye tarafından hiç de sıcak bakılan bir isim değildi. Hatta Türk basını tarafından Türk-İngiliz dostluğunu tehdit eden bir tehlike olarak görülüyordu.²¹⁶ Foot'un böyle tepkiler almasının sebebi şuydu. Adanın Rumların yoğun olduğu bazı bölgelerinde yaşayan Türklere zorla birtakım bildirimler imzalatırılıyordu. Bu bildirimlerde Türkler ve Rumların arasında bir sorun olmadığını, beraber huzur içinde yaşayabileceklerini ima eden Rumca yazılar vardı. Böylece adada Rumlar lehine bir self determinasyon durumu yaratılabilecekti. İngiliz vali de bu faaliyetlerden haberdardı, ancak adadaki gerçekleri görmezden gelmekteydi. Bu hareket Kıbrıs konusunda ada Türklerini ve Türkiye'yi devre dışı bırakma çabası olarak algılandı. Zorlu basına yaptığı açıklamada çok net bir mesaj verdi. "*Kıbrıs'ın istikbalinin Türkiye'nin milli iradesi dışında bir hal şekline bağlanmasına imkan olmadığı bütün*

²¹³ "The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959-1963)", British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965, Frank Cass Publishers, London 2003, s.101

²¹⁴ Cihat Göktepe, "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", s.380

²¹⁵ Cihat GÖKTEPE, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)", Türkler Ansiklopedisi C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.946

²¹⁶ Cumhuriyet, 14.1.1958

dostlarımız tarafından bilinmelidir."²¹⁷ Zorlu'nun sözlerinin ardından Kıbrıslı Türklerin lideri Fazıl Küçük de konuyla ilgili şu açıklamayı yapıyordu. "*İngilizler Rum ve Türk halkı kardeşmiş gibi görerek adada yaşanan gerçekleri görmezden geliyor. İki seneden beri birbirlerine boykot uygulayıp birbirleriyle alışverişi kesen, birbirlerinin mahallelerinden dahi geçmeyen, karşılaştıkları yerde birbirlerine öfkeyle bakan iki toplumun kardeşmiş gibi görülmesi gerçekte bağdaşmamaktadır.*"²¹⁸ Zafer gazetesi de Vali Foot'un görevden alınması gerektiğini ima eden bir makale yayınladı.²¹⁹ Vali Foot bu gelişmeler üzerine planını açıkladı ve sorunun bütün taraflar arasında görüşülerek çözüleceğinin garantisini verdi. Foot Planı Yunanistan tarafından kabul görmedi. Türkiye ise Türk toplumunun güvenliği için yeterli koşullara sahip olmadığı sebebiyle planı kabul etmedi.

Yine kendi lehine bir sonuç alamayacağını anlayan Yunanistan 26 Şubat 1957 tarihinden konuyu tekrar BM gündemine taşıyarak, İngilizlerin Rum halkın insan haklarını çiğnediğini iddia etti ve self determinasyon ile Kıbrıs'a bir tetkik heyeti gönderilmesi taleplerinde bulundu. Fakat BM Siyasi Komitesi Yunan taleplerini reddederek konunun taraflar arasında yapılacak müzakerelerle çözülmesi gerektiğini bildirdi. Zorlu BM'nin bu kararını memnuniyetle karşıladığını basına bildirerek, Türkiye'nin müzakerelere hazır olduğunu ama bunun için önce Kıbrıs'ta tedhiş hareketlerinin engellenmesi gerektiğini söyledi.²²⁰ BM'nin bu kararı Türkiye için çok önemliydi, çünkü BM Asamblesi'nde Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taraf olduğu belli değildi. Hatta Zorlu bu konuda ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'tan yardım istemiş, BM Asamblesinden çıkacak olan bir kararda Kıbrıs Meselesine Türkiye'nin de taraf olduğuna bir formülle işaret edilmesi gerektiğini söylemişti. Dulles da İngilizlerle bu konuda görüşeceğini bildirmişti.²²¹ BM'nin sorunun taraflar arasında müzakerelerle çözümüne dair vermiş olduğu kararlar Türkiye istediğini almıştı. Ancak bu karardan sonra hemen müzakerelerin başlaması söz konusu değildi. Kıbrıs konusu bir süreliğine adeta bir çıkmaza girecekti. Adada Türkler ve Rumlar arasında zaman zaman çatışmalar yaşanıyordu. Zorlu İngiltere'nin Ankara

²¹⁷ Cumhuriyet, 5.1.1958

²¹⁸ Cumhuriyet, 5.1.1958

²¹⁹ Zafer Gazetesi, 14.1.1958

²²⁰ Dikerdem, Ortadoğu'da Devrim Yılları, s.138-139

²²¹ Nihat Erim, Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, s.66.

Büyükelçisi James Bowker ile temas halindeydi. İngiltere ve ABD Dışişleri Bakanları Türkiye'ye gelip gitti, yeni planlar hazırlandı ama hiçbiri sorunu çözüme ulaştırmadı. Yunanistan ve Rumlar işi yokuşa sürerken Türkiye'de haklarından asla vazgeçmeme konusunda kararlıydı.²²²

1958 yılında EOKA şiddet olaylarını artırmaya başlamıştı. Bu gelişmeler karşısında Türkler de önemli bir adım attılar. Albay İsmail Tansu ve arkadaşları K Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı kuruldu.²²³ TMT EOKA'nın saldırılarına karşı savunma amaçlı kurulan bir örgüttü. Kıbrıs'ta Türk bölgelerinin savunmasını ve Türk varlığının devamını sağlayacaktı. TMT'ye katılan askerler gönüllülük esasına göre seçilmekteydi ve aralarında Kore Savaşına katılmış askerler de vardı. Bu askerlerin Kıbrıs'a intikali ise öğretmen görüntüsü altında gerçekleşti. TMT Tümgeneral Daniş Karabelen'in sorumluluğundaydı, ancak faaliyetleri asıl yürüten kişi Karabelen'in Yardımcısı O zaman Binbaşı İsmail Tansu'dur.²²⁴ TMT ve EOKA arasında yaşanan çarpışmalarda Rumlar Türk direnişini kıramamışlardır.²²⁵ İsmail Tansu anılarında bu teşkilatın kurulmasında Zorlu'nun kendilerine öncülük ettiğini bildirmekte ve silah yardımı konusunda da yardımcı olduğunu söylemektedir.²²⁶ Kıbrıs konusu böyle bir çıkmaza girmişken Yunanistan Meseleyi yine BM'ye götürdü.

25 Kasım 1958 tarihinde BM'deki görüşmede Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof Kıbrıs için self determinasyon hakkı ve halk oylaması talep etti, bu isteklerini de BM Anayasasındaki milletlerin eşit haklarına ve self determinasyon ilkesine saygı ifadesine dayandırdı. Zorlu ise bu durum karşısında şunları söyledi. Averof'un dayanak noktası olan maddenin bir milletin değil milletlerin eşit haklarına ve self-determinasyon hakkına değindiğini, Kıbrıs davasında bir değil iki milletin yani Türk ve Yunan Milletlerinin var olduğunu ve self-determinasyon ilkesi uygulanacaksa, her iki millete de eşit haklara dayanarak kendi kaderlerini belirlemek hakkının verilmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca adadaki azınlık çoğunluk konusunda da Zorlu, hukuki

²²² Efkan İrkiçatal, İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde "Taksim" Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin "Çifte Self Determinasyon" Teklifi, History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı / 2012, s.199-202

²²³ Hamza Eroğlu, Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı, Ankara,1975, s.27

²²⁴ Aydın Akkurt, Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1958 Mücadelesi), Seçil Ofset, İstanbul, 1999,s.240

²²⁵ Karşılıklı mücadele ve TMT hakkında detaylı bilgi için bkz. Akkurt, a.g.e., s. 360-372

²²⁶ Detaylı bilgi için bkz. İsmail Tansu, Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu, Minpa Yay., İstanbul, 2001

anlamda bir azınlık çoğunluk meselesi mevcut olmayacağını zira Kıbrıs'ın bir devlet ve orada yaşayanların bir millet olmadıklarını söyledi. Kıbrıs'ın iki bağımsız milletle mensubiyetleri bulunan, karışık bir halkın yaşadığı bir toprak parçası olduğunu belirtti. Zorlu'nun bu söyledikleri diğer delegeleri Türkiye lehine etkilemeyi başarmıştır.²²⁷

Daha sonra Hindistan heyet başkanı Krishna Menon söz alarak Yunan tezini destekler nitelikte açıklamalarda bulunarak Kıbrıs için self-determinasyon hakkı istedi. Ancak görünen o ki Zorlu Hindistan delegesinden böyle bir hamleyi zaten beklemektedir. Zorlu Yunan Parlamentosunda Menon hakkında konuşulanların tutanaklarını getirterek, İngilizceye çevirtmiş ve BM'de bu belgeleri paylaşmıştır. Yunan Parlamenterler Menon hakkında “ Bu adam Kıbrıs davamızdan habersiz. Self-determinasyon yolu ile Kıbrıs'a bağımsızlık verdirmek için çalışıyor. Oysaki biz, self-determinasyon yolu ile ENOSİS'e varmak istiyoruz. Bizim işlerimize karışmasın” demişlerdir. Bunun üzerine Menon görüşmeyi terk etmiştir.²²⁸

Averof daha sonra İngiliz yazar Lawrence Durrell'in Acı Limonlar adlı eserine dayanarak Kıbrıs'ta Rumlar ve Türklerin dostça yaşadıklarını ve bundan sonra da yaşayabileceklerini söyledi.²²⁹ Zorlu ise buna karşılık Shakespeare'in Othello adlı oyununda geçen şu sözlere değindi. “*Kıbrıs'ın Türkler için ne kadar önemli olduğunu düşünecek olursak... Türkün kendisi için birinci derecede önemli olanı arkaya atacak kadar beceriksiz olduğuna inanamayız.*”²³⁰ Bu sözler, Kıbrıs'ın Türkiye için ifade ettiği anlamı açıklamaya yetiyordu ve komisyonda yine Türkiye lehine etkili olmuştu. Anlaşılan o ki, Fatin Rüştü Zorlu bu görüşmeye çok iyi hazırlanmıştı ve BM'nin Yunanistan lehine bir karar vermesi pek mümkün değildi. Kıbrıs konusunda BM'nin kesin bir karar alamayacağı anlaşılmıştı. Nitekim Zorlu Yunan delegelere yaklaşarak onlarla bir konuşma gerçekleştirmiş ve sorunla ilgili ikili görüşmeler yapılmasını önermiştir. Burada bir sonuca varamayacağını anlayan Yunan temsilcileri bu teklifi kabul etmişlerdi. Meksika delegasyonu da Kıbrıs

²²⁷ Cumhuriyet, 26.11.1958

²²⁸ Günver, a.g.e, s.86

²²⁹ Cihat GÖKTEPE, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz ilişkileri (1955-1959), Türkler Ansiklopedisi C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.949

²³⁰ Günver, a.g.e, s.86-87

Sorununun tarafların kendi aralarındaki görüşmelerle çözülmesi gerektiğini bildiren bir tasarı önerdi ve bu komisyonda üçte iki çoğunlukla kabul görerek BM ‘deki görüşmeler son buldu.²³¹ Averof bu yaşananlara dair, Londra Grenada televizyonunda 1984 yılında şunları söyleyecektir: *“Davayı kaybettik. Zorlu kazandı. Ben şimdi Hükümetime ve Parlamenta bunu nasıl izah edebilirim? Ümitsizlik içinde komisyonun dışındaki istihbarat salonunda oturuyor, acı acı düşünüyordum. Bir de baktım Zorlu, yüzünde bir tebessüm bana doğru geliyor. Ne yapsam, dedim. Yüzüne bir tokat mı atsam? Baktım yanıma geldi, gayet dostane bir şekilde işin nereye varacağını konuşmaya başladık. İşte oracıkta Kıbrıs’ın bağımsızlığa kavuşturulmasından başka çıkar yol olmadığı üzerinde mutabık kaldık.”*²³²

Bundan sonraki dönemde Zürih ve Londra Görüşmeleri sonucu Kıbrıs’a dair Antlaşma ortaya çıkacaktır. Fatin Rüştü Zorlu 17 Aralık 1958 tarihinde NATO Vekiller Konseyi toplantısına katılmıştır.²³³ Burada İngiliz Dışişleri Bakanı Lloyd ve Yunan Dışişleri Bakanı Averof ile birtakım görüşmeler yaptı. 21 Aralık’ta Averof Türkiye’nin taksim Yunanistan’ın ENOSİS fikrinden vazgeçtiğini açıklarken, Zorlu da pek yakında Kıbrıs hususunda üçlü görüşmelerin başlayacağını haber vermiştir.²³⁴

5 Şubat 1959’da Menderes, Zorlu ve beraberindeki Türk heyeti Zürih’e giderek Yunan heyetiyle görüşmelere başladılar. Burada yapılan müzakereler sonucu taraflar bir anlaşmaya vardıklarını ilan ettiler, ancak anlaşmanın detayları açıklanmadı, çünkü bu anlaşmayı İngiltere’nin de onaylaması gerekiyordu.²³⁵

17 Şubattaki Londra Görüşmelerine Dışişleri Bakanlarının yanı sıra Menderes ve Karamanlis de katılacaklardı. Karamanlis Londra’ya ulaştı, ancak Menderes’in uçağı Gatwick Havaalanı yakınlarında yoğun sis yüzünden düştü. 12 kişinin hayatını kaybettiği kazadan Menderes yaralı olarak kurtuldu ve Londra’da bir kliniğe yatırıldı. Bu yüzden Menderes toplantılara katılamadı, ama 19 Şubatta Macmillan ve Karamanlis Menderes’i hastanede ziyaret ettiler ve Menderes Antlaşmayı hastanede

²³¹ Günver,a.g.e, s.87

²³² Günver,a.g.e, s.87

²³³ Zafer Gazetesi, 17.12.1958

²³⁴ Zafer Gazetesi, 21.12.1958

²³⁵ Fahir Armaoğlu, Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları, Ankara, 1963, s. 522

imzaladı. Kıbrıs Türk ve Rum Cemaat liderlerinin de antlaşmayı imzalamalarıyla 11 Şubatta Zürih'te uzlaşılmalı ve 17-19 Şubat tarihleri arasında Londra'da imzalanan Antlaşma resmen yürürlüğe girdi.²³⁶ Antlaşma dört bölümden oluşmaktaydı: Centilmenler Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı Garanti Antlaşması ve İttifak Antlaşması.

Centilmenler Antlaşmasında belgelerdeki içeriğin uygulanmasını kolaylaştırmaya yönelik açıklama ve tanımlar yer almaktaydı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı Antlaşmasında Cumhuriyetin anayasal çerçevesi çizilmişti. Garanti Antlaşması ise Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve anayasasını garanti eden, garantör ülkelerin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere olduğunu bildiren Antlaşmaydı. Ayrıca, Kıbrıs'ın bir devletle tam ve kısmen birleşmesinin yasak olduğu söyleniyordu.²³⁷ Üstelik Kıbrıs'ta anayasal düzen bozulur ve garantör üç devlet kendi aralarında bu sorunu çözemezlerse, garantör ülkelerden biri tek başına bile müdahale hakkına sahip olacaktı.²³⁸ Son Antlaşma olan İttifak Antlaşması ise Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında bir ittifakın yapılmasına yönelikti. İttifak Antlaşmasına göre taraflar Kıbrıs'ın savunulmasını gerektirecek bir durumda işbirliği yapacaklardı.²³⁹ Kıbrıs'ta üçlü askeri bir karargâh kurulacaktı. Bu karargâhta 950 Yunan askerine karşılık 650 Türk askeri bulunacak, Kıbrıs Cumhurbaşkanı ve yardımcısı anlaşarak Yunan ve Türk askerlerinin artırılmasını veya azaltılmasını talep edebileceklerdi.²⁴⁰

16 Ağustos 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na göre Devletin Cumhurbaşkanı Rum onun yardımcısı ise Türk olacaktır. Her ikisi de ait oldukları toplumun seçmenleri tarafından seçilecek ve her ikisinin de veto hakkı olacaktır. Devlette iki tane dil geçerli olacaktır. Kabinenin ve meclis üyelerinin oluşturulmasında yediye üç kuralı, ordunun oluşturulmasında ise altıya dört kuralı

²³⁶ Kudret Özersay, Kıbrıs Sorunu Hukusal Bir İnceleme, 2. Baskı, ASAM Yay., Ankara, 2002, s.12-13
Bahadır Bümin Özarslan, Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007. s.44

²³⁷ Cihat GÖKTEPE, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959), Türkler Ansiklopedisi C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.950. Sevin Toluner, Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1977, s. 86-89

²³⁸ Alaaddin GÜLEN, "Fatin Rüştü Zorlu", Kıbrıs Mektubu, C.11, Numara 3, Mayıs 1998, s.9

²³⁹ Toluner, a.g.e, s. 75-76

²⁴⁰ Özersay, a.g.e, s.31-32

uygulanacaktır. Yani 10 bakandan 3'ü Türk 7'si Rum, Meclisteki 50 temsilcinin %70'i Rum %30'u Türk ve ordunun %60'ı Rum %40'ı Türk olacaktır. Polis ve Jandarma Teşkilatlarından en az birinin komutanı da Türk olacaktır.²⁴¹ Her toplum din, eğitim-öğretim, kültür, kişi hukuku, aile hukuku gibi konularda kendi Cemaat Meclislerine bağlı olacaklardı.

Sonuç olarak baktığımızda Türkiye'nin milli çıkarları zedelenmiyordu. İlk bakışta bu anlaşmalardan Türkiye ve Yunanistan mutlu olmuşlardır. İngiltere de karlı çıkan taraftır, çünkü Kıbrıs'taki askeri üs, eğitim ve atış alanlarını muhafaza etmiştir. Türkiye için bu anlaşmaların en önemli tarafı hukuki olarak ENOSİS'in mümkün hale gelmemesini sağlaması ve garantör ülke sıfatını kazanarak herhangi bir sorunda müdahale hakkını elde etmesidir. Antlaşmalar hukuki olarak Türkiye'ye bu avantajları kazandırsa da Kıbrıs Rumları ve Yunanistan rahat durmamış EOKA aracılığıyla Türk toplumuna yönelik şiddet uygulanmıştır. Adada şiddet olayları yaşanırken bir taraftan da Rumlar Kıbrıs Anayasasını işlemez hale getirmeye uğraşmışlar, Türk olan Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkını elinden almaya çalışmışlardır. Türkiye ise bu durum karşısında Rum yöneticileri, Yunanistan ve İngiltere'yi uyarmıştır.²⁴²

²⁴¹ B.C.A, 030.01-38,227.17

²⁴² Bu süreçte Rumların faaliyetleri ile ilgili bkz. Ahmet Gazioğlu "Rum Mezalimi ve KKTC'ye Doğru", Türkler Ansiklopedisi, C. 19, Ankara-2002, s. 946. Uğur Uzer-Mehmet Cengiz, Kıbrıs Sorunu, 2. Baskı, Ankara Barosu Yayınları, 2002, s.67. Ancak, devam eden şiddet olayları yetmezmiş gibi bir de adayı Yunanistan'a bağlama amacıyla Kıbrıs'ta Nikos Sampson Darbesi gerçekleşmiş, Kıbrıs'taki devlet binalarına Yunan bayrakları çekilmiştir. Türkiye ise Zürih ve Londra Antlaşmalarından doğan hukuki hakkını kullanarak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirmiştir. Ancak Kıbrıs Sorunu günümüzde dahi devam etmektedir.

IV. BÖLÜM:

SON

Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Yaşamının ve Yaşamının Son Bulması

27 Mayıs 1960 Darbesi doğrudan konumuzun bir parçası olmadığından burada darbeye giden süreçte yaşananlar ile Fatin Rüştü Zorlu'nun suçlandığı ve hüküm yediği konular kısaca ele alınacaktır.

A. 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Süreçte Yaşananlar

A.1-Demokrat Parti ve Muhalefet İlişkisi

II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle DP öncesi Türkiye'de ekonomik, sosyal ve demokratik sorunların yaşandığı bir gerçektir. DP savaş sonrası dönemde böyle bir ortamda bu olumsuzlukları yok etme taahhüdüyle iktidara gelmiştir. DP'nin ilk iktidar dönemi olan 1950-54 yılları DP ve Türkiye açısından parlak geçen yıllar olmuştur. Ancak şu da bir gerçektir ki 1954 yılından itibaren dış yardım ve kredilere dayalı ekonomide gerekli yatırımlar yapılamamış ve ekonomi kötüye gitmeye başlamıştır. İşte ekonominin kötüye gitmeye başladığı 1954 yılı DP açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra DP'ye karşı eleştiriler sertleşirken aynı zamanda liberal bir anlayışla iktidara gelen DP savunduğu liberal anlayışa pek de uymayacak adımlar atmaya başlamıştır. Bozulan ekonominin yanı sıra DP'nin muhalefetle, üniversite öğrencileriyle, üniversite hocalarıyla, orduyla ve basınla birtakım sürtüşmeler yaşaması ve bu sorunları biraz sert tedbirlerle engellemeye çalışması ülkedeki huzurun bozulmasında rol oynamıştır. Ayrıca ülkede

baş gösteren laiklik tartışmaları ve dinin siyasete alet edilip edilmediği meselesi de gerginlik ve huzursuzluğu artıran bir diğer gerçektir.²⁴³

DP'nin muhalefetle olan ilişkisinin 1954 yılı itibariyle sertleştiğini söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Ekonomi bozulmaya başlamıştır. DP Hükümeti komünizm tehlikesini öne sürerek sert tedbirler almıştır. Bu durumlar muhalefetin 54 seçimleri öncesinde muhalefetin DP'yi sert şekilde eleştirmesine sebep olmuştur. Muhalefet DP'nin hukukun üstünlüğü ilkesini çiğnediğini ileri sürmüş, hükümetin ekonomi politikaları da eleştiriye maruz kalmıştır. DP seçim öncesinde kendine yöneltilen bu eleştirilere çok daha sert şekilde karşılık vermiştir. Seçim öncesinde DP bir yasa tasarısı hazırlayarak, CHP'nin mal varlığının haksız yere edinildiğini ileri sürmüş ve CHP malları hazineye devredilmiştir.²⁴⁴ Ayrıca Millet Partisi'nin Ankara Birinci Asliye Ceza Mahkemesi kararıyla kapatılması²⁴⁵ CHP'deki gerginliği daha da artırmıştır. Bu olay gösteriyordu ki DP isterse mahkeme kararıyla bir partiyi kapattırabiliyordu. Bu da bir gün CHP'nin de kapattırılabilceği şüphesini CHP'lilerin kafasında oluşturmaya yetti.²⁴⁶ Ayrıca DP'nin 1954 seçimlerinden daha da güçlenerek çıkması DP yönetimi tarafından alınan sert tedbirlerin meşrulaştırılması olarak görüldü. Hükümet kendisine karşı olan her türlü eleştiriye ülkenin huzurunu bozmaya yönelik yıkıcı faaliyetler olarak görmeye başladı.²⁴⁷ Bu da daha sonraki dönemde daha sert tedbirlerin geleceği anlamına geliyordu. 54 seçimlerinden galip ayrılan DP muhalefete karşı tahammülsüz olduğunu gösterdi. Tıpkı 1950 seçimlerinde olduğu gibi 54 seçimlerinde de Kırşehir'den Milletvekili çıkaramayan DP bu ili ilçe haline getirerek Nevşehir'e bağladı, İsmet İnönü'nün seçim bölgesi Malatya'yı da ikiye bölerek Adıyaman'ı il yaptı.²⁴⁸ CMP²⁴⁹ Genel Başkanı ve Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı Kırşehir'in başına gelenleri

²⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rasim Koç, a.g.e, s. 181-233

²⁴⁴ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti, Kadim Yayınları, Ankara, 2011, s. 205

²⁴⁵ Cumhuriyet, 8.7.1953, s.1.

²⁴⁶ Koç, a.g.e, s. 182

²⁴⁷ Koç, a.g.e, s. 183

²⁴⁸ Sedat Altaş, Çarıkli Demokrasi, 1. Baskı, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011, s.98

²⁴⁹ Cumhuriyetçi Millet Partisi

Meclis'te sert sözlerle eleştirmiş ve bunun üzerine dokunulmazlığı kaldırılıp tutuklanarak cezaevine konulmuştur.²⁵⁰

DP'nin 1956 yılında çıkardığı bir kanun DP ile CHP arasında çok büyük gerginliklere sebep olmuştur. 1956 Haziranında çıkan bu kanuna göre siyasi partilerin seçim dönemleri dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanmış, kapalı alanlarda yapılacak toplantılar da o yerin en büyük mülki amirinin iznine bırakılmıştır. Bu karar bazı siyasetçi ve aydınlar tarafından eleştiriye uğramış ve demokratik değerlerle ve haklarla uyuşmadığı için tepki çekmiştir. Bu kanuna rağmen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Karadeniz Gezisine katılmış ve bundan dolayı 6 ay mahkûmiyet kararıyla cezalandırılmıştır.²⁵¹

1957 seçimlerinden de galip ayrılan taraf DP olmuşsa da ciddi oranda oy kaybına uğramıştır. Bu seçimlerden sonra DP ve CHP arasında bir daha onarılamayacak yaraların açılmasının sebebi seçim sonuçlarının beklenenden önce, saat 17 yerine 14'te, radyodan açıklanmaya başlanmasıdır. Bunun üzerine İsmet İnönü telefonla Zorlu'yu arayarak seçimlerin 17'den önce açıklanamayacağını söyler. Zorlu ise seçim kanununda seçim sonuçlarının açıklanmaması konusunda herhangi bir ifade ve yasağın bulunmadığını söylemiştir.²⁵² CHP bu olaydan dolayı 57 seçimlerinin sonuçlarının hileli olduğunu yüksek sesle dile getirmiştir. CHP TBMM'de de bu olaydan dolayı Zorlu hakkında meclis araştırması açılmasını istemiştir. Ancak bu konu seçimlerden neredeyse 2 yıl sonra Meclis gündemine gelmiş ve araştırma komisyonu kurulması teklifi reddedilmiştir. 57 seçimlerine hile karıştı iddiası Mersin, Antep, Kastamonu, Giresun, Samsun, Kayseri, Çanakkale gibi illerde CHP'lilerle DP'liler arasında olayların çıkmasına neden oldu.²⁵³

1957 seçimleri sonrasında CHP'nin Meclis'teki milletvekili sayısını oldukça artırması DP'yi birtakım tedbirler almaya sevk etti. DP yönetimi CHP'lilerin bundan böyle Meclisi işlemez hale getireceklerini düşündüğünden Meclis İç Tüzüğünde

²⁵⁰ Şeyhanlıoğlu, a.g.e, s.284,

²⁵¹ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", Gazi Akademik Bakış Dergisi, Vol 2, Issue 4, 2009, s. 125-145.

²⁵² Radyo konusundaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Muammer Aksoy, Partizan Radyo ve DP, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960

²⁵³ Koç, a.g.e, s.187-188

değişiklikler yaptı. Yapılan bu değişikliklerle bir partinin Mecliste Grup oluşturması için en az 20 milletvekiline sahip olması gerekiyordu. Böylece küçük partiler Meclis dışı kalarak devlet imkânlarından ve temsil hakkından mahrum bırakıldı. Ayrıca Meclis görüşmelerinin yayınlanmasına denetim getirildi, milletvekillerinin konuşma süreleri kısıtlandı ve bakanlara sözlü soru sorabilme hakkı haftada bir olarak sınırlandırıldı.²⁵⁴

İktidar ve muhalefet arasındaki bu sert sürtüşmeler Kıbrıs Meselesi dolayısıyla bir ara kesintiye uğrasa da Zürih ve Londra Antlaşmalarından sonra ortam yine gerilmeye devam edecektir. 1959 Nisanında İsmet İnönü, beraberinde 46 Milletvekili ve gazetecilerden oluşan 200 kişilik bir ekiple Ege illerini kapsayan ve adını Büyük Taarruz koyduğu gezisine çıkmıştır. İnönü ilk olarak Uşak'ta miting yapmış bu sırada DP'liler ve CHP'liler arasında kavgalar çıkmıştır. Kalabalığın arasından atılan bir taş İnönü'nün kafasına isabet etmiş ve İnönü bunu suikast girişimi olarak nitelendirmiştir.²⁵⁵ Menderes'in bu suçlamaya karşı cevabı çok sert olmuştur: *"Mademki sokakta mücadeleye girdin, neticesine katlanacaksın ve sonra da akıbetine dayanmakta devam edeceksin... Şimdi o saat artık dokunulmaz olan insan değildir... Demek oluyor ki bundan sonra da dokunulacaktır. Nitekim Uşak'ta dokundular ve daha da dokunacaklardır."*²⁵⁶

Menderes'in bu açıklamaları ülkedeki gerginliği artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Üstelik Milli Mücadelede Garp Komutanlığı görevini yürütmüş olan İnönü'ye karşı bu tür söylemler, İnönü'nün ordu içindeki nüfuzunun daha da artmasına sebep olacaktır.

Ege gezisinin yankıları daha sona ermeden İsmet İnönü bu sefer de Kayseri'ye gitmek istemiştir. Ancak hükümet buna pek sıcak bakmamıştır. İnönü trenle Kayseri'ye doğru yola çıkmış ancak tren Kayseri girişinde uzun süre bekletilmiştir. İnönü'nün Kayseri'den ayrılması da sorunlu olmuştur. Dönüş yolunda

²⁵⁴ Koç, a.g.e, s.188

²⁵⁵ Süleyman İnan, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (Der.), Anı Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 117-145, s.121. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Mehmet Karayaman, İsmet İnönü'nün Taşlanması Olayının İçyüzü, Uşak Akademi Kitap Dağıtım Pazarlama Yayınevi, Uşak, 2013.

²⁵⁶ Koç, a.g.e, s.195

ise tren 9 saat kordon altına alınmıştır. Yolu kapayan birliklerin komutanı bu durum karşısında bunun anayasaya aykırı bir hareket olduğunu söylemiş, İsmet Paşa'ya selam durarak sonunda yolu açmıştır ve sonra da istifa etmiştir.²⁵⁷

Ülkede çıkan karışıklıklar, Mecliste de sürekli kavgaların çıkmasına sebep olur, bu karmaşanın kökeninde aslında İnönü'nün 1958'de üniversite hocalarını, öğrencileri, halkı, basını hükümete karşı işbirliğine çağırması ve karşılık olarak DP tarafından kurulan Vatan Cephesi bulunmaktadır.²⁵⁸ Ülke adeta ikiye bölünmüştür ve sürekli olarak huzursuzluklar çıkmaktadır. DP bu karmaşa ve kargaşayı önlemek adına Mecliste olağanüstü yetkilere sahip tahkikat komisyonunu kurmuştur.²⁵⁹ Ancak bu adım ülkedeki olayları yatıştırmaktan ziyade daha büyük tepkilere neden oldu. Çünkü tahkikat komisyonu ülkedeki bütün siyasi etkinlikleri yasakladı. Meclis tutanaklarının yayınlanmasına sınırlama getirdi. Üstelik komisyona verilen yetkilere göre gazeteler toplanabilecek ve matbaalar da kapatılabilecekti.²⁶⁰ Genel olarak baktığımızda DP döneminde iktidar muhalefet ilişkisi bu şekildeydi. İktidarın muhalefet eleştirileri ve girişimlerine karşı almış olduğu tedbirler sükûneti sağlamaktan çok daha çok gerginliğin ve tartışmaların yaşanmasına sebep oldu.

A.2-Demokrat Parti ve Türkiye'de Laiklik Meselesi

DP iktidara geldiği zaman din konusundaki ana görüşü halkın dini ihtiyaçlarını karşılayabilmesi noktasında daha liberal politikalar izlemektir.²⁶¹ Bu amaca uygun olarak DP'nin din konusunda yapmış olduğu ilk icraat ezanın tekrardan Arapça okunmaya başlanmasıdır. Ancak bu gelişme Türkiye'de laiklik tartışmalarını beraberinde getirir. Daha önce de belirttiğimiz Zorlu'nun dinle ilgili açıklamalarını hatırlayacak olursak DP için laiklik vicdan hürriyetidir. Yani halkın dini vecibelerini

²⁵⁷ Milliyet, 3.4.1960, Geniş bilgi için bkz. Akis Dergisi, 6 Nisan 1960

²⁵⁸ Vatan Cephesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hakkı Uyar, Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek, Vatan Cephesi, Buke Yay. , İstanbul, 2001

²⁵⁹ Mete Tunçay, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.186

²⁶⁰ Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı: Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 154. Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Orion Kitabevi, Ankara, 2011, s. 146

²⁶¹ Koç, a.g.e, s. 205

rahatça yerine getirebilmesi demektir. DP ilk iktidar yıllarında dinle ilgili tartışmalara girmek istememiştir. Ezanın Arapça okunmasına başlanması üzerine çıkan tartışmalar sonucu bazı radikal dini gruplar Mustafa Kemal Atatürk'ü de hedef alan açıklamalarda bulunmaya başlamışlardır. DP ise bu durum karşısında Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkararak böyle bir şeye müsaade etmeyeceğini göstermiştir.²⁶²

Ayrıca, DP bazı siyasi partileri, gazete ve dergileri dini siyaset amaçlı kullandıkları nedeniyle kapatmıştır. Bu kapsamda Sebilürreşat, Ehli Sünnet, İslam Yolu, Allah Yolu gibi gazete ve dergilerle Millet Partisi ile İslam Demokrasi Partisi kapatılmıştır.²⁶³

1957 yılı seçimlerine kadar çok da dini bir söylemde bulunmayan, hatta dini siyaset amaçlı kullananları cezalandıran DP, 57 seçimlerine hazırlık sürecinde bu tutumunu değiştirmeye başladı.²⁶⁴ DP'nin bu değişiminin altında oylarının düştüğünü hissetmiş olması yatmaktadır. Adana Mitinginde Menderes, iktidarları döneminde 15.000 cami yapıldığını ve birçoğunun restore edildiğini söyledi. Trabzon Mitinginde de kürsüye çıkan bir kadın, bu iktidar zamanında namusumuzu kurtaran çarşafa kavuştuk, demiştir. Seçimlerin hemen öncesinde Hz. Muhammed'in doğumu dolayısıyla Ankara ve İstanbul devlet radyolarında canlı olarak hükümet tarafından mevlid okutulmuştur.²⁶⁵ Bütün bu gelişmeler CHP tarafından DP'nin dini siyasete alet etmesi olarak görülmüştür ve laiklik tartışmaları tekrardan gündeme gelmiştir.

A.3-Demokrat Parti ile Basın, Aydın ve Öğrenci İlişkileri

Bu bölümde şimdiye kadar bahsettiğimiz gelişmeler ve bu gelişmelere karşı DP Hükümetinin almış olduğu sert tedbirlere ek olarak ekonominin de kötüye giden vaziyeti söz konusu olunca Demokrat Parti, ülkedeki aydın kesim, öğrenciler ve muhalif basın tarafından eleştirildi. Bu eleştirilerin dozajı gittikçe artmaktaydı,

²⁶² İnan, a.g.m, s.132

²⁶³ Koç, a.g.e, s. 201

²⁶⁴ Bayram Kaçmazoğlu, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Birey Yay., İstanbul, 1998, s.77

²⁶⁵ Sevinç Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s. 33

üniversite hocaları ve özellikle öğrenciler sokaklarda gösteriler yapmaya başlamışlardı. Muhalif basının yapmış olduğu eleştiriler de bu gösterilerin artışını destekler nitelikteydi. Bu durum karşısında Hükümet sessiz kalmadı, yaşanan gelişmeleri engellemek adına almış olduğu karar ve tedbirler ülkedeki huzuru sağlamak yerine gerginliğin ve eleştirilerin daha da artmasına sebep oldu.

Ulus Gazetesi ve Akis Dergisi gibi DP'ye muhalif yayınların eleştirileri karşısında DP Ceza Kanununda bir değişikliğe gitti. Gazete ve dergiler, itibarı zedeleyecek, şöhret ve servete zarar verebilecek haberler yapmaları halinde 6 aydan 3 seneye kadar ağır para cezasına çarptırılacak, ayrıca bu suçlar resmi görevlilere karşı işlenirse cezalar daha artırılacaktı.²⁶⁶ Hükümet bununla da yetinmedi. Basının en önemli gelir kaynağı resmi ilanlar ve tanıtıcı reklamlardan gelen paralardı. DP resmi ilanların yayınlanması işini kendine yakın gazetelere vermeye başladı.²⁶⁷ Ayrıca kâğıt ithalinin yasaklanması ve kâğıdın devletin elinde bir tekel haline getirilmesi ve kâğıt dağıtımının devlet eliyle yapılması da muhalif basını zor duruma düşüren bir diğer gelişme oldu.²⁶⁸ Muhalif basının yayın yapmasının kısıtlanmasına yönelik bu adımları adli tedbirler izledi. Özellikle Ulus Gazetesi ve bazı gazete ile dergiler yayın yasaklarına uymadıkları gerekçesiyle sık sık geçici olarak kapatılır hale geldi. Bedii Faik ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi önemli gazeteciler tutuklandı. DP iktidarının son 5 yılında görülen 2300 basın davasında 257 gazeteci mahkum edildi.²⁶⁹ Ayrıca, yine bu dönemde devlet radyosu Hükümetin sesi haline getirilmiştir. Devlet Radyosu ülke genelinde oldukça geniş bir alanda yayın yapmaya başlamıştır. Hükümet kendine yöneltilen eleştirilere radyo kanalıyla cevap verirken aynı zamanda DP'nin ülkede yapmış olduğu yatırımlar halka radyodan anlatılmaya başlanmıştır. DP'nin kurmuş olduğu Vatan Cephesi'ne katılanların da radyoda isimlerinin okunması hem eleştirilere, hem de komik bir durumun ortaya

²⁶⁶ Basın üzerinde baskı kuran kanunlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı ve Basın", s.492-496.

Kaynak:http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/29_nuran_yildiz.pdf . Ayrıca DP döneminde yasaklanan yayınlarla ilgili bkz. Mustafa Yılmaz-Yasemin Doğaner, Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile Yasaklanan Yayınlar, Hacettepe Akademik Arşivi: <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/demokrat.pdf>

²⁶⁷ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980), İstanbul, Hil Yayınları, 1992, s.95. Seniye YÜCEL, İktidar ve Basın Kartı, ÇGD Yayınları, Ankara, 1995, s. 11

²⁶⁸ İ. Barutçu, Babıali Tanrıları, Simavi Ailesi, 3. Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004, s.63

²⁶⁹ Koç, a.g.e, s. 207

çıkmasına neden olmuştur. Vatan Cephesine üye olan bazı kişilerin gülünç isimlerle buraya üye olmaları ve bu isimlerin radyodan ilanı komik anların yaşanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak muhalefet devlet radyosunun hükümetin bir propaganda aracı gibi çalıştığını ileri sürmüştür. Aslında bu iddiasında da haklıdır, çünkü devletin radyosunun bütün partilerin kullanımına açık olması gerekirken 1957 seçimlerinde muhalefetin radyoda konuşma hakkı kaldırılmıştır. Basına uygulanan bu tedbirler DP içinde de fikir ayrılıklarının yaşanmasına sebep olmuştur. Bazı DP'li milletvekilleri basına ispat hakkının tanınması için girişimlerde bulunmuşlar ancak sonuç alamamışlardır. Bunun üzerine partiden kopmalar olmuş ve ayrılanlar Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.²⁷⁰

Ülkede bu olup bitenler karşısında akademisyenler de sessiz kalmadı, kendini CHP'ye yakın hisseden üniversite hocaları da DP'yi eleştirmeye başladı. Hükümet onlara karşı da tedbirler alma yoluna gitti. Emekli Sandığı Kanununda değişikliğe giderek memuriyette 25 senesini dolduran üst düzey memurları emekli etme hakkına sahip oldu.²⁷¹ Bu kanun çerçevesinde yüksek yargı mensupları ve akademisyenler de emekli edilebilecekti. Ayrıca Hükümet çıkardığı bir kanunla üniversite hocalarının partilerde fiilen görev almalarını yasakladı. İktidarı eleştiren hocaları MEB'in emrine alarak üniversitelerden uzaklaştırdı.²⁷²

Üniversite öğrencileri de hükümete karşı gösteriler düzenlemeye başladılar. Ankara Kızılay ve İstanbul Beyazıt Meydanlarındaki gösteriler üniversite hocaları tarafından destekleniyordu. Bu gösteri ve yürüyüşler sırasında zaman zaman polisle çatışmalar yaşanmıştır. Hükümetin bütün bu olanlar karşısında Nisan 1960'ta geniş yetkilere sahip tahkikat komisyonunu kurması eleştiri ve protesto gösterilerinin artmasına sebep oldu. 28 Nisan 1960 tarihinde Beyazıt Meydanında öğrenciler tarafından gerçekleştirilen, rektörler ve dekanların da destek verdiği bir miting

²⁷⁰ DP'den 9 milletvekilinin ihracı üzerine 10 vekil de istifa etmiş ve sonunda Hürriyet Partisini kurmuşlardır. Bu Parti içinde yer alan bazı kişiler: Ekrem Hayri Üstündağ, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İbrahim Öktem, Turan Güneş, Ekrem Alican, Fethi Çelikbaş'tır. Detaylı bilgi için bkz. Burak Özçetin-Sibel Demirci, "Hürriyet Partisi", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 7: Liberalizm, editör Murat Yılmaz, İletişim Yay., İstanbul, 2005, ss.541-547

²⁷¹ Muzaffer Taşyürek, Adnan Menderes, Anonim Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.75

²⁷² Koç, a.g.e, s. 210

düzenlendi. Polisle göstericiler arasında çıkan çatışmada bir öğrencinin kurşunla ölmesi olayların büyümesine sebep oldu. 16'sı polis 40 kişi yaralandı. Bu gelişme üzerine Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri de İstanbul olaylarına destek vermek üzere bir toplantı tertiplediler. Ankara sıkıyönetim komutanı öğrencileri dağılmaları yönünde uyarmıştır, ancak okula doğru yürüyen polis ve askere taş atılması sonucu güvenlik güçleri de havaya ateş açmış ve olaylar büyümüştür.²⁷³

Ülkede hâkim olan gerginlik ortamı sürekli artmıştır. DP yönetimi bu olaylardan CHP'yi sorumlu tutarak, CHP'nin üniversiteleri hükümet aleyhinde tahrik ettiğini ileri sürmüştür. Ancak Menderes'in üniversiteler hakkında söyledikleri de en az İnönü'nün söyledikleri kadar tahrik edici olmuştur. Başbakan Adnan Menderes üniversite olayları ve hocalarıyla ilgili yaptığı konuşmada üniversiteleri iktidara ve devlete ihanet etmeye hazır öğrenciler yetiştirmekle suçlamış, üniversiteler kanununda yapacağı değişikliklerle üniversitelerin Vatikanlığını ortadan kaldıracığını beyan etmiştir.²⁷⁴ Üniversitelerdeki özgür ortamın kısıtlanacağına dair yapılan bu açıklama da gerginliği daha da artırmaktan öteye gidememiştir.

Ülkede neredeyse her gün gösterilerin yapılmaya başladığı bir ortamda bir gün Adnan Menderes Kızılay'da eylem yapan öğrencilerle yüz yüze gelmiş, öğrencilere ne istediklerini sormuştur. Öğrencilerin daha fazla demokrasi istiyoruz demeleri üzerine çok sinirli bir şekilde makam aracının üzerine çıkan Menderes öğrencilere "*Bundan fazla demokrasiyi nerede gördünüz?*" demiştir.²⁷⁵

Ülkedeki öğrenci gösterileri 27 Mayıs'a kadar devam etmiştir. Aslında sivil öğrenci hareketlerine Harp Okulu öğrencilerinin de resmi kıyafetleriyle destek vermeye başlaması yaklaşan tehlikenin habercisidir, bazı genç subaylar da bu yürüyüşlere destek vermeye başlamıştır, ancak Menderes bu gelişmeleri ya doğru değerlendirememiş ya da yeterince önemsememiştir.

²⁷³ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1950 – 1960)", Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980), Ed. Sina Akşin, Cem Yayınları, İstanbul, 2007, s. 223

²⁷⁴ Koç, a.g.e, s. 213

²⁷⁵ Koç, a.g.e, s.214

A.4-Demokrat Parti ve Ordu İlişkisi

II. Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye’de de yaşanan olağanüstü koşullara daha önce değinmiştik. Savaş sebebiyle seferberlik ilan edilmiş, ordudaki askerler zor koşullarda görev almış, Türk ekonomisi de oldukça sarsılmıştı. Özellikle de düşük maaş alan düşük rütbeli genç subaylar ekonomik anlamda sıkıntılar yaşamıştır, çünkü aldıkları maaşın değeri oldukça düşmüştür, bu durumda bu askerlerin ailelerine bakmaları ve kendi ihtiyaçlarını karşılamaları oldukça güçleşmişti. DP Türk siyasi hayatına atıldığında bahsi geçen bu genç subaylar da kendi durumlarında bir iyileşme olacağı düşüncesiyle DP’ye sıcak bakmışlardır. Düşük rütbeli olan askerler DP’den ordu içinde reform beklemekte ve DP’yi desteklemektedirler.²⁷⁶ Öte yandan yüksek rütbeli asker ve komutanlar ise İnönü’den yanadırlar.²⁷⁷

DP iktidar olduktan yaklaşık 2 hafta sonra Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve bazı generallerden oluşan bir grup yüksek rütbeli askeri emekliye ayırmak suretiyle tasfiye etti.²⁷⁸ Ancak, bu durum devam etmedi, Menderes generallerle arasını fazla bozmak istemedi ve genç subayların beklentileri suya düştü. Böylece genç subayların DP’ye karşı bakışı değişmeye başladı.²⁷⁹

Türkiye’nin NATO’ya girmesi üzerine genç subaylar eğitim amaçlı ABD, Kanada, Almanya ve İngiltere gibi ülkelere gönderildi. Buralara giden askerler bu ülkelerdeki ekonomik, demokratik ve askeri gelişmişlik karşısında Türkiye’nin ne kadar geride kaldığını anlayarak Türkiye’ye döndüklerinde kendi aralarında hükümete karşı eleştirilerde bulunmaya başlamışlardır. Ayrıca yurt dışında eğitim alan bu askerler Türkiye’deki üst rütbeli askerlerin taktik ve teknik bilgilerinin çok geride kaldığını idrak etmişlerdir. Yurt dışına gitmeyen genç subaylar ise NATO ve ABD ile yapılan bazı anlaşmalardan rahatsız olmuştur. NATO anlaşmaları gereği

²⁷⁶ Samet Ağaoğlu, DP Doğu ve Yükseliş Sebepleri/ Bir Soru, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 217-218. William Hale, Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 88

²⁷⁷ Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye, s.48, Mehmet Barlas, Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi, Birey Yay., İstanbul, 2000, s.191

²⁷⁸ Ümit Özdağ, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 23-27. Ayrıca bkz. Milliyet, 7.6.1950

²⁷⁹ Ahmad, a.g.e, s. 134. Ayrıca askerin DP’ye karşı tavır almaya başlamasıyla ilgili bkz. Orhan Erkanlı, Anılar, Sorunlar, Sorumlular, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 7

birçok Amerikalı subayın Türk ordusundaki varlığı ve ABD ile yapılan ikili anlaşmaların ülkenin bağımsızlığını zedelediği düşüncesi bu rahatsızlığın sebeplerindendir.²⁸⁰

Bunlara ek olarak 1954'ten itibaren ekonomideki kötüye gidiş askerlerin daha önce de pek iyi olmayan ekonomik durumlarını kötüleştirmeye başlamıştı. Özellikle alt ve orta rütbeli askerlerin ekonomik olarak zor durumlara düşmeleri de askerlerin hükümete karşı bakışını negatif yönde etkilemiştir.²⁸¹

CHP'nin 1957 seçimlerini hileli ilan etmesi ülkede bir rejim tartışmasını da beraberinde getirmiştir. 1958 yılında çıkarılan bir kanunla komutanlara görev sürelerini uzatma imkânı verilmesi (görev süresini uzatmak demek düşük rütbeli askerlerin terfi edememesi demektir), ordu içinde sevilen Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'in yerine Ethem Menderes'in atanması, Hükümetin Orgeneral Rüştü Erdelhun'u Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapmamış olmasına rağmen Genelkurmay Başkanı yapması ve Erdelhun'un görev süresinin bitiminde görev bırakılmayarak 1 sene daha görevde kalmasıyla Genel Kurmay Başkanlığı için sırası gelen Orgeneral Cemal Gürsel'in emekli edilmesi orduyu rahatsız eden gelişmeler olmuştur.²⁸²

Zamanın ruhuna baktığımızda 1950'lerden itibaren Dünya'nın çeşitli ülkelerinde askeri darbeleri görmekteyiz. 1955 yılında Arjantin'de Peron'un askeri darbeye devrilmesi, 1958 yılında Venezüella'da Perez İmenez'e karşı sivil ve asker destekli isyanın başarıya ulaşması, aynı yıl Pakistan'da Eyüp Han'ın askeri darbeye yönetimi ele alması, en çok da Irak'taki Kasım Darbesi Türk Ordusu içindeki bir grup askeri darbeye yönetime el koyma hususunda cesaretlendirmiştir.²⁸³

²⁸⁰ Koç, a.g.e, s. 238-239

²⁸¹ İnan, a.g.m, s. 134-135

²⁸² Koç, a.g.e, s. 246-247

²⁸³ Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi. İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s. 222-223

B.27 Mayıs 1960 Darbesi ve Fatin Rüştü Zorlu

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de TSK yönetime el koymuştur. Darbenin hemen ardından Türkiye’nin NATO ve CENTO’ya bağlılıklarının devam edeceği duyurulmuş ve böylece dışarıdan darbeye karşı bir tepki gelmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Zaten darbenin ABD tarafından desteklendiği yönünde yorumda bulunanlar da vardır. Buna gerekçe olarak da Türkiye’nin SSCB ile yakınlaşmaya başlaması gösterilir.²⁸⁴

Darbeden sonra ülke yönetimi askerler tarafından oluşturulan Milli Birlik Komitesi’ne bırakılmıştır. Milli Birlik Komitesi’nin Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel’dir. Milli Birlik Komitesi 1924 Anayasasını askıya almıştır. Suçlu görülenleri yargılamak üzere Yüksek Adalet Divanı kurulmuştur. Yargılamaların Yassıada’da yapılmasına karar verilmiştir. Mahkeme başkanı Salim Başol’dur.²⁸⁵

Yassıada’da yargılanacak olan 592 sanık arasında Fatin Rüştü Zorlu da yer almıştır. Zorlu çeşitli suçlardan yargılanmış ve hüküm yemiştir. Zorlu’ya yöneltilen suçlamaları ve kararları şu şekilde özetleyebiliriz:

Zorlu’nun yargılandığı ilk dava İpar Transport davası olmuştur. Armatör Ali İpar’ın ABD’den 3 adet gemi almasında yolsuzluk olduğu ve bu yolsuzluğa Fatin Rüştü Zorlu’nun da karıştığı iddia edilmiştir. Zorlu’nun bu olay vasıtasıyla döviz kaçakçılığı yaptığı iddia edilmiştir. Zorlu konuya ilişkin açıklamasında bu hadise ile hiçbir zaman Ali İpar diye ilgilenmediğini, kendisi için meselenin sadece Türk Ticaret Filosuna üç geminin katılması meselesi olduğunu yani dolar karşılığı nakliyat yerine Türk parası karşı nakliyatın ülkenin menfaatine olduğunu söylemiş, bu konuda şahsi çıkarı olmadığını belirtmiştir.²⁸⁶ Buna rağmen hiçbir somut delil olmadığı halde Zorlu, Anayasayı ihlal davasıyla birleştirilen davadan 1 yıl hapis cezası almıştır.²⁸⁷

²⁸⁴ Eltetik, a.g.e, s. 117

²⁸⁵ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1950–1960)”, ed. Sina Akşin, Çağdaş Türkiye 1908-1980, C. 4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000 s.198.

²⁸⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 16.11.1960, s.5.

²⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz. Orhan Cemal Fersoy, Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu, Hun Yayınları, İstanbul 1979, s.162

Fatin Rüştü Zorlu Ankara ve İstanbul'daki öğrenci olaylarına dair davada da yargılanmıştır. Tahkikat Komisyonu ve yetkilerinin genişletilmesi mevzuunu daha önce de belirtmiştik. Hatırlayacak olursak bu gelişme üzerine İstanbul Üniversitesi öğrencileri bir gösteri tertiplemişler ve bu gösteriler sırasında güvenlik güçleri ile öğrenciler arasında kargaşa çıkmıştı. Hükümet bunun üzerine İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan etmişti. Ankara Siyasal öğrencilerinin de İstanbul'daki olaylara destek verme amaçlı toplandığını, sıkıyönetim komutanı tarafından dağılmaları için çağrı yapıldığını ama yine kargaşa ve olayların çıktığını anlatmıştık. Yassıada'da bu olaylar üzerine de dava açıldı. Olaylarda çok sayıda kişinin hayatını kaybettiği ileri sürülüyordu. Bu davada sanık kapsamına alınanlar arasında başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere, Adnan Menderes, hükümet üyelerinin tümü, Emniyet Genel Müdürü, Genelkurmay Başkanı, Ankara ve İstanbul Valileri, Ankara Sıkıyönetim Komutanı, emniyet müdürleri, polis şefleri, polisler ve halktan bazı kişiler vardı.²⁸⁸ Bu durumda Fatin Rüştü Zorlu da sanıklar arasındaydı. Ancak Zorlu olayların önce ve sonrasında Türkiye'de bile değildi. NATO toplantısı nedeniyle Paris'te yer alıyordu. Paris'ten sonra da Tahran'a geçmişti. Sonuç olarak bu dava dosyası Anayasa'yı ihlal davasıyla birleştirildi.²⁸⁹

Fuad Köprülü'nün 6-7 Eylül Olaylarıyla ilgili Meclis'te direkt olarak Fatin Rüştü Zorlu ve Adnan Menderes'i suçlaması²⁹⁰ Yassıada'da 6-7 Eylül Olayları davasının açılmasında büyük rol oynayacaktır. İddialara göre Londra görüşmeleri devam ederken Fatin Rüştü Zorlu Ankara'ya bir telgraf çekmiş ve bu mesajda elinin güçlenmesi için hükümetin gerekli tedbirleri alması gerektiğini söylemiştir. Zorlu, bir telgraf çektiğini yalanlamamış, ancak uygun önlemlerden kastının kesinlikle şiddet içerikli bir şey olmadığını, diplomatik önlemleri kastettiğini belirtmiştir.²⁹¹ Yassıada yargılamaları sırasında bahsedilen telgraf bir türlü bulunulmadığından içeriği de açıklığa kavuşamamıştır.

²⁸⁸ Fersoy, a.g.e. , s.165

²⁸⁹ Hulusi Turgut, Menderes/Zorlu/Polatkan'dan Yaptırılmayan Savunmalar Yassıada Belgeseli, ABC Ajansı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1988, s.91-92

²⁹⁰ Mehmet Arif Demirer, Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 77-78

²⁹¹ Bağcı, a.g.e, s.114

Fuad Köprülü 6-7 Eylül Olaylarından Hükümeti ve Zorlu'yu sorumlu tutmasına rağmen o zamanlarda Fuad Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü DP İstanbul İl Teşkilatı Başkanı'dır. Yassıada'da Menderes'in avukatları Orhan Köprülü'nün tank olarak dinlenmesini talep etmişler ancak bu talepleri reddedilmiştir. Zorlu başka kimselerin de şahitlik etmesini istemesine rağmen bu istekler de reddedilmiştir.²⁹²

Atatürk'ün evine bomba olayında Yunan gizli servisinin de parmağının olabileceğine dair görüşler vardır. Zira Yunanistan Londra'da zor duruma düşmüştür, çünkü Kıbrıs'a dair Türk tezi oldukça güçlü hazırlanmıştı. Yunan derin devletinin bu durum karşısında panik içinde olduğu ve böyle bir olaya ihtiyaç duymuş olabileceği iddia edilmektedir.²⁹³ Yunan tarafı ise Atina'daki bombalama olayında İngilizlerin parmağının olabileceğini iddia etmektedirler. Fatin Rüştü Zorlu bu dava görülürken kendini savunmak için elinden geleni yapmış ama kendini savunmasına pek müsaade edilmemiştir.²⁹⁴ Dava anayasayı ihlal davasıyla birleştirilmiş ve Zorlu ile Menderes altışar yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır.²⁹⁵

Yassıada yargılamalarında Devlet Radyosunun DP'nin propaganda aracı gibi kullanılması da ele alınan davalardan biri olmuştur. Başbakan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Şaman ve Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç sanıklar olarak mahkemede yargılanmışlardır.²⁹⁶ Bu davada Zorlu'nun suçlandığı husus ise 1957 seçimi sonuçlarının Zorlu'nun bilgisi dâhilinde beklenenden önce açıklanmaya başlanmasıdır. Böylece oy kullanmaya devam eden vatandaşların etkilenmeye çalışıldığı iddia edilmiştir. Zorlu hem İnönü ile olan telefon görüşmesinde hem de Yassıada Mahkemesinde sonuçların önceki seçimlerde de erken açıklanmaya

²⁹² Demirer, a.g.e. , s.166-167

²⁹³ Demirer, a.g.e, s. 172

²⁹⁴ Zorlu'nun avukatlarının 6-7 Eylül Olaylarına dair savunma metni için bkz. BCA, Fon: 010-9-Kutu No:110, Dosya No: 342, Sayfa No: 2

²⁹⁵ Turgut, a.g.e, s.50

²⁹⁶ Hulusi Turgut, Menderes/Zorlu/Polatkan'dan Yaptırılmayan Savunmalar Yassıada Belgeseli, ABC Ajansı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1988, s. 73

başladığını ve kanunen bunun önünde bir engel olmadığını belirtmiştir. Bu dava dosyası Anayasayı ihlal davasıyla birleştirilmiştir.²⁹⁷

Fatin Rüştü Zorlu son olarak Anayasayı ihlal davasında yargılanmıştır. Yassıada yargılamalarında Anayasa'nın ihlaline sebep olan suçları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz. DP'nin CHP'nin mal varlığını haksız kazanç olarak görüp mal varlığına el koyması, Kırşehir'den DP'nin milletvekili çıkarmaması üzerine Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi, 25 yıllık hizmet süresini doldurmuş yüksek dereceli memurların meslekten emekli edilme imkanını sağlayan kanun çıkarılması, 1956'da seçim dönemleri haricinde açık meydanlarda miting yapılmasının yasaklanması, kapalı alanlardaki toplantıların o yerin en büyük mülki amirinin iznine tabi hale getirilmesi, olağanüstü yetkilere sahip Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla Anayasa'ya aykırı hareket edilmesi, 1954 ve 1957 yıllarında seçim kanununda yapılan değişiklikler Anayasa'yı ihlal eden girişimler olarak görülmüştür.²⁹⁸ Bu suçlarda Fatin Rüştü Zorlu'nun da şu veya bu şekilde rol aldığı gerekçesiyle Zorlu da Anayasayı İhlal Davasında yargılanmıştır.²⁹⁹

Fatin Rüştü Zorlu'ya isnat edilen suçlar karşısında Zorlu'nun ve avukatlarının savunmasına burada yer verilmeyecektir.³⁰⁰ Zira Mahkemenin kararı zaten değişmeyecektir. 11 Ağustos 1961 tarihinde karara bağlanan Anayasa'yı ihlal davasında diğer dava dosyaları da bu dava ile birleştirilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu, bu davada idam cezasına çarptırılanlar arasında yer almıştır.³⁰¹

Yassıada duruşmalarında verilen idam kararlarına ait nihai karar 15 Eylül 1961 tarihinde açıklanmıştır. Fatin Rüştü Zorlu'nun da cezasının açıklandığı kısımda şu açıklamalar yer almıştır: "*Sanık Celal Bayar... Medeni Berk... İzzet Akçal... Ve Sanık Fatin Rüştü Zorlu, TCK. 146/1 inci maddesi uyarınca ölüm cezasına*

²⁹⁷ Turgut, a.g.e, s. 75

²⁹⁸ Seçim Kanununda yapılan değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarhan Erdem, Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982, Ayrıca bkz. TBMM Tutanak Dergisi

²⁹⁹ Zorlu'nun bahsi geçen suçlarla ilişkilendirilmesine dair detaylı bilgi için bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 17.09.1961

³⁰⁰ Anayasayı ihlal Davasında Zorlu'nun savunmasına dair bilgi için bkz. Orhan Cemal Fersoy, a.g.e. , s.168-169

³⁰¹ Mahkemenin Fatin Rüştü Zorlu'ya kestiği cezanın gerekçeli metni için bkz. BCA, Fon: 010-9-Kutu No:105, Dosya No: 330, Sayfa No: 172-176

çarptırılmasına oybirliği ile ayrıca 6–7 Eylül olaylarından dolayı 6 yıl hapsine ve ilaveten İpar Transport davası için 1 yıl hapsine 400 lira para cezasına çarptırılmasına hep oybirliği ile karar verilmiştir.”³⁰²

Fatin Rüştü Zorlu bu karar neticesinde 16 Eylül 1961 tarihinin ilk saatlerinde idam edilmiştir.

³⁰² Fersoy, a.g.e, s.314

SONUÇ

İnsanoğlunun hayatını etkileyen ve hayatına yön veren çok önemli dönüm noktaları vardır. Bu dönüm noktaları bazen farkında bile olmadığımız bir durum, bazen çok ses getiren bir olay veya gelişme bazen de küçük gördüğümüz hatta önemsemediğimiz bir tesadüf bile olabilir. Ama bu tesadüf biz farkında bile olmadan hayatımızı çok büyük derecede etkileyebilir. Bu bahsettiklerimiz Fatin Rüştü Zorlu için de geçerlidir.

Bir insan için hayattaki en önemli dönüm noktası hangi zaman diliminde, hangi ailenin çocuğu olarak, nasıl bir sosyal ve fiziki çevrede dünyaya geldiği ve yaşadığıdır. Fatin Rüştü Zorlu için de hayattaki en önemli dönüm noktası onun II. Abdülhamit'in seryaveri İbrahim Rüştü Paşa ile Hüseyin Rıfkı Paşa'nın kızı Güzide Hanımın çocukları olarak 1910 yılında dünyaya gelmesidir. Sosyal statü olarak üst düzey bir ailenin çocuğu olan Zorlu bu sayede iyi bir eğitim almıştır. Galatasaray Lisesi'nde eğitim gören Zorlu hem Fransızca'yı hem de İngilizce'yi iyi derecede bilmektedir. O zamanın şartlarında iyi derecede yabancı dil bilmesi onun öncelikle iyi bir diplomat olmasını, gittiği ülkelerdeki kişilerle iletişim kurabilmesini, istihbarat toplamada başarılı olmasını sağlamıştır. Ayrıca Zorlu dil bilmesi sayesinde dünyayı sadece Türkiye'nin gözüyle algılamamış dünyada olup bitenleri daha iyi takip etme yeteneğine sahip olmuştur. Katılmış olduğu uluslararası görüşme ve konferanslarda da kendini en iyi şekilde ifade edebilmesi de yine aynı sebeptendir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun Galatasaray'ın Ticaret Bölümünden mezun olması da onun ileriki yıllarda Türkiye'nin ekonomik meseleleriyle ilgilenmesinde rol oynamış olmalıdır. Galatasaray Lisesi Batılı değerlere göre eğitim veren bir kurumdur. II. Dünya Savaşından sonra liberal ekonomi anlayışına geçen Türkiye'de Fatin Rüştü Zorlu'nun Türk ekonomisi ile ilgilenmesi normaldir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun doğduğu tarihi göz önünde bulunduracak olursak çocukluk yıllarının Osmanlı'nın yıkılış sürecine, Milli Mücadele yıllarına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik ettiğini söyleyebiliriz. Türk Milleti olarak zor durumlar yaşadığımız bu zaman diliminde Zorlu'nun ailesi gibi bir ailenin memleket

meselelerine kayıtsız kalamayarak, konaklarında gerek misafirlerle gerek kendi aralarında sürekli olarak bu konuları konuşmalarının küçük Fatin'in bilinçaltında memleket meselelerine dair ilgi uyandırdığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Fatin Rüştü Zorlu'nun hem bürokrat olduğu zamanlarda hem de siyasete atıldığı yıllarda memleket meseleleriyle yoğun bir şekilde ilgilenmesinin sebebi çocukluğunda yaşadığı bu durumdan kaynaklanıyor olmalıdır.

Annesi Güzide Hanımın etkisiyle, Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Aras ile evlenmesi Zorlu'nun hayatında önemli bir dönüm noktası iken diğer taraftan da hayatına yön verecek bir tesadüfe neden olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu'nun Atatürk'ün bilgisi dâhilinde ve Atatürk tarafından nişan ve düğünleri yapılmak suretiyle Emel Aras ile evlenmesi ve Dışişleri Bakanının damadı olması ona meslekte yükselme ve kendini geliştirme konusunda yardımcı olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu genç yaşında Montreux Konferansı ve Hatay Görüşmeleri gibi uluslararası meselelerin çözümünde rol oynayan heyetlerde yer alarak büyük bilgi ve tecrübe sahibi olmuştur. Ayrıca Dışişlerinde kâtip olarak başladığı mesleğinde terfiler almıştır. Bu durum Dışişlerinde ona karşı muhalif bir kesimin de oluşmaya başlamasına sebep olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu'nun Emel Hanım ile evlenmiş olmasının neden olduğu tesadüf ise Adnan Menderes'in eşi Berrin Hanım ile Emel Hanım'ın teyze çocukları olmasıdır. Böylece Zorlu aslında Emel Hanım ile evlendiğinde Türkiye'nin gelecekteki başbakanı Menderes ile yakınlık kurmuş oluyordu. Bu yakınlık Adnan Menderes'in Zorlu'yu siyasete girme hususunda ikna etmesine yardımcı oldu. Zorlu yapısı itibariyle siyasetçiden çok bir görev adamıdır. Bu yüzden dış meselelerle ilgilenirken içerde olup bitenleri tam olarak algılayamamıştır. Ülke içindeki huzursuzluğu Türkiye'nin itibarını zedelememek ve Türkiye'yi zayıf göstermemek adına dışarıya yansıtma istememiştir. Çünkü özellikle huzursuzluğun baş gösterdiği dönemlerde Zorlu Kıbrıs gibi çok önemli bir meseleyle ilgilenmektedir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun yaşamış olduğu şahsi dönüm noktaları onun hayatını, mesleğini ve kariyerini etkilediği gibi II. Dünya Savaşından sonra Türkiye için yaşanan dönüm noktası da onun hayatını ve akıbetini etkilemiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun ülke adına yaptıklarının, özellikle de ekonomi konusunda bulunduğu

faaliyetlerin ülkenin tam bağımsızlığını zedelediği yönünde iddialar vardır. Üstelik bu iddiaların birçoğunda onun yükselişi karşısında ona karşı oluşan muhalif kesimin rolü vardır. Burada yapılması gereken asıl şey Fatin Rüştü Zorlu'nun yaptıklarını savunmak veya eleştirmek değil, neden bunları yaptığını saptamak ve kendisine biçilen misyonda üzerine aldığı görevleri başarıp başaramadığını ortaya koymaktır. Fatin Rüştü Zorlu'nun tek başına Türk Dış Politikasına yön vermesi mümkün değildir. Hatta o zamanın şartlarında Türkiye gibi Dünya gücü olamayan bütün ülkelerin iktidarındaki hükümetler veya yönetimler bile kendi ülkelerinin dış politikalarını zamanın şartlarından bağımsız olarak belirleyememişlerdir ki bir dışişleri bakanı belirlesin. Fatin Rüştü Zorlu'yu önemli kılan şey ana çerçevesi belli olan Türk Dış Politikasının detaylarında kullanmış olduğu inisiyatiflerdir. Bunu yapabilmesinin sebebi de işine uygun bir eğitim alması ve Dışişlerinin mutfağından gelen bir isim olmasıdır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun kullanmış olduğu inisiyatiflere birkaç örnek verecek olursak şunları söyleyebiliriz: II. Dünya Savaşı yıllarında henüz bir siyaset adamı değilken bile Zorlu sorumluluk almaktan çekinmemiştir. Fransa'da görev yaparken Fransızların Almanlarla pek yakın zamanda ateşkes imzalayacağı istihbaratının Türkiye'ye ulaşmasında rol oynamıştır. Daha sonraki dönemde Rusların geçici olarak başkenti taşıdıkları Kuybişev'deki maslahatgüzarlık görevine gönüllü olarak talip olmuştur. Burada görev yaptığı sırada Rusların geri çekilmesinin bir taktikten ibaret olduğu, savaşı kazanma hususunda Almanlara göre daha avantajlı oldukları istihbaratını da Türkiye'ye ulaştıran Zorlu'dur. Bu bilgiler Türkiye'nin savaşa girmemesi hususunda yararlı olmuştur. Zorlu NATO daimi delegesi iken Yunan adalarından birine NATO üyelerinin kullanması için yapılacak depo inşasına karşı çıkmış, bunun Yunan adalarının tahkim edilebileceği manasına gelebileceğini belirtmiştir. Bu tür örnekler elbette çoğaltılabilir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun Türkiye'ye en büyük faydası Kıbrıs konusunda olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu 1954'te siyasete atılıp Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olduktan sonra Kıbrıs ile ilgilenme görevi kendisine verilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs ile olan bağlarının ve Kıbrıs üzerindeki haklarının hukuki temellere dayandırılması Zorlu'nun öncülüğünde gerçekleşmiştir. Fatin Rüştü Zorlu

Kıbrıs konusuyla ilgilenmek üzere bir komisyon oluşturmuş ve Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki haklılığının tüm Dünyaya anlatılması için bir Beyaz Kitap hazırlanarak tüm elçiliklere dağıtılmıştır. Kıbrıs Türklerine sonuna kadar destek olunmuş, Kıbrıs Türklerine direnme gücü veren Türk Mukavemet Teşkilatının kurulmasında da Zorlu rol oynamıştır. Fatin Rüştü Zorlu gerek Yunanistan'la ikili görüşmelerde gerek uluslararası görüşmelerde Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki tarihi, kültürel, stratejik, coğrafi ve hukuki haklarını çok iyi dile getirmiş ve onun Kıbrıs konusundaki mücadelesi sayesinde Londra ve Zürih Anlaşmaları imzalanarak Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hakları hukuki olarak garanti altına alınmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu Türkiye'nin ekonomik meseleleriyle de ilgilenmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de başlayan liberal ekonomiye geçiş süreci Demokrat Parti döneminde iyice hız kazanmıştır. Zorlu hem siyasete atılmadan önce Dışişlerindeki Ticaret ve İktisat Dairesindeki görevi çerçevesinde hem de siyasete atıldıktan sonra ekonomik konularla ilgilenmiştir. Zorlu'nun ekonomiyle ilgili ana işlevi Türkiye'ye bol miktarda sermaye çekmek olmuştur. Ancak unutulmaması gereken şudur ki ülkeye giren paranın yatırıma dönüştürülme işi yürütme organının görevidir. Zorlu'nun ekonomiyle ilgili görevlerinin hepsinde Bakanlar Kurulu kararının olduğunu unutmamak gerekir. Fatin Rüştü Zorlu'nun ekonomiyle ilgili önem verdiği diğer bir nokta ise Ortak Pazara üye olma konusuydu. Zorlu, Ortak Pazar üyeliği sadece ekonomik bakımdan değil aynı zamanda siyasi olarak da çok önemli bulmuştur. Çünkü, Yunanistan'ın Ortak Pazar üyeliğine başvurması ve Türkiye'nin bu yapı içerisinde yer almaması Yunanistan'ın Türkiye karşısında sadece ekonomik olarak güçlenmesini değil aynı zamanda uluslararası arenada siyasi olarak da güçlenmesini sağlayacaktı. Bu yüzden Zorlu Ortak Pazar üyeliğini elzem görmüş ve Yunanistan'ın başvurusundan sonra Zorlu'nun girişimleriyle Türkiye de AB'nin temeli olan Ortak Pazara üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir.

Fatin Rüştü Zorlu NATO Daimi Delegeesi iken Türk ordusunun modernizasyonu konusunda da çaba sarf etmiştir. Özellikle de Türkiye'de zırhlı birliklerin kurulması hususundaki ısrarlı girişimleri sonuç vermiştir.

Zorlu Arap ülkeleriyle olan ilişkilerin düzeltilmesi konusunda da girişimlerde bulunmuştur. Bunun için de Arap ülkelerinin lideri konumundaki Mısır ile ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu amaçla Mısır'dan gelen ticaret fuarı davetine Zorlu'nun girişimleriyle üst düzey bir heyet icabet etmiş ve Mısır lideri Cemal Abdülnasır ile başarılı bir temas gerçekleştirilmiştir. Mısır'dan da Türkiye ile ilişkileri geliştirmek adına iade-i ziyaret hamlesi gelmiştir. Ancak, o zamanın şartlarında, başta zamanın Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere bazı devlet adamlarının Arap ülkeleri hakkındaki olumsuz görüşleri nedeniyle ilişkiler istenilen düzeye gelememiştir.

1957 yılına gelindiğinde Türk ekonomisi oldukça kötü durumdaydı, buna rağmen DP yapılan seçimler sonucu yeniden iktidar oldu. Batılı müttefiklerden ve yardım kuruluşlarından yeterince ekonomik yardım alınamaz hale gelmişti. Bu durumdayken Fatin Rüştü Zorlu siyasi ilişkilerde olmasa bile ekonomik ilişkilerde SSCB'yi bir alternatif olarak görüyordu. Hükümetin de bu fikre destek vermesiyle Sovyet Rusya ile ticari ilişkiler ivme kazandı. SSCB, Türkiye ile kurulan bu ilişkinin Türkiye'nin Batı'ya karşı olan siyasi yükümlülüklerine bir zarar vermeyeceğini, bunun ticari ilişkilerden ibaret olduğunu beyan etmişti. Ancak, yine de bu gelişmelerin Türkiye'nin müttefiklerinin içten içe tepkisine neden olduğu söylenmektedir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun bir diğer çabası da Türk Dışişlerinde çalışanların profillerini değiştirmeye yönelik girişimleri olmuştur. Zorlu, genç bürokratları dil öğrenmeleri ve iyi eğitim almaları konusunda teşvik etmiş, onlara önem ve değer vermiştir.

27 Mayıs Darbesi sonucu Fatin Rüştü Zorlu'nun idamıyla Türkiye tecrübeli, azimli, donanımlı ve bilgili bir görev adamını kaybetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

(Bakanlar Kurulu Kararları, Müşterek Kararnameler, Yassıada Mahkeme Tutanakları, Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı)

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi

Online Milliyet Arşivi

Türk Tarih Kurumu Gazete Arşivi

TBMM Arşivi (Tercüme-i Hal Varakası, Tutanak Dergisi)

KİTAPLAR

Ağaoğlu, Samet, **Siyasî Günlük**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993

_____, **DP Doğuş ve Yükseliş Sebepleri/ Bir Soru**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, İstanbul, Hil Yayınları, 1992

_____, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1999

Akandere, Osman, **Milli Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998

Akbıykoğlu, Ali Rıza, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, İstanbul, 1986

Akkurt, Aydın, **Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1958 Mücadelesi)**, Seçil Ofset, İstanbul, 1999

Aksoy, Muammer, **Partizan Radyo ve DP**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1960

Akşin, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlişkileri Ve Diplomasi**, Ankara, 1991

Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 2. Basım, İstanbul 1997

_____, **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Yayınları, 2. Basım 1992

Alaysa, Halil Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1977

_____, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 1977

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004

Alpkaya, Gökçen; Alpkaya, Faruk, **20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002

Altaş, Sedat, **Çarıklı Demokrasi**, 1. Baskı, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011

Anadol, Cemal, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti**, Yeni Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul 2004.

Apuhan, Recep Şükrü, **Menderes**, Timaş Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2007

Armaoğlu, Fahir, **Kıbrıs Meselesi**, Ankara, 1989

_____, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007

Atatürk Araştırma Merkezi, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 2.Cilt, Ankara, 2002

Bağcı, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007

Bağlum Kemal, **Anıpolitik: 1945–1960**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991

Bal, İdris, Editör, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Global Araştırmalar Merkezi, Ankara 2006

Berojkov, Valentin, **Tahran 1943 Yeni Bir Dünyaya Doğru**, Çev.Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2012

Birand, Mehmet Ali, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991

Boratav Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, 3. Basım, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1990.

Çakmak Haydar, Editör, **Türk Dış Politikası**, Platin Kitap, Ankara 2008

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900–1960)**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003

Çaylak Adem, Göktepe Cihat vd., **Osmanlıdan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2009

Demirer Mehmet Arif, **Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği**, Profil Yayıncılık, İstanbul 2009

Dikerdem, Mahmut, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977

Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982

Ekinci, Necdet, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1977

Erim, Nihat, **Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975

Erkin, Feridun Cemal, **Dışışlerinde 34 Yıl, Anılar-Yorumlar, C.1**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987

Eroğlu, Hamza, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara, 1981

_____, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı**, Ankara, 1975

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Yayınları, Ankara 2001

Erol, Cihangir-Yakan, Cumalıoğlu, **Rauf Denктаş'a Armağan**, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2000

Esenbel Melih, **Kıbrıs I Ayağa Kalkan Adam**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993.

Fersoy, Orhan Cemal, **Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul 1979

Gazioğlu, C. Ahmet, **Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 2000

Girgin, Kemal, **Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz**, İlgı Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul 2007

Girgin, Kemal, **T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (1923–1993)**, Ankara 1993

_____, **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1975

Goldschmidt Arthur, Davidson Lawrence, Çev. Aydemir Güler, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2011

Gökmen, Oğuz, **Bir Zamanlar Hariciye**, İstanbul, 1999

Günver, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985

Gürel, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984

Gürün, Kâmuran, **Türk-Sovyet İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991

_____, “17 Aralık 1925 Türk-Rus Anlaşması”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, TTK Yayınları, Ankara, 1999

Güven, Dilek, **6 -7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı, 2.Baskı, İstanbul 2005

Güven, Sami, **1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998

Hale, William, Çev. Petek Demir, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik, İstanbul, 2003

_____, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996

İsmail Sabahattin, **Kıbrıs Üzerine Bildiriler**, Lefkoşa 1998

_____, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Lefkoşa 1999

İnan Kâmrân, **Hayır Diyebilen Türkiye**, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1996.

_____, **Dış Politika**, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.

Kaçmazoğlu, Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yay., İstanbul, 1998,

Karayaman, Mehmet, **İsmet İnönü’nün Taşlanması Olayının İçyüzü**, Uşak Akademi Kitap Dağıtım Pazarlama Yayınevi, Uşak, 2013

Karpat, Kemal , **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş, İstanbul 2012

Karluk, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım-Yayın, İstanbul 2007

Kazgan, Gülten, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002

Keser, Ulvi, **Türk Mukavemet Teşkilatı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007

Koç, Rasim, **İdam Sehпасındaki Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu**, Ötüken Yay., İstanbul, 2010

Kıvırcık, Emir, **Büyükelçi**, GOA Basım Yayın, İstanbul 2007

Kissinger, Henry, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002

Kongar, Emre, **21.Yüzyılda Türkiye**, İstanbul 1998

Kuneralp, Zeki, **Sadece Diplomat**, İstanbul Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1981

Lewis, Bernard, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, 3. Baskı YKB Yayınları, İstanbul, Ocak 2007

Meray, Seha L. Olcay, Osman, **Montreux Boğazlar Konferansı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976

Merih, Turgay, **Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)**, 1. Baskı, Ebabel Yayıncılık, Ankara, 2006

Mert, Nuray, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul 2007

Mütercimler, Erol-Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004

Oran, Baskın, Editör, **Türk Dış Politikası**, I.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2001

Özarslan, Bümin, **Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliğinin Yaklaşımı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007

Özersay, Kudret, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, 2. Baskı, ASAM Yay., Ankara, 2002

Öke, Mim Kemal, **Unutulan Savaş'ın Kronolojisi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu, Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları), TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No:43, Ankara.

Özdağ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997

Pehlivanlı Hamit, Sarımay Yusuf, Yıldırım Hüsamettin, **Türk Dış Politikasında Hatay 1918-1939**, ASAM yayımları, Ankara, 2001

Saray, Mehmet, **Türkiye'nin NATO'ya Girişi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

Sertel, Yıldız, **Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş**, Alan Yayıncılık, 1999

Sever Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997.

Soysal, İsmail, **Türk Dış Politikası (1919 -1993)**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul 1993

_____, **“1934 ve 1954 Balkan Paktları”, Berlin Antlaşması’ndan Günümüze Balkanlar**, Derleyen: Mustafa Bereketli, İstanbul, 1999

Sökmen, Tayfur, **Hatay’ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar**, Ankara 1992

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin, **Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Ankara, 2011

Timur, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitapevi, Ankara 2003

Tansu, İsmail, **Ashnda Hiç Kimse Uyumuyordu**, Minpa Yay., İstanbul, 2001

Toker, Metin, **DP'nin Altın Yılları(1950 -1954)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991

_____, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992

Tunçay, Mete, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000

Turgut, Hulusi, **Menderes/Zorlu/Polatkan’dan Yaptırılmayan Savunmalar Yassıada Belgeseli**, ABC Ajansı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1988

Uçarol, Rıfat, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı- İngiliz Anlaşması**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978

_____, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, Der Yayınları, İstanbul 2008.

Uslu Nasuh, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21.Yy. Yayınları, Ankara 2000.

Uyar, Hakkı, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek, Vatan Cephesi**, Büke Yay. , İstanbul, 2001

Yenal, Oktay, **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2010

Yeşil, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988

Yetkin, Çetin, **Karşıdevrim (1945 -1950)**, Otopsi Yayınevi, İstanbul 2002

Yücel, M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul 2001

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 13.Baskı, İstanbul 2002

Weingest, David E., **Komünizmin İç Yüzü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977

MAKALELER

AKCA Emel Baştürk, “Türk Dış Politikasında İdealizmden realizme: Demokrat Parti’den Adalet ve Kalkınma Partisi’ne Türk-Amerikan İlişkileri”, *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, Ed. Nejat Doğan-Mahir Nakip, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, ss.257-274.

AKIN Rıdvan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.911-922.

AKTAŞ Melih, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, ss.432-436.

ALBAYRAK Mustafa, “DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.855-877.

ASILSOY Abdülkerim, “Bir Siyasî Portre Denemesi: Fuat Köprülü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2004, ss.423-437

AVŞAR B. Zakir, KAYA Elif Emre, “Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 2012,sS.113-132

BALKAYA İhsan Sabri , “Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX, S.60, Ankara 2004, ss.759-783.

BİLGE Suat, “Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, ss.335-427.

BİLGE Suat, “Kıbrıs Sorunu”, *Dış Politikamızın Perde Arkası 23 Büyükelçinin Olaylara Bakışı*, Ed. Turhan Fırat, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, ss.15-22.

BULUT Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Vol 2, Issue 4, 2009, ss. 125-145

BURÇAK Rıfki Salim, “Türk-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış”, *Tarihi Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Ankara 8-9 Mart 1990, TTK Yayınları, Ankara 1992, ss. 207-214.

ÇANDIR Muzaffer, “Samet Ağaoğlu'nun Gözüyle 27 Mayıs ve Sonrası”, *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.66-73.

DEMİREL Tanel, “Demokrat Parti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.7 Liberalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, ss.481-547.

ERHAN Çağrı, “ABD ve NATO ile İlişkiler”, Ed. Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001,ss. 548-560.

FIRAT Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001,ss.576-614.

FIRAT Melek -Ömer KÜRKÇÜOĞLU, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss.615-652.

GÖKTEPE Cihat, “1960 Revolution in Turkey and The British Policy Towards Turkey”, *The Turkish Year Book International Relations, Number XXX*, Ankara University Faculty of Political Sciences, Ankara 2000, ss.139-189.

GÖKTEPE Cihat, “The General Views and Recommendations of Sir Bernard Burrows to Foreign Office About Turkey And Cyprus During the Period of 1958-1962”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.9 No.2, Ocak 2001, Kastamonu, ss.515-520

GÖKTEPE Cihat, “İngiliz kaynaklarına göre Türkiye’deki 27 Mayıs Darbesi”, *Türkler Ansiklopedisi, C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,ss.54-65.

GÖKTEPE Cihat, “Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.943-951.

GÖKTEPE Cihat, “Bağdat Paketi’nden CENTO’ya Geçiş”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.928-942.

GÖKTEPE Cihat, “Anglo-Turkish Relations at the Outset of 1959”, *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, s.7-25.

GÖKTEPE Cihat, “British Policy Towards Turkey Under the CENTO and NATO Alliances (1959-1965)”, *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, ss.26-59.

GÖKTEPE Cihat, “The Cyprus Issue in British Policy Towards Turkey (1959-1963)”, *British Foreign Policy Towards Turkey 1959-1965*, Frank Cass Publishers, London 2003, ss.90-190.

GÖKTEPE Cihat, “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950–1960)”, *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*, Ed:Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu, Savaş Yayınevi, Ankara 2009, ss.395-420.

GÜLEN Alaaddin, “Fatin Rüştü Zorlu”, *Kıbrıs Mektubu*, C.11, No:3, Mayıs 1998,ss.9.

GÖNLÜBOL Mehmet-Hâluk ÜLMAN, “1945-1965 Yılları arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara 1996,ss.191-334.

GÖNLÜBOL Mehmet -Cem SAR, “1919-1938 Yılları arasında Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 9. Baskı, Ankara, ss.3-133.

İNAN Süleyman, “Demokrat Parti Dönemi (1950–1960)”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2007, ss.117-145.

KANLIDERE Ahmet “Rusya Tarihinin Ana Hatları”, *YOM: Türk Dünyası Kültür Dergisi*, Sayı: 19-20, 2010, ss.59-87

KARACA Ekin, “6–7 Eylül Olayları ve Türk Basınının Tavrı”, *Toplumsal Tarih Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, S.142,Tarih Vakfı Yayınları, Ekim 2005, ss.28–36.

MAZICI Nurşen, “Türkiye’de Ordu ve Siyaset”, *Türkler Ansiklopedisi C.17*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.48-53.

ÖZDEMİR Hikmet, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.878-900.

ÖZERSAY Kudret, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss.370-384.

ÖZTÜRK Fahriye, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008. ss.541-548.

SARINAY Yusuf, “Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.923-927.

SEYDİ Süleyman, “Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2007, ss.279-307.

SEZER Duygu, “Türkiye’nin Ekonomik İlişkileri”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, ss.431-487.

SÜMER Gültekin, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 19 (Güz 2008), ss. 119-144

TELLAL Erel, “SSCB’yle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I 1919-1980*, Ed. Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss.499-521.

TURAN İlter, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası ”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, ss.419-426.

YALÇIN, Osman “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Bahar 2011, Yıl:23,Sayı:47,Ankara,ss.701-731

YALÇIN, Osman, “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Dergisi AVID*, Sayı:1, İstanbul, 2012,s.313-354

YENEROĞLU Filiz, “1950-1960 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası-1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, ss.531-537.

YÜCEL M. Serhan, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi C.16*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 835-854.

TEZLER

AYABAKAN Levent, Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Kıbrıs Meselesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Kars 2007.

ELTETİK, Havva, Fatin Rüştü Zorlu, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Isparta, 2009

TACİBAYEV, Raşit , Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri (1925–1945), İ.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002

SÜRELİ YAYINLAR

Akis

Akşam

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Ulus Gazetesi

Zafer Gazetesi

EKLER

EK-1

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı:

3

11665

Türkiye ile Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği arasında-
ki 2/12/1948 tarihli Üdeme Anlaşmasının, 25/2/1950 tarihli protokol-
le değişen hükümlerle birlikte 1/7/1950 tarihinden muteber olmak
üzere bir yıl süre ile uzatılması hususunda teati edilecek mektup-
ların Hükümetimiz adına imzası için Dışişleri Bakanlığını Urunî Kâtip
İktisadî İşler Muavini Fatin Rüştü Zorlu'ya yetki verilmesi, adı
geçen Bakanlığın 3/7/1950 tarihli ve 72632/300 sayılı yazısı ve
Maliye ve Ekonomi ve Ticaret Bakanlıklarının 19/7/1950, 1/8/1950
tarihli ve 593494/11/26143, 5/16761 sayılı mütalâaları üzerine
Bakanlar Kurulunca 3 / 8 / 1950 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Baydar

030 18 0. 02 183 64 4

Başbakan Devlet Bakanı ve M.Ş.B.V. Devlet Bakanı Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı İçişleri Bakanı Dışişleri Bakanı Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı Bayındırlık Bakanı Eko. ve Ticaret Bakanı VE Sa. ve So. Y. Bakanı
DİŞ. B. V.
C. ve Tekel Bakanı VE Tarım Bakanı Ulaştırma Bakanı Çalışma Bakanı İşletmeler Bakanı
M. E. B. V.

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

Zat ve Tahakkuk D. Şefliği

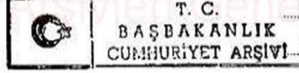
Ankara

Hulâsa

U. No.

H. No.

Lef:

14454

K A R A R N A M E

1- Bern Elçiliği Başkâtibi Fikret Şefik Özdoğanca merkeze , Cemiyetiakvam İşlerine bakmak üzere Cenevre'de bulunan mezkûr Elçilik Başkâtibi Tarık Emin Yenisey Bern'e , Merkezden Fatın Rüstü Zorlu Cemiyetiakvam işlerine bakmak üzere Bern Elçiliği Başkâtipliğine dereceleriyle nakil ve tayin kılınmışlardır .

2- İşbu kararnamenin icrasına Hariciye Vekili Memurdur.

5 - 12 - 938

REİSİCÜMHUR

İsmet İsmet

Başvekil

C. Beyaz

Hariciye Vekili

S. Saadettin

030	11	1	126	43	20
-----	----	---	-----	----	----

s.i.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı
3

I357I

Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşmasının alacağı kati şekil hususunda müzakereler yapmak üzere 17/Eylül/1951 tarihinde Cenevre'de yapılacak toplantıda, Hükümetimizin, Dışişleri Bakanlığı Umumî Kâatibi İktisat İşleri Muavini Orta Elçi Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında, Elçilik Başkatibi Hüveyda Kayatepek, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Md.ğü Ş. Md. Sabahattin Teoman ve Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Raportörü Sabahattin Dümer'den müteşekkil heyet tarafından temsil edilmesi ve mezkûr toplantıda itti-haz edilecek kararların Hükümetimiz adına kabulü hususunda heyet Başkanı Fatin Rüştü Zorlu'ya yetki verilmesi ve heyetin ihtiyaredeceği muhabere, kırtasiye gibi giderlerin kabulü; Dışişleri Bakanlığınının 28/8/1951 tarihli ve IO9568/320 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığı ile Ekonomi ve Ticaret Bakanlıklarınının 29-31/8/1951 tarihli 29IO87-36/29359, 2859 sayılı mütalâaları üzerine, Bakanlar Kurulunca 1 / 9 / 1951 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

L. Paşay

030 18 01 #2 196 65 1

Başbakan <i>A. Menderes</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı <i>S. Ağal</i>	Devlet Bakanı <i>F. Köprülü</i>	Adalet Bakanı <i>A. Meryem</i>
Millî Savunma Bakanı <i>M. Köymen</i>	İçişleri Bakanı <i>M. Köymen</i>	Dışişleri Bakanı <i>F. Köprülü</i>	Maliye Bakanı <i>H. V. Köymen</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>M. Köymen</i>	Bayındırlık Bakanı <i>R. Kestem</i>	Eko. ve Ticaret Bakanı <i>M. Köymen</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>D. Köymen</i>
G. ve Tekel Bakanı <i>M. Köymen</i>	Tarım Bakanı <i>M. Köymen</i>	Ulaştırma Bakanı <i>M. Köymen</i>	Çalışma Bakanı <i>M. Köymen</i>
			İşletmeler Bakanı <i>M. Köymen</i>

EK-4

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı

3

11841

Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması çerçevesi dahilinde, 28 Eylül 1950 tarihinde İngiltere'de Torquay şehrinde yapılacak olan iki taraflı ve çok taraflı görüşme ve toplantılarda Hükümetimizi, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtip İktisadî İşler Muavini Orta Elçi Fatin Rüştü Zorlu'nun Başkanlığında aynı Bakanlık Milletler arası Ekonomik İşler Dairesinde Şube Müdürü Hasan Fikret Işık, Maliye Bakanlığında Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdür Yardımcısı Memduh Aytür ile Gelirler Genel Müdürlüğünde Şube Müdürü Sabahattin Teoman, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığında Dış Ticaret Dairesinde Raportör Sabahattin Dümer, Dışişleri Bakanlığında Başkâtip Hüveyda Mayatepek, Gümrük ve Tekel Bakanlığında Gümrükler Genel Müdürlüğü Tarife Müdürü Sabahattin Tanman ve Londra Büyük Elçiliğimiz nezdinde Ticaret Müşaviri Turhan Hıssım'dan kurulacak bir heyetle temsil edilmesi ve iki ve çok taraflı bilumum görüşme ve toplantılarda ittihaz olunacak kararların Hükümetimiz adına kabulü hususunda Heyet Başkanına yetki verilmesi; Dışişleri Bakanlığınının 18/9/1950 tarihli ve 78440/413, 79195/420 sayılı yazıları üzerine, Bakanlar Kurulunun 19/9/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

19 01 92 103 402 70

Başbakan	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı	Devlet Bakanı	Adalet Bakanı
<i>U. Memet</i>	<i>S. Ağal</i>	<i>T. B. İ. İ.</i>	<i>M. İ. İ.</i>
Millî Savunma Bakanı	İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı
<i>G. İ. İ.</i>	<i>A. M.</i>	<i>T. Köprülü</i>	<i>K. İ. İ.</i>
Mâllî Eğitim Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Eko. ve Ticaret Bakanı	Sa. ve So. Y. Bakanı
<i>E. İ. İ.</i>	<i>F. Belevi</i>	<i>Z. İ. İ.</i>	<i>M. İ. İ.</i>
C. ve Tekel Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı
<i>M. İ. İ.</i>	<i>T. İ. İ.</i>	<i>M. İ. İ.</i>	<i>M. İ. İ.</i>
			İşletmeler Bakanı
			<i>M. İ. İ.</i>

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı
3
10855

KARAR

İsrail Hükümeti ile bir modüs vivendi ve bir ticaret ve ödeme anlaşması akdi için müzakereler yapmak ve tesbit edilecek metinleri Hükümet adına imza etmek üzere Dışişleri Bakanlığı Umumî Kâtip İktisadî İşler Kuvvini Fatin Rüştü Zorlu'ya yetki verilmesi; adı geçen Bakanlığın 8/3/1950 tarihli ve 63026/138 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 10/3/1950 tarihli toplantısında karar - laştırılmıştır.

CULHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan S. Gönaltay	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı S. İnönü	Devlet Bakanı —	Adalet Bakanı K. K. K.
Millî Savunma Bakanı M. B.	İçişleri Bakanı S. İnönü	Dışişleri Bakanı N. Sadak	Maliye Bakanı B. Ö.
Millî Eğitim Bakanı T. Bayraktar	Bayındırlık Bakanı S. İnönü	Eko. ve Ticaret Bakanı S. İnönü	Sa. ve So. Y. Bakanı S. İnönü
C. ve Tekel Bakanı S. İnönü	Tarım Bakanı S. İnönü	Ulaştırma Bakanı S. İnönü	Çalışma Bakanı S. İnönü
İşletmeler Bakanı S. İnönü			

030 18 01 2 122 23 14

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

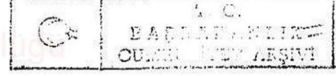
Kararlar Müdürlüğü

Karar sayı

3

11007

KARAR

7/Haziran/1948 tarihli Türkiye-İsveç Ticaret ve İdeme anlaşmaları ile 14 Mayıs 1949 tarihli EK Protokolün yürürlük süresinin bir yıl uzatılması hususunda Ankara'daki İsveç Elçiliği ile teati edilecek mektupların imzası için Dışişleri Bakanlığı Umûmî Kâtip İktisadî İşler Muavini Fatin Rüştü Zorlu'ya yetki verilmesi; Dışişleri Bakanlığının 1/4/1950 tarihli ve 65224/177 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunun 6/4/1950 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan *G. Gürnektay* Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı *M. K. K.* Devlet Bakanı ve Dışiş. B. V. *C. S. K.* Adalet Bakanı *K. K.*

Millî Savunma Bakanı *M. K.* İşleri Bakanı *E. E.* Dışişleri Bakanı *-----* Maliye Bakanı *B. A.*

Millî Eğitim Bakanı *T. B.* Bayındırlık Bakanı *S. L.* Eko. ve Ticaret Bakanı *J. K.* Sa. ve So. Y. Bakanı *K. K.*

G. ve Tekel Bakanı *-----* Tarım Bakanı *-----* Ulaştırma Bakanı *-----* Çalışma Bakanı *-----* İşletmeler Bakanı *-----*

----- *-----* *-----* *-----* *-----* *-----*

030 18 0 02 122 31 6

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı
3

11748

Türkiye Sanayi Bankasının Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasından yapacağı 9.000.000 dolarlık istikrazın Hükümetimiz tarafından garantisi için adı geçen İmar ve Kalkınma Bankası temsilcileri ile Türkiye'de yapılacak Garanti Anlaşması müzakerelerini Hükümetimiz adına Milletlerarası İktisadî İşbirliği teşkilâtı Genel Sekreter Vekili Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında Maliye, Ekonomi ve Ticaret ve İşletmeler Bakanlıklarile T.C.Merkez Bankası tarafından seçilecek birer temsilciden toplu heyetin yapması, Devlet Bakanlığının 16/8/-1950 tarihli ve 630/10-24/D-6743 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 16/8/1950 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Baydar

030 18 01 02 183 68 7

Başbakan <i>A. Menars</i>	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı ve M.S.B.V. <i>S. Baydar</i>	Devlet Bakanı <i>S. Baydar</i>	Adalet Bakanı <i>M. Baydar</i>
Millî Savunma Bakanı -----	İşleri Bakanı <i>A. Menars</i>	Dışişleri Bakanı <i>F. Köprülü</i>	Maliye Bakanı <i>M. Baydar</i>
Millî Eğitim Bakanı <i>A. Menars</i>	Bayındırlık Bakanı <i>F. Beler</i>	Eko. ve Ticaret Bakanı <i>S. Baydar</i>	Sa. ve So. Y. Bakanı <i>M. Baydar</i>
C. ve Tekel Bakanı <i>M. Baydar</i>	Tarım Bakanı <i>M. Baydar</i>	Ulaştırma Bakanı <i>M. Baydar</i>	Çalışma Bakanı <i>M. Baydar</i>
			İşletmeler Bakanı <i>M. Baydar</i>

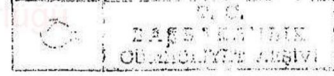
T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı
3

14593

KARAR

Atlantik Paktı Konseyi nezdinde Hükümetimizi temsil etmek üzere, Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu'nun Daimî Delege ve Büyükelçi olarak tayini; Dışişleri Bakanlığının 13/3/1952 tarihli ve 7029/85 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 15 / 3 / 1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Zorlu

030 18 01 128 1/3 6

Başbakan *A. M. ...* Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı *S. ...* Devlet Bakanı *...* Adalet Bakanı *A. M. ...*

Millî Savunma Bakanı *M. K. ...* İçişleri Bakanı ve Devlet Bakanı V. *...* Dışişleri Bakanı *F. Köprülü* Maliye Bakanı *H. Y. ...*

Millî Eğitim Bakanı *...* Bayındırlık Bakanı *R. ...* Eko. ve Ticaret Bakanı *M. ...* Sa. ve So. Y. Bakanı *D. ...*

C. ve Tekel Bakanı *...* Tarım Bakanı *...* Ulaştırma Bakanı *...* Çalışma Bakanı VE İşletmeler Bakanı V. *M. ...*

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

K A R A R

Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

I2962

Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Konseyinin 27 Nisan 1951 tarihinde Paris'te mün'akit Bakanlar seviyesindeki toplantısına Bakan yerine katılmış olan Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu'ya istisnaen 90 lira gündelik verilmesi ve Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtında memleketimizin Avrupa Tediye Birliği karşısındaki durumu üzerinde yapılacak müzakerelere ve ayrıca Avrupa Ekonomi Komisyonunun 29/Mayıs/1951 tarihinde akteedilecek 6 ncı yıllık toplantısına Hükümetimiz adına Fatin Rüştü Zorlu'nun katılması ve Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı ve Avrupa Tediye Birliği oturumlarında kendisine temsilci olarak Ekonomi ve Ticaret Bakanlığında Dış Ticaret Dairesi Reisi Munis Faik Ozansoy, Maliye Bakanlığında Hazine Umum Müdür Muavini Burhan Ulutan ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından Umum Müdür Muavini Reşat Aksan'ın terfiki ve Fatin Rüştü Zorlu'ya yine istisnaen 90 lira gündelik verilmesi; Dışişleri Bakanlığınının 21/5/1951 tarihli ve 99982/186, 99983/187 sayılı yazıları üzerine, 3441 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunun 23/5/1951 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Başbakan

185 34 13
02 18 01 02 185 34 13

Başbakan

C. Başbakan

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı

S. Başbakan

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

G. M. M. U.

Millî Savunma Bakanı

M. K. K.

İçişleri Bakanı

M. K.

Dışişleri Bakanı

F. Köprülü

Maliye Bakanı

M. V. K.

Millî Eğitim Bakanı

J. K.

Beynülurk Bakanı

E. K.

Eko. ve Ticaret Bakanı

M. K.

Sa. ve So. Y. Bakanı

D. K.

C. ve Tekel Bakanı

M. K.

Tarım Bakanı

M. K.

Ulaştırma Bakanı

M. K.

Çalışma Bakanı

M. K.

İşletmeler Bakanı

M. K.

AVUKAT
ERTUĞRUL AKÇA

Sirkeci Mühürdarzade Han 416

Telefon : (Büro : 22 10 27
22 43 35
Ev : 36 11 35

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İstanbul, YASSIADA 12 Aralık 1960

Şaşmaz Türk adaletinin müntaz sembolü Yüce Divanımızın
asıl reis ve azaları

Sadece ceza kanununun maddelerine sığmayan, ehemmiyetini tarih ve millî izzeti nefsimizden alan bu davanın müdafaasına başlarken Yeşil Adanın Türk aiti olduğunu isbat için ömrünü vakfeden ve davayı Türk ve dünya efkârı huzuruna çıkarıp yalmadan müdafa eden aziz vatan evlâdı merhum ve mağfur gazeteci Sedat Simaviyi rahmetle anıyorum.

Muhterem başsavcılık makamımız gerek muhakemenin cereyanı boyunca gerekse itiraz esas hakkındaki mütalaalarında davanın daima saatinde kalmağa gayret sarfetmiş, derinliklerine her nedense inmek istememiştir. Halbuki hadiselerin maktul tetkik edilecek olursa görülecektirki:

Bu davanın temelinde: Anadolumuzda imam ve cemaati ile birlikte yakılarak camilerde şehit edilen kardeşlerimizin Allaha kavuşurken getirdikleri kelime-i şahadetlerin akisleri vardır.

Bu davanın temelinde: Analarının kucaklarından süngü ile koparılıp delik deşik edilen süt yavrularıyla Türk analarının süt akan göğüslerinin kasaturlarla kesilirken çıkardıkları feryatlar vardır.

Bu davanın temelinde: Senelerce dökülen göz nuru ile Mehmetleri için hazırladıkları çehiz sandıklarının yanında hunharca ırzına geçilen terütaze Ayşeciklerin paramparça edilirken çıkardıkları canhıraş feryatlarla, süngülenen 70 lik ninelerin iniltileri vardır.

Bu davanın temelinde Sultan Osmanın sandukasına sarılan Yunan bayrağı ile Söğütte Ertuğrul Gazinin türbesinin yakıldığı anda yurdu kaplayan dumanların vicdanlarımızı karartması vardır.

Bu davanın temelinde İstanbulu tekrar fethine kadar kapalı kalmasına karar verilen patrikhane kapısının hikâyesi ile aynı patrikhanenin Kıbrıs'taki Türk katillerine yurdumuzdan toplayıp gönderdiği paraların hesabı vardır.

Bu davanın temelinde: Megalo İdea'nın tahakkuku için çalışanların tahrik, tahkir ve taşkınlığının Türk üzerindeki te'sirleri vardır.

Bu davanın temelinde: E.O.K A.nın Kıbrısta şehit ettiği ırkdaşlarımızın mübarek kanları vardır.

Bu davanın temelinde Türklere barbar diyenlerin Neronlarla Nemrutlara rahmet okutan barbarlıkları vardır.

Ve nihayet bu davanın temelinde: Buram buram, burcu burcu mis gibi Türk koken Anadolu vardır.

Evet muhterem hâkimler bunlara dîme aitti. Ya bugün... 20 gün evvel Yeşil Adada ibadet için camiye toplanan Türklere bomba atanlarla Atiâ sokaklarında İstanbul diye bağaranlar vardır.

Yüce divana gönderdiği bir mektupla maznunlarla birlikte Türk avukatlarına da dil uzatan George Papavasiliu adındaki mahlûk sadece bir prototiptir. Bu mahlûk mahlûk mektubunu ihtiva eden bu dosyaya mensup olduğu milletin tarihini kaydetmediği barbarlığını gösteren resimleri de ben ibraz ediyorum.

Herşeyden evvel günü arzedelimki birer memleket evlâdı olan Türk avukatları huzurunuzda suçlu suçsuz yapmak için hukuk minderinde mugalata gûreşi tutmaya ve te'zir perendesini atmaya gelmedik. Türk avukatları meslekî vazifelerini, şartlar ne olursa olsun, nasıl müdrik iseler Kıbrıs Türklerinin bir numrolu katili Grivası "hedefin İstanbuldur" dediği için omuzlarında gezdirince

010 09 110 342

EK-11

AVUKAT
ORHAN CEMÂL FERSOY

Bahçekapı Mühürdarzade Hanı No. 424
İSTANBUL
Telefon : 26417

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İstanbul, 12 - 12 - 1960

YÜKSEK ADALET DİVANI
PEK MUHTEREM RİYASETİNE

Esas Dosya No. 1960/ 3

MÜDAFAANÂMEYİ

TAKDİM EDEN.....: Fatin Rüşdü Zorlu. (Hâlen Yassıada'da mevkuf.)

VEKİL-i MÜDAFİİ: Avukat Orhan Cemâl Fersoy

İstanbul Bahçekapı Mühürdarzâde Hanı No.424-425

D Â V A N I N E S A S I H A K K I N D A
M Ü D A F A A D I R

MÜDAFAAMIZIN SİSTEMATIĞI

I.- HÂDİSE ve İDDİA

1. Mes'elenin Yüksek Soruşturma Kurulu Kararnâmesiy-le vaz'ı .
2. Son tahkikat neticesine göre Muhterem Baş Müddei-umumiliğin esas hakkındaki mütaleası .

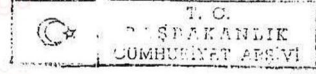
II.- MÜDAFAAMIZ .

1. Müdafaaya giriş .
2. Yüksek Soruşturma Kurulu Kararnâmesinin tenkidi.
3. Esas hakkında mütaleasını dermeyer eden Muhterem Baş Müddeiumumiye cevap .
4. Hakikat-ı hâle göre mes'ele-i maddiye .
 - A) İlk ve son tahkikatta müdafaamızı teyid eden deliller .
 - B) Son tahkikatta toplanan deliller ve bunların açık münakaşası .
 - a- Şahit ifadeleri .
 - aa) Şahitlerden bildiklerini dosdoğru anlatanlar
 - bb) Düpedüz hakikatı maddeye aykırı beyanda bulunan şahitler ..
 - cc) Merak sâiki ile gelen şahitler .
 - b- Yazılı belgeler
 - aa) 28/8/1955 tarihli ve Londra Büyük Elçiliği mahreçli şifre telgraf ..
 - bb) İlk tahkikat dosyasındaki yazılı belgelerle şahit ifadelerinin karşılaştırılması .

010 09 110 342 2

Avukat Orhan Cemal Fersoy'un 6-7 Eylül Olaylarına karşı yaptığı savunma metninin ilk sayfası, devamı için bkz. BCA, 010 09-110-342 kodlu belgenin devam eden sayfaları

T. C.
BAŞVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı
4
I2030

KARARNAME

Hariciye Vekilli Fatin Rüştü Zorlu ile Dördüncü Daire Umum Müdürü Ziya Tepedelen'in Kıbrıs mevzuunda temas ve müzakerelerde bulunmak üzere Cenevre'ye gönderilmelerinin ve büro ve ziyafet masrafları ile sair zarurî masraflarının kabulü; Hariciye Vekâletinin 1/0/1959 tarihli ve 740.103-II-2/212 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 12/ 8 /- 1959 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

Eki

153 4415
61
13
030

Dosya No:
105-54
1057

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili ve	Devlet Vekili
	Bas-Yay. ve Turz. V. V.		Münakalat V. V.	
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Adliye Vekili	Millî Müdafaa Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Maarif Vekili	Nafta Vekili ve Maarif V. V.	Ticaret Vekili	Sih. ve İç. Mua. Vekili	Güm. ve İnş. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Ziraat Vekili	Münakalat Vekili	Çalışma Vekili	Sanayi Vekili	Bas-Yay. ve Turz. Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
İmar ve İskân Vekili	Koordinasyon Vekili ve Sanayi V.			
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>			

ve mektub adresi: Cumhuriyet İstanbul — Posta K...
lar: Umumi Santral Numarası: 224298. Yazı İşleri: 2

05.01.1958

5 Ocak 1958

Kıbrıs dair Dış İşleri Bakanının dünkü beyanatı

«Kıbrısın istikbalinin Türkiyenin millî iradesi dışında bir hâl şekline bağlanmasına imkân olmadığı bütün dostlarımız tarafından bilinmelidir»

İngilizlerin, iki cemaatin Kıbrısta yanyana yaşamalarına imkân kalmadığına dair haklı Türk görüşünü perdelemek için giriştikleri yalan kampanyasını Kıbrıs Türkleri protesto ettiler

Ankara 4 (a.a.) — Kıbrıs Türktür Partisi Reisi Dr. Fazıl Küçük ile İngiliz İşçi Partisi mebuslarından Mr. George Brown'ın ziyaretleri ve vâkıf beyanatları hususunda sorulan bir soru-ale, Hariciye Vekili Fatin Büşü Zorlu şu cevabı vermiştir:
— Kıbrıs Başkonsolosumuz Burhan İsmail ile Dr. Fazıl Küçük, Kıbrıs'taki —
— Arkası Sa 5 Sü 4 te —

Kıbrıs Türkleri İngiltereyi protesto

EK-14

H. P. den 8 milletvekili deva

14.01.58/C. s. 1, 5

Sa 5 Sü 3 te -

Türk - İngiliz dostluğunu tehdit eden bir tehlike: Kıbrıs Valisi!

Ankara, Vali Foot'un Adadan ayrılmasının bir zaruret olduğunu belirtiyor, Zorlu, dün tekrar İngiliz Elçisi ile görüştü, Dr. Fazıl Küçük Konyadan dönerken kaza geçirdi, fakat yaralanmadı

Ankara 13 Telefonla) -- Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bugün İngiliz Büyük Elçisi Sir James Bowker ile bir saat süren bir konuşma yapmıştır. Zorlu ile Bowker'in Kıbrıs konusunda görüştikleri haber verilmektedir.

Diğer taraftan iktidar partisinin organı olan Zafer gazetesi bugünkü nüshasında Kıbrıs konusunda dört sütun üzerine bir başmakale neşretmiştir. Zafer, başmakalesinde Vali Sir Hugh Foota şiddetli hücumlarda bulunmakta ve Valinin icraat seyrini tehlikeli görmektedir. Zafer'deki «biz bu Mister Foot'un biran önce hakiki ebadına ircaını selâmeti umumiyeye namına elzem saymaktayız» ibaresi Footun vazifesinden alınması manasını taşımakta ve bu zimnen talep edilmektedir.

— Arkası Sa. 5 Sü 7 de —

25.01.1958 / C. s. 1,5

İngiltere Dış İşleri Bakanı Ankarada

Kıbrısla alakalı olarak yapılacak görüşmelere Dulles de katılacak

Selwyn Lloyd «Türkiye ile Britanya arasındaki dostluk nazarında en büyük ehemmiyeti haizdir» dedi fakat Kıbrıs dair beyanat vermedi

Kıbrısta durum vahim!

EOKA, solcu Rumlara iltimatı gönderdi, sağ-sol çarpışmaları yayılıyor

Lefkoşe, 24 (Husud) — 2 solcu Rum işçi liderinin 2 gün önce EOKA tarafından vurularak öldürülmesi habîsinin, Kıbrısta sağ ve solcu Rumlar arasında vahim bir çarpışma gün geçtikçe genişleyip derinleşmektedir. Her dakika Lefkoşeye ulaşan haberlere göre, Adanın bir çok köyünde, solcu ve sağcı Rumlar arasında habî çarpışmalar olmaktadır. Bugün öğleden sonra, Mersin kıyısının Yenigra köyünde solcu ve sağcı Rumlar arasında büyük bir kavga çıkmış, sapa, taş

Ankara 24 (Cumhuriyet-Teleks)

Bağdat Fıktı Konseyi toplantılarına katılacak olan İngiltere Dış İşleri Bakanı Mr. Selwyn Lloyd bu akşam saat 21.10 da İngiliz hava yoluyla alt bir uçakla ve beraberinde baş müşaviri Mr. D. S. Laakey ve sekreteri Mr. Spanton olduğu halde şehrimize gelmiştir.

Esenboğa hava alanında Dış İşleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Londra Büyükelçisi Muharrem Nuri Biral tarafından karşılanan Mr. Selwyn Lloyd, İhtiram kitâasını «merhaba» diyecek selâmlama, müteakiben yerli ve yabancı gazetecilere bir beyanat vermiştir.

Gazeteciler için hazırlanmış olan metni okuması başlamadan önce İngiltere Dış İşleri Bakanı bir müddet Fatih Rüştü Zorlu ile husbuhâde bulunmuş, bu arada Zorlu'ya şu suali sormuştur:

— Burada beş yıla yakın gazeteci geldiğini bildirdim doğru mu?

Zorlu suale menfi cevap vermiş, müteakiben Selwyn Lloyd şu beyanata okunmuştur:

«Ankarada aktedilecek olan Bağdat Fıktı Bakanlar konseyinin içtihatında bulunmak için tekrar Türkiye'ye geldiğinden dolayı memnuniyet duyuyorum. Dostum ve meslektaşım Zorlu'nun beni karşılamak için buraya kadar zahmet etmesinden dolayı kendisine teşekkür ederim.

Türk - İngiliz dostluğu

Karşılıklı hürmete dayanan ve gerek Nato ve gerekse Bağdat Fıktı da —

— Arkast Sa. 5 SÜ 5 te —

Selwyn Lloyd, Dış İşleri Bakanı Zorlu ile birlikte

Penicilin tedavisinden ölenler

Adli Tıp İşleri Reisi, penicilin tatbikatından beri 5 veya 6 kişinin öldüğünü ve bunlara dair raporlar yazıldığını söyledi

Ankara Farmakoloji Enstitüsü direktörü Prof. Dr. İzzet Kantemir, penicilin öldürücü bir ilaç olduğu tezini ortaya atması, gerek tıp çevrelerinde, gerekse halk arasında derin tekiyer yaratmıştır.

Bu hususta adli tıp işleri reisi Prof. Dr. Cahid Özene bir konuşma yapıp, Prof. Cahid Özene sözünüceki meşhur sözündeki şekilde cevaplandırdı:

— Penicilin tedavi aydınları geölen vak'aları hakkında kanıtlanmamıştır.

— Penicilin, fennî sâhabdaki keşif ayarında olduğu kadar tedavide ve biyolojide de büyük bir keşiftir.

Her ilâcın ve hattâ zararlı maddelerin faydasız ve hüsumat alınması hallerinde zararlı testileri de olabilir. B bakımdan penicilin de hüsumat

6.4.1958/C.s.1,5

12.105

Telgraf v
Telefonla

Amerika ile yapılan garanti anlaşması itirazlara yol açtı

Dış İşleri Komisyonunda, D.P. li ve C.H.P. li milletvekilleri anlaşmayı tenkid ettiler

Memleketimizde Amerikan tebealarına aid sermaye ve gayrimenkullerinin müsadere veya istimlâki işi ile alâkalı bu anlaşma için C.H.P. li bir mebus da «Bu, bir nevi kapitülâsyon kokusu taşıyor» dedi

Ankara 5 (Telefonla) — Dış İşleri komisyonu, Muammer Cavusoğlunun başkanlığında toplanarak, Meclise sev. keddilmek üzere Dış İşleri Bakanlığı tarafından gönderilen bir çok kanun tasarılarını ve anlaşmaları müzakere ve karara başlamıştır.

Oturum açıldıktan sonra gündem dışı söz alan Edirne milletvekili Şefik Bekay demiştir ki:

«— Dış İşleri komisyonunun eskidenberi devam eden bir geleneği vardır. Dış İşleri Bakanı, zaman zaman komisyona gelerek siyasi durumumuzdan komisyonu haberdar ederdi. Bu geleneğin ihya edilmesini isteriz. Yalnız Dış İşleri Bakanı değil, memleketimize gelen Elçilerimizin de komisyonaya gelerek vazifedar oldukları memlekelerin siyasi durumlarından bizleri haberdar etmeleri gerekir.»

— Arkası Sa. 5, Sü. 4 de —

6.12.58/C.s.1,5

Cumartesi 6 Aralık 1958

Birleşmiş Milletlerde Yunanistanın hezimetini

İlgililer arasında müzakereler yapılmasını isteyen İran karar sureti 22 ye karşı 31 oyla kabul edildi

Averof'un bütün çırpınmalarına rağmen Birleşmiş Milletler Kıbrıs davasının Türkiyeyi ilgilendirdiğini resmen tasdik etti; Birleşik Amerika delegesi de, İran karar sureti lehinde oy kullandı

New York 5 (R.) — Birleşmiş Milletler siyasi komitesi bu sabah Kıbrıs hakkında kararını vermiştir. Metnini diğer sütunlarımızda bulduğumuz İran karar sureti çeşitli taddillerden sonra 22 aleyhte oya karşı 31 oyla kabul edilmiştir. Bu oy veriminde 28 memleket temsilcisi müstenkif kalmıştır.

Siyasi komitenin kabul ettiği İran karar sureti Genel Kurula gidecektir. Genel Kurulda bir karara varılabilmesi için üçte iki ekseriyet sağlanması gerekmektedir. İran karar suretinin ise üçte iki ekseriyeti sağlaması şüpheli görülmektedir.

Dün gece yarısından sonra toplanan siyasi komitede Pakistan delegesi Ali Han ile Amerikan delegesi Cabot Lodge, İran karar suretini destekliyeceklerini belirtmişlerdir. Bundan sonra Yunan ve Türk Dış Bakanları arasında uzun müddet münakaşalar sert bir hava içinde cereyan etmiştir.

Yunan Dış Bakanı evvelâ Amerikanın tarafsız kalmaya kararlı olduğu halde İran karar suretini desteklemekle tarafsızlığını ihlâl edip Türkiye saflarında yer almakta olduğunu iddia etmiştir.

Averof'tan sonra Zorlu konuşmuş Amerikan kararının doğruluğunu ifade etmiştir.

Müttekrin Averof, Zorlu, Noh ve Mesum, anasile Yunan, Türk, İngiliz ve Hind karar suretlerinin oya konulmasını isteyip tekliflerini geri almışlardır.

Yunan taddilleri
Yunan Dış Bakanı, İran karar sureti — Arkası Sa. 5. S. 1 de —

Yunan sözcüsü Averof ve Türk sözcüsü Zorlu

Atina radyosu «Nediyelim» diyor

Yunanistanda panik havası var; Lefkoşenin Rum belediye başkanı Birleşmiş Milletler için «Alçaklar Grubu» dedi.

Kıbrıs için kabul edilen karar sureti

New-York 5 (R.) — Dün gece geç vaktte Birleşmiş Milletler Siyasi Komitesi tarafından ekseriyetle kabul edilen müddetle İran karar suretinin metni aşağıdadır:

«Genel Kurul,
Kıbrıs meselesini tetkik ettikten sonra, bir evvelki karar suretini hatırlatır.
Bu karar suretinin tabiki ve bilhassa ilgili üç hükümetle Kıbrıs temsilcilerinin tetkik edecekleri bir konferans toplanması ve bu konferansta adanın idaresi için yalnız açıcı münahat kabul edilmesi değil, nihai bir hâl seçilene varılması hususunun temini için sarfedilen gayretleri hatırlatır.
Mesele ile doğrudan doğruya ilgili üç hükümetle kabul edilecek diğer hükümet veya şahısların yardımını ile toplanacak böyle bir konferansın, Kıbrıs meselesinin sulu yolu ile haliline doğru en limitverici inkisaf olduğunu inandı.
Kıbrısın mesele hakkındaki konularını kendî kendine tas ve habilitasyon ve bir müddet için teklifler arzmasına uygun olarak inkisaf edeceğini dilektaşılır.
Ve Birleşmiş Milletler Anayasasının gaye ve prensiplerine uygun bir hâl çaresine çıkacak böyle bir konferansın toplanmasını ve bütün ilgililerin bu uğurunda çalışmaları tavsiye eder.»

ÇARŞAMBA
21
ARALIK 1955
Yıl 33 No. 11789

Posta adresi: Ulus Gazetesi
P. K. 219 — Ankara

Telgraf: Ulus — Ankara
Telefon: 13354-13373 gündüz
19753 gece

Fiyatı her yerde
15 Kuruştur

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDI

Yırcalı, Polatkan ve Zorlu için Meclis tahkikatı açılacak

Üç sabık bakanı müdafaa ederek tahkikat açılmamasını
istiyen Adnan Menderes
dünkü grup toplantısında bir kere daha hezimete uğradı
Karar 14 e karşı 360 oyla ittifaka yakın bir ekseriyetle verildi

Demokrat Parti Meclis Grubunun dünkü toplantısında çok hararetle ve tartışmalı müzakerelerden sonra eski kabine üyelerinden Hasan Polatkan, Fatih Rüştü Zorlu ve Sıtkı Yırcalı hakkında Meclis tahkikatı açılmasına 14 e karşı 360 oyla karar verilmiştir.

Oturum saat 15 de Başkanvekilllerinden Bursa Milletvekili Haluk Şaman'ın başkanlığında açılmıştır. Erat Budakoğlu ile Şemî Ergin'in yeni kabinede yer almaları dolayısıyla açılan H. M. Meclis Başkan Vekillikleri için aday seçimi yapılmış ve Bursa Milletvekili Ağah Erosan ile Tokat Milletvekili İhsan Bağ'ın aday gösterilmeleri kabul edilmiştir.

Seçimler bir hayli hararetle ve müzakışah geçmiştir. Pertev Arat, Muhlis Tilmay, Mustafa Zeren, İbrahim Kırançoğlu ve İzzet Akçıl'da Başkanvekillikleri için adaylıklarını koymuşlarsa da kazanmamışlardır. Seçimler üç tur devam etmiştir.

Seçim esnasında Meclis Başkanı Refik Korahan'ın İhsan Bağ ile Ağah Erosan'ı makamına çağıracağı ve adaylıklarını geri almaları için kendilerinden ricada bulunduğu yolunda bir söylenti Orupa hakim olmuş ve bu yüzden gün

(Sonu Sa. 2 Sü. 5de)

Üçüncü sayı

Tarihi İlimler kongresi açılıyor

İstanbul, 1 Haziran — İstanbul'da Tarihi İlimler Kongresi bugün başlıyor. Bu kongre, İstanbul'da 1954 yılında kurulan Tarihi İlimler Kurulunun düzenlediği ilk kongredir. Kongre, 1 Haziran'da başlayacak ve 10 gün sürecek.

ZAFER

Sınıksızdır

SIYASİ SARAH GAZETESİ

Londra Konferansının Dünkü Toplantısında

Kıbrıs'a dair Türk tezi açıklandı

Görüşümüzü etrafına anlatan Fatin Rüştü Zorlu dedi ki:

"Türkiye, Kıbrıs'ta Statükonun muhafazası lazım geldiği fikrindedir. Bu bozulacaksa ada Türkiye'ye avdet etmelidir. Şunu da iyice bilmek lazımdır ki Statükoyu başka türlü değiştirmeye çalışmak Türkiye'nin, dostluğunu muhafaza ile kabili telif değildir."

•Türkiye'nin Harp vukuunda müdafaa kuvvet ve kudretini Kıbrısı hesaba katmaksızın düşünmek bile imkânsızdır.

Londra, 1 Haz. — Kıbrıs dahil olmak üzere İtaliya Adaları mülkiyeti ve askeri meseleleri görüşmek üzere Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında atılan konferansın bugünkü toplantısında, Devlet Vekili, Harpve Vekili Vekili Fatin Rüştü Zorlu Türk tezi açıkladı.

Bu hususta Londra kaynaklarından alınan malumata göre, Türk Murahhas Heyeti Başkanı Fatin Rüştü Zorlu, bu meselede üzerinde üç müttefik devlet arasında açık ve net bir fikir tartışimini yapmak üzere konferansa katıldığından dolayı İngiltere Hükümetine teşekkür etmiş ve aynı bağlamda bu derece vaki ve mevsimlik bu derece müdahale olan üç müttefik devlet arasında bu fikir tartışılmasını müdahale vermesine emniyet bulduğuna ve Türk heyetinde bu hususta konferansa katıldığından dolayı teşekkür etti.

Kıbrıs'ın stratejik önemi

Kıbrıs adasının denizden dolayı ve her yönden evvel Türkiye'nin müdahalesi için stratejik hayati ehemmiyeti belirlen Fatin Rüştü Zorlu, o kadar ki, demektir. Türkiye'nin harp vukuunda müdafaa kuvvet ve kudretinin, idmanını Kıbrıs hesabı katılmadıkça düşünmek bile imkânsızdır. İki müttefik devlet müttefiklerine, bu itibarla, rahatlıkla ve tem bir müdahalele katılmadıkça emniyet alamaz diyebiliriz.

Türk Murahhas Heyeti Başkanı, bu-

den sonra, Kıbrıs Türkiye tarafından durumunun ne şekilde muhafaza edilip-tili ni izledi demektir ki.

"Türk Deması Devletinin Rus tebliğ kelime ve jüdele mevzu olduğu ve belki belki bir harbin sonunda yarı ayatlarından birkaçını Rusya'ya terk etmek üzere kaldığı bir arada, kadretli bir müttefikin yardımına muhtaç olan Türkiye, Kıbrısın idaresini, hükümetin hakkı kendisinde kalmak suretiyle müttefik İngiltere'ye devretmiştir. 1878'de İngiltere ile akdedilmiş birleşik muahedatında Kıbrısın her hangi bir Rus tasarrufuna harp bitince kuvvetle Türkiye'nin yardımına bağması taahhüt eden İngiltere Hükümetinin taahhütlerini layih veyhile yerine getirebilmesi için için bu muahedatın legal ve idarisi muhafaza edilmiş ki bu da Kıbrıs ada-

"Ada'nın mukadderatı Türkiye-İngiltere arasında tayin edilebilir.. Aksi takdirde Türklerin emniyeti muhtel olur.."

Dün gece yayınlanan müşterek tebliğ

Stefonopulos'un talimatı almak üzere acele Atina'ya hareketi muhtemel

Londra, 1 Hazret mehabetinde ada ada Cevabı Mektubu: — Londra konferansına katılan üç müttefikte Kıbrıs meselesinde görüşmelerin sonuna kadar aynı fikirle hareket etmişlerdir. Bu hususta konferansa katıldığından dolayı İngiltere Hükümetine teşekkür etmiş ve aynı bağlamda bu derece vaki ve mevsimlik bu derece müdahale olan üç müttefik devlet arasında bu fikir tartışılmasını müdahale vermesine emniyet bulduğuna ve Türk heyetinde bu hususta konferansa katıldığından dolayı teşekkür etti.

Kıbrıs'ın stratejik önemi

Kıbrıs adasının denizden dolayı ve her yönden evvel Türkiye'nin müdahalesi için stratejik hayati ehemmiyeti belirlen Fatin Rüştü Zorlu, o kadar ki, demektir. Türkiye'nin harp vukuunda müdafaa kuvvet ve kudretinin, idmanını Kıbrıs hesabı katılmadıkça düşünmek bile imkânsızdır. İki müttefik devlet müttefiklerine, bu itibarla, rahatlıkla ve tem bir müdahalele katılmadıkça emniyet alamaz diyebiliriz.

Türk Murahhas Heyeti Başkanı, bu-

anın Türkiye'nin müdahalesinde her bir adanın ehemmiyeti açıkça görülmektedir. Başkara, Lazan Muahedatının ile Türkiye Mevki Milli hükümetine çekilmeden da Türk Hükümeti Kıbrısın idaresini sorumlu tutmuş ve aynı muahedatın 10 ve 11 maddeleri ile Kıbrısın statüsünü tebliğ etmiştir. Lazan Muahedatının yirminci maddesi muhtelif Kıbrıs idaresini Türk hükümeti baş Kasım 1914 tarihinden itibaren zana emmiş. Kıbrıs hükümeti bu tarihten itibaren İngiltere ile birleşmiştir. Aynı muahedatın yirmi birinci maddesiyle ise Türk hükümetine Kıbrıs hakimiyetini hangi şartlarla Türk ve ya İngiliz tebaası olarak, da belli surette tayin edilmiştir. Bu san muahedat ile Kıbrıs hakimiyetini Türk hükümetine devretmiş ve aynı muahedatın 10 ve 11 maddeleri ile Kıbrısın statüsünü tebliğ etmiştir.

Bu hükümetin harpında Kıbrısın idaresini tayin edilmek için ada adanın emniyeti ve aynı bağlamda bu derece vaki ve mevsimlik bu derece müdahale olan üç müttefik devlet arasında bu fikir tartışılmasını müdahale vermesine emniyet bulduğuna ve Türk heyetinde bu hususta konferansa katıldığından dolayı teşekkür etti.

Kıbrıs'a yakın ilişkiler

Lazan Muahedatının 10 ve 11 maddeleri arasında bir muahedatın içinde bir muahedatın idaresinde bu hususta vaki. Bununla, tahakkük hükümetin Kıbrısın idaresini ne kadar açık ve Türkiye'nin bu ada ile ilişkisini ne kadar müdahale edebileceğini göstermek için, bu muahedatın 10 ve 11 maddeleri ile Kıbrısın statüsünü tebliğ etmiştir.

Bu an itibarıyla mehabet Deması İmparatorluklarında aynı muahedatın maddelerinde müttefiklerin tarafından tayin edilmiş ve aynı muahedatın 10 ve 11 maddeleri ile Kıbrısın statüsünü tebliğ etmiştir.

Bu hususta konferansa katıldığından dolayı İngiltere Hükümetine teşekkür etmiş ve aynı bağlamda bu derece vaki ve mevsimlik bu derece müdahale olan üç müttefik devlet arasında bu fikir tartışılmasını müdahale vermesine emniyet bulduğuna ve Türk heyetinde bu hususta konferansa katıldığından dolayı teşekkür etti.

Kıbrıs'a dair verdiği beyanat dolayısıyla

AKŞAM
TÜRKİYEİN EN ESKİ SİYASİ GAZETESİ

•Pahalılıktan Şikâyet Edenler• cemiyet kuruyor

1959

Türkiye ile Yunanistan anlaşmaya vardı

Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası için İngiltere ile görüşmek üzere Zorlu-Averof Londraya gitti

Menderes Ankara'ya gece döndü

Cumhurbaşkanı tarafından karnamesi Menderes'e verildi

Anlaşma metni açıklanmadı
Türklerin hayatı emniyette
Adaya asker yollayacağız

Anlaşmanın ena holları

RESMİ

Fatin Rüştü Zorlu

Kaynak: <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=325>